

काण्वशतपथब्राह्मणम्

Kāṇvaśatpathabrahmaṇam

VOLUME IV

INDIRA GANDHI NATIONAL CENTRE FOR THE ARTS

It is for the first time that a complete critical edition of the *Satapathabrahmana* of the Kānva School of the Śukla Yajurveda alongwith its English translation is published. This edition has taken into account the readings available in a few more manuscripts, besides those in the published edition in Telugu script, which were not available to Prof. Caland who brought out a critical edition of its first seven Kāndas. It is also the first attempt at providing a complete English translation. No doubt the texts of the *Satapatha* of the Mādhyandina and Kānva School do not differ much from Kāndas VIII to XVI and Prof. Eggeling's translation of the former is available. Still a fresh attempt at translating the latter portion was felt necessary as a result of detailed discussions with traditional scholars who are actively engaged in Śrauta sacrificial performances.

Textual Notes to substantiate the choice of particular readings; a section under the heading *Vimarsa* discussing certain selected topics arising out of a study of the text; an exhaustive list of contents, Brāhmaṇa-wise and Glossary of technical terms are some of the additional features of this attempt. The suggestions and guidance of traditional scholars who are experts in Śrautayogis are the most important advantages of this edition.

काण्वशतपथब्राह्मणम्
Kāṇvaśatapathabrahmaṇam

कलामूलशास्त्र-ग्रन्थमाला
KALĀMŪLAŚĀSTRA SERIES

इ.गा.रा.क.के.क.मू.शा. - ३१
I.G.N.C.A. K.M.S. - 31

काण्वशतपथब्राह्मणम्
Kāṇvaśatapathabrahmaṇam
Volume IV

Edited and Translated
by
C. R. Swaminathan

INDIRA GANDHI NATIONAL CENTRE FOR THE ARTS
NEW DELHI
and
MOTILAL BANARSIDASS PUBLISHERS PVT. LTD.
DELHI

First Published 2001
© India Gandhi National Centre for the Arts

All rights reserved. No part of the publication may be reproduced in any form or by any means, without written permission of the publishers.

Published by
INDIRA GANDHI NATIONAL CENTRE FOR THE ARTS
Central Vista Mess, Janpath, New Delhi - 110001
in association with
MOTILAL BANARSIDASS PUBLISHERS PVT. LTD.
Bungalow Road, Jawahar Nagar, Delhi - 110007

ISBN : 81-208-1550-5 (Vol. IV)
81-208-1128-3 (set)
Price : Rs. 600.00 (Vol. IV)

Typeetting by Neographics
1800, Gyani Bazar, Kotla Mubarakpur,
New Delhi-1100 03
Printed in India at Shri Jainendra Press
A-45, Naraina Industrial Area, Phase-I
New Delhi-110028

CONTENTS

ABBREVIATIONS

xi

	VĀJAPEYA KĀNDĀ - VI	
Chapter One		2-19
Brāhmaṇa I	Vājapeyayāga—Eligibility of Brāhmaṇas and Kṣatriyas to perform it; need for the Yajamāna and the Ṛtviks to be highly learned.	2
Brāhmaṇa II	Vājapeyayāga—Drawing of <i>grahas</i> ; placing of <i>Somagrahas</i> on separate mounds; drawing of <i>Madhugraha</i> in a golden cup.	4
Brāhmaṇa III	Vājapeyayāga— <i>Paśusto</i> to be quietened as in <i>Agniṣṭoma</i> and additional <i>paśus</i> for Sarasvatī, Maruts and Prajāpati.	8
Brāhmaṇa IV	Vājapeyayāga—Midday <i>savana</i> —preparation for <i>Ājidhāvana</i> or running a chariot race and preparing <i>caru</i> in seventeen bowls.	14
Chapter Two		20-37
Brāhmaṇa I	Vājapeyayāga—Tying seventeen <i>Dundubhis</i> around the <i>vedi</i> ; <i>Ājidhāvana</i> accompanied by <i>Sāmagāna</i> and beating of drums; causing the horses of the chariot to smell the <i>caru</i> and disposal of <i>Surāgrahas</i> and <i>Madhugraha</i> .	20
Brāhmaṇa II	Vājapeyayāga—Winding the <i>yūpa</i> with a cloth ; placing <i>casāla</i> (cup made of wheat flour) on the <i>yūpa</i> ; Yajamāna climbing the <i>yūpa</i> and touching the <i>casāla</i> ; getting down and being seated on the <i>Audumbara</i> seat.	26
Brāhmaṇa III	Vājapeyayāga—Offering of <i>caru</i> , <i>Vajaprasavīya</i> offerings; <i>Abhiseka</i> of the Yajamāṇa as <i>Samrāt</i> ; <i>Ujjiti</i> offerings and <i>Mahendragraha</i> offerings.	32
	RĀJASŪYA KĀNDĀ - VII	
Chapter One		38-57
Brāhmaṇa I	Rājasūyayāga—Preliminary rites.	38
Brāhmaṇa II	Rājasūyayāga—Preliminary rites - <i>pañcavāttīya</i> , <i>Aindra-Turīya</i> and <i>Apāmārga</i> offerings.	42
Brāhmaṇa III	Rājasūyayāga—Performing of <i>Triśamyukta homa</i> .	48

Brāhmaṇa IV	<i>Rājasūyayāga</i> — <i>Ratnayāgas</i> (jewel sacrifices) to be performed at twelve different places on twelve consecutive days.	52
Chapter Two		58-85
Brāhmaṇa I	<i>Rājasūyayāga</i> — <i>Soma-Rudra</i> and <i>Maitrā-Bārhaspatya</i> offerings.	58
Brāhmaṇa II	<i>Rājasūyayāga</i> —Collecting of different kinds of waters for consecration or <i>Abhiṣeka</i> .	60
Brāhmaṇa III	<i>Rājasūyayāga</i> — <i>Vapāhoma</i> for Agni— <i>Soma-purodāśa</i> for Savitṛ and Agni, <i>caru</i> for Soma and Bṛhaspati; <i>Purodāśa</i> for Indra; <i>Gavedhuka caru</i> for Rudra; <i>Ambānām caru</i> for Mitra and barley <i>caru</i> for Varuṇa.	70
Brāhmaṇa IV	<i>Rājasūyayāga</i> —Significance of <i>Abhiṣeka</i> by Brāhmīns, kinsmen, friends and merchants; doning the king to be consecrated with <i>Tarpya</i> garment; white shawl, turban, bow, and three arrows making him recite the <i>Āvitta mantras</i> .	74
Chapter Three		86-111
Brāhmaṇa I	<i>Rājasūyayāga</i> —Putting a reddish metal piece into the mouth of an eunuch, ascending the regions by the Yajamāna; discarding the lead-piece kept under a tiger's skin and standing over the skin; getting anointed with waters while holding the arms raised.	86
Brāhmaṇa II	<i>Rājasūyayāga</i> — <i>Abhiṣeka</i> proper; wiping off the waters with the horn of an antelope, giving the residual water in a vessel to the heir apparent.	90
Brāhmaṇa III	<i>Rājasūyayāga</i> —Assembling of the cows to the north of Āgnīdhra; bringing the chariot inside the <i>vedi</i> and yoking it; driving it to the midst of the cows; putting on the shoes made of boar's skin; getting down and making offerings to mark the unyoking of the chariot; lowering the raised arms and touching <i>payasyā</i> (milk preparation).	94
Brāhmaṇa IV	<i>Rājasūyayāga</i> —Yajamāna sitting in the special seat, getting beaten at the back to signify that he is no more punishable; conferring on him the qualities of Savitṛ, Varuṇa, Indra, Rudra and Brahmarā; declaring him as doer of good etc.—passing on the wooden spade from a Brāhmaṇa to the king and successively to his relatives and officials to ensure that each recipient is less powerful than the one who gives it to him.	104

Chapter Four	112-125	
Brāhmaṇa I	Rājasūyayāga — <i>Udavasānīyeṣṭi</i> - seven <i>iṣṭis</i> , where one golden lotus is given to the king for each <i>iṣṭi</i> and finally five more offerings to make it a garland of twelve, to be given as <i>dakṣinā</i> to Udgātā.	112
Brāhmaṇa II	Rājasūyayāga — <i>Pañcabila homa</i> - offerings in five cavities made in the earth to ensure supply of food from all five directions.	118
Brāhmaṇa III	Rājasūyayāga — <i>Prayuja</i> offerings - twelve offerings to make the seasons favourable.	122
Brāhmaṇa IV	Rājasūyayāga — <i>Paśu</i> offerings - to Aditi, Maruts and Aśvins.	124
Chapter Five	126-141	
Brāhmaṇa I	Sautrāmaṇi — Story of Indra vomiting <i>soma</i> and Aśvins treating him.	126
Brāhmaṇa II, III	Sautrāmaṇi — Prohibition of shaving for one year and <i>Traidhātaveṣṭi</i> ; story of Indra getting out of Vṛtra the <i>Yajus</i> , the <i>Rks</i> and the <i>Sāmans</i> with the help of Viṣṇu.	134&136

UKHĀSAMBHARANA KĀNDĀ - VIII

Chapter One	142-161	
Brāhmaṇa I	Creation by <i>Hiranyagarbha</i> .	142
Brāhmaṇa II	Creation of <i>vāyu</i> , aerial region, sky etc; Prajāpati identified with <i>cityagni</i> , etymology of <i>iṣṭakas</i> ; <i>yajuṣmalī</i> and <i>lokamprna</i> varieties of <i>iṣṭakas</i> .	146
Brāhmaṇa III	Origin of Kumāra (Agni); his eight names and forms.	156
Chapter Two	162-189	
Brāhmaṇa I	<i>Pañcapaśvālambhana</i> ; Kumāra assuming the forms of five <i>paśus</i> ; <i>Sāmidheni mantras</i> and <i>Āpri mantras</i> .	162
Brāhmaṇa II	Seizing of the <i>prajāpatya paśu</i> as done in the Caraka's tradition; timing and rules for <i>paśvālambha</i> ; timing of preparing the <i>ukhā</i> (fire pan).	172
Brāhmaṇa III	Discovery of the first layer by Prajāpati, the second by Gods; third by <i>Agni-Viśvakarmā</i> ; the fourth by <i>Rsis</i> ; and the fifth by <i>Parameṣṭhin</i> .	184
Chapter Three	190-215	
Brāhmaṇa I	<i>Asādha</i> brick—its origin; <i>Sāvitra homa</i> ; description of <i>Abhrī</i> (spade made of bamboo for digging).	190

Brāhmaṇa II	Fetching the lump of clay for <i>ukhā</i> ; causing a horse to step on it; offering in the foot - prints of the horse.	202
Chapter Four		216-233
Brāhmaṇa I	Keeping the fire in the form of clay-lump between an antelope's skin and a lotus leaf.	216
Brāhmaṇa II	<i>Mantras</i> to carry the lump towards north; allowing water and air into it.	220
Brāhmaṇa III &IV	Holding the lump and <i>Abhimantrana</i> or addressing the <i>paśus</i> one by one.	226&230
Chapter Five		234-253
Brāhmaṇa I	Clay-lump soaked in boiled water to be mixed with foam, goats-hair, iron-rust etc.	234
Brāhmaṇa II	Shaping the <i>ukhā</i> with the clay — process and volume.	240
Brāhmaṇa III	Making the <i>Asādha iṣṭaka</i> before making <i>ukhā</i> and <i>Viśvajyoti iṣṭaka</i> after it from the same lump and fumigating all the three with burnt horse-dung.	244
Brāhmaṇa IV	Making the pit to serve as oven for baking.	248
Chapter Six		254-275
Brāhmaṇa I	<i>Atikarma</i> or super-numerary offerings and <i>Audgrahana</i> offerings.	254
Brāhmaṇa II	Placing the <i>ukhā</i> in the fire and heating it; putting a <i>Palāsa samidh</i> into the <i>ukhā</i> when flame appears in it.	260
Brāhmaṇa III	Putting thirteen kindling sticks of different woods into the <i>ukhā</i> .	266
Brāhmaṇa IV	<i>Ukhā</i> baked and taken out after sun-set; removing the ashes; alternative procedures if the <i>ukhā</i> gets broken or fire inside gets extinguished.	268
Chapter Seven		276-298
Brāhmaṇa I	Wearing a gold piece round the neck; carrying that fire in the pan after placing the pan on a stool made of <i>Udumbara</i> wood placed in a sling.	276
Brāhmaṇa II	Taking the pan with a pair of pads made of grass; and holding the sling high up.	282
Brāhmaṇa III	Bringing down the <i>ukhyā</i> fire and holding it above the navel and chanting of <i>mantras</i> .	290
Brāhmaṇa IV	Praising <i>ukhyāgni</i> with <i>Vātsapra</i> chants and the co-relation between <i>Viṣṇukrama</i> and <i>Vātsapra</i> .	294

CONTENTS

ix

Chapter Eight		300-327
Brāhmaṇa I	Carrying <i>Gārhapatiya</i> fire by a cart; carrying <i>Ukhyāgni</i> placed on a seat by a cart to the place of <i>Gārhapatiya</i> .	300
Brāhmaṇa II	Construction of altar for <i>Gārhapatiyāgni</i> , identity of <i>Gārhapatiya</i> with Prajāpati in his Virāṭ form.	308
Brāhmaṇa III	Āhavaniya altar and the fire in it forming into the shape of a bird with head, tail and wings.	320

* * *

काण्वशतपथब्राह्मणम्
Kāṇvaśatapathabrahmaṇam

वाजपेयकाण्डम्

प्रथमोऽध्यायः

प्रथमं ब्राह्मणम्

देवाश्च ह वा असुराश्चोभये प्राजापत्या अस्पर्धन्त तुतो हासुरा अतिमानेन कृस्मिन्^१ वयं जुहुयामेति स्वेष्वेवास्येषु जुहृतश्चेरुस्ते ह तथा जुहृतः परबूत्वस्तुस्माद्भु नातिमानी स्यादित्याहुः पराभूतेरेतन्मुखं योऽतिमान इति ॥ १ ॥

अथ ह देवा अनतिमानिन इवासुस्तेऽन्योऽन्यस्मिन्नेव जुहृतश्चेरुस्तेभ्यस्तुथा जुहृद्यः प्रजापतिरात्मानं प्रददौ यज्ञो वै प्रजापतिः स एषामन्त्रमभवद्यज्ञो हि देवानामन्त्रम् ॥ २ ॥

ते ह देवा ममायं भविष्यति ममायं भविष्यतीति हास्मिन्न संपादयांचक्रुस्ते होचुरसंपादयन्तो हन्तास्मिन्नाजिमामहा इति स य उज्जेष्यति तस्य नोऽयं भविष्यतीति तथेति तुस्मिन्नाजिमाजन्त ॥ ३ ॥

स ह वुहस्पतिः सवितारमेव प्रसवायोपससारेमं मे प्रसुवेति त्वत्प्रसूत इममुज्जयानीति तथेति तमस्मै सविता प्रासुवत्तः सवितृप्रसूत उदजयत्तेनायजत तेनेष्टामेवोर्ध्वा दिशमुच्क्राम तस्माद्यश्चैतद्देव यश्च नेषोर्ध्वा दिग्बुहस्पतेरित्येवाहुरेताः ह वा ऊर्ध्वा दिशमुक्त्रामति यो वाजपेयेन यजते ॥ ४ ॥

तेनो ह वै तत इन्द्र ईजे तेनेष्टामेवोर्ध्वा दिशमुच्क्रामैताः ह वा ऊर्ध्वा दिशमुक्त्रामति यो वाजपेयेन यजत एवः ह सम य एतेन यज्ञेन यजन्त एताः ह स्मैवोर्ध्वा दिशमुक्त्रामन्ति ॥ ५ ॥

तेनो ह वै तुत ईज औपाविर्जनश्रुतेयः स ह प्रत्यवरुरोहोर्ध्वा ह स्मैव पुरा यन्ति स सर्वमभवत्सर्वमुदजयत्प्रजापतिः^२ ह्युदजयत्सर्वः हि प्रजापतिः सर्वः ह वाव सर्वमुज्जयति प्रजापतिः ह्यजयति सर्वः हि प्रजापतिर्यो वाजपेयेन यजते तस्मादाहुर्नेतेन यज्ञेन यजेतेति सर्वं भवति सर्वमुज्जयति तस्य नैवेह किञ्चन परिशिष्यते पापीयसी प्रजाभवतीति ॥ ६ ॥

१. कृम्ये तु TE, M, Ca, VI

२. See notes

३. अतिमुदजयत् P1, V2

तुदु यजेतैव य एतं क्लृतं यज्ञं विद्युक्रृक्तः सामतो यजुष्टे येऽनूचाना् प्रज्ञयः स्युस्ते हैतस्य यज्ञस्यत्विजः स्युः सैतस्य यज्ञस्य समृद्धिस्सभौयो हैवास्मिन्मानुषे लोके भवति श्रेयस्यस्यात्मनः प्रजा भवति य एवं विद्वान् यजते तस्मादु यजेतैव ॥ ७ ॥

तद्युदेतेन ब्रह्मस्पतिरयजत तस्मादेष ब्राह्मणस्य यज्ञो ब्रह्म हि ब्रह्मणोऽथ यदेनेन्द्रोऽयजत तस्मादेष क्षत्रियस्य यज्ञः क्षत्रः हीन्द्रः क्षत्रमु हि क्षत्रियः ॥ ८ ॥

तद्राज्ञ एव राजसूयः राजा हि राजसूयेनेष्टा भवति न ब्राह्मणो राज्यायावरं वै राजसूयं परं वाजपेयः राजा वै राजसूयेनेष्टा भवति सम्राद् वाजपेयेनावरं वै राज्यं परः सम्राज्यं कामयेत वै राजा सम्राद् भवितुं परः हि तत्र सम्राद् राजा भवितुं कामयेतावरः हि तत्समादवरः राजसूयं परं वाजपेयः स यदेतेन यज्ञेनेष्टा सर्वः संवृद्धके तस्मात्सम्प्राण्णम् ॥ ९ ॥

स एताः सावित्रीमाहुतिं जुहोति कर्मणः कर्मणः पुरस्तादेव सवितः प्रसुव यज्ञं प्रसुवेमं भगाय । दिव्यो गन्धर्वः केतपाः केतं नः पुनातु वाचस्पतिर्नैः अद्य वाजः स्वदत्त्विति स यथैवादो ब्रह्मस्पतिः सवितारं प्रसवायोपसारैवमेवैष एतत्सवितारं प्रसवायोपधावति तमस्मै सविता प्रसौति तैः सवितुप्रसूत उज्जयति वाचस्पतिर्नैः अद्य वाजः स्वदत्त्विति प्रजापतिर्वै वाचस्पतिरन्नं वाजः प्रजापतिर्न इदमन्त्रः स्वदयत्वन्त्रः समर्थयत्वित्यैवैतदाहाथाग्रीषोमीयेण पशुना चरित्वैतामाहुतिमुत्सृजत एतद्वयेत्यज्ञमन्वारब्धो भवत्येतत्प्रसन्नः ॥ १० ॥ इति प्रथमं ब्राह्मणम् ॥

द्वितीयं ब्राह्मणम्

स वा अशुं गृह्णाति स यदशुं गृह्णाति सर्वत्वायै कृत्स्नातायै तस्मादशुं गृह्णात्यथै-तान्प्रज्ञातानाग्निष्ठोमिकान्प्रहाननृहात्याग्रयणात् ॥ १ ॥

अथ पुष्ट्यानगृह्णाति स यदेव देवाः पुष्ट्यैरुद्ययः स्तदेवैतैर्यजमान उज्जयति ॥ २ ॥

अथ षोळशिनं गृह्णाति स यदेवेन्द्रः षोळशिनोद्ययत्तदेवैतेन यजमान उज्जयति ॥ ३ ॥

*. अग्ने ॥

५. Ca suggests वद्, see notes

अथैतान्वाजपेयग्रहान् गृह्णाति ध्रुवसदं त्वा नृषुदं मनस्सदम् । उपयाम् गृहीतोऽसीन्द्राय त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा जुष्टतमिति सादयत्ययं वै लोको ध्रुवो ध्रुवसदिममेवैतेन लोकमुज्जयति ॥ ४ ॥

अथाप्युषुदं त्वा धृतसदं व्योमसदम् । उपयाम् गृहीतोऽसीन्द्राय त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा जुष्टतमिति सादयत्ययं वै लोको व्योमेदमन्तरिक्षमेतमेवैतेन लोकमुज्जयति ॥ ५ ॥

अथ पृथिविसदं त्वान्तरिक्षसदं दिविसदं देवसदं नाकसदम् । उपयाम् गृहीतोऽसीन्द्राय त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा जुष्टतमिति सादयत्यसौ वै लोको देवसनाकसदसावेव देवलोकं एतमेवैतेन लोकमुज्जयति ॥ ६ ॥

अथापां रसमुद्भवसरं सूर्ये सन्तःसमाहितम् । अपां रसस्य यो रसस्तं वो गृह्णाम्युत्तमम् । उपयाम् गृहीतोऽसीन्द्राय त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा जुष्टतमिति सादयत्ययं वा अपां रस उद्भवा योऽयं पवते स वा एष सूर्ये समाहितः स सूर्यात्पवत एतमेवैतेन रसमुज्जयति ॥ ७ ॥

अथ ग्रहा ऊर्जाहुतयो व्यन्तो विप्राय मतिम् । तेषां विशिप्रियाणां वोऽहमिषमूर्जः समग्रभम् । उपयाम् गृहीतोऽसीन्द्राय त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा जुष्टतमिति सादयत्यूर्वै रस ऊर्जमेवैतेन रसमुज्जयति ॥ ८ ॥

तान्वा एतान्यञ्च वाजपेयग्रहान् गृह्णाति प्रजापतिं वा एष उज्जयति यो वाजपेयेन यजते पञ्च वा ऋतुवः संवत्सरस्य संवत्सरो वै प्रजापतिस्तत्प्रजापतिमुज्जयति ॥ ९ ॥

अथ खलु सदशा सोमग्रहान् गृह्णाति सदशा सुराग्रहानुभे वा एते प्रजापतेरन्धसी यत्सोमश्च सुरा च तुतः श्रीस्सत्यं ज्योतिः सोमोऽनृतं पाप्मा तुमः सुरा त एवास्यैतेनोभे अन्धसी ठज्जयति ॥ १० ॥

स सप्तदशं सोमग्रहानृहाति सप्तदशो वै प्रजापतिः स यावानेव प्रजापतिर्युक्त्यस्य
मात्रा तावतैवास्यैतच्छ्रयः सत्यं ज्योतिरुज्जयति सप्तदशं सुराग्रहान्तसप्तदशो वै प्रजापतिस्स
यावानेव प्रजापतिर्युक्त्यस्य मात्रा तावतैवास्यैतदनृतं पाप्मानं तम उज्जयति ॥ ११ ॥

त उभये चतुर्लिङ्शशद्वन्ति त्रयस्त्रिंशद्वौ सर्वे देवाः प्रजापतिश्चतुर्लिङ्शस्तत्सर्वश्च
देवता उज्जयति प्रजापतिं च ॥ १२ ॥

अथ यत्रादः सोमं क्रीणन्ति तदप्येतां परिस्तुतं क्रीणाति केशवात्पुरुषान् वा एष ख्वी
न पुमान्यकेशवो यदह पुमांस्तेन न ख्वी यद्वस्य केशास्तेन न पुमान् ॥ १३ ॥

सीसेन क्रीणाति न वा एतद्विरण्यं नायो यत्सीर्सं तु स्मात्सीसेन क्रीणाति ॥ १४ ॥

अथ द्वौ खरौ कुर्वन्ति पश्चादक्षमन्यं नेत्सोमग्रहांश्च सुराग्रहांश्च सह सादयामेत्यथ
यत्रादः प्रातः पूर्वया द्वारापः प्रपादयन्ति उज्ज्वलेनाहत्या परया द्वारैतां परिस्तुतं प्रपादयन्ति
स पुरस्तादासीनोऽध्वर्युर्गृहाति पश्चात्प्राद् प्रतिप्रस्थाता स सोमग्रहमेवाग्रे गृहात्यथ
सुराग्रहमेवं वित्या^१ संगृहीतः सहोत्तमौ गृहीतः स उपर्युपर्यक्षमध्वर्युर्धरियत्यधोऽधः
प्रतिप्रस्थाता स नाहैव प्रत्यहृक्षमध्वर्युरतिहरेत्र प्राद् प्रतिप्रस्थाता ॥ १५ ॥

स जपति संपूच स्थं सं मा भद्रेण पृद्केति नेत्यापेनेति ब्रावामेत्यथ पुनर्विहरतो विपुच
स्थं वि मा पापेन पृद्केति स यथेषीकां विमुजां कुर्यादेवमेवैतद्यजमानं सर्वस्मात्पाप्त्वा
विवृहतोऽथ हिरण्मयेन पात्रेण मधुग्रहं गृहात्यथोक्ष्यमथ ध्रुवः स यत्राद उत्तमं
सप्तदशं स्तोत्रं तदेतान्त्सोमग्रहानृत्विजां चमसेषु व्यानीय भक्षयन्त्यथ माध्यन्दिने सर्वने
मधुग्रहस्य चोच्यते सुराग्रहाणां च ॥ १६ ॥ इति द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥

तृतीयं ब्राह्मणम्

स वा आग्रेयमेवाग्निष्ठोमायालभतेऽग्निष्ठोममेव तेनोज्जयत्यैन्द्राग्रमुक्तेभ्य आलभत
ऐन्द्राग्नानि ह्युक्तान्युक्तान्येव तेनोज्जयत्यैन्द्रः षोळशिन आलभत इन्द्रो हि षोळशी
षोळशिनमेव तेनोज्जयति ॥ १ ॥

१. अस्त्वसं Ca, see notes

अथैतः सारस्वतमेतस्मा उत्तमाय सप्तदशाय स्तोत्रायालभते तदेतदनतिरात्रे सति रात्रे रूपं क्रियते सर्वं वा एष उज्जयति यो वाजपेयेन यजतेऽहोरात्रे उ वै संवत्सर एते हि परिपूर्वमाने संवत्सरं कुरुतः सुर्वमुवै संवत्सरस्तत्सर्वमुज्जयति स यदाहानतिरात्रो भवति तेनाहरुज्जयति यद्गुनतिरात्रे सति रात्रे रूपं क्रियते तेनो रात्रिमुज्जयत्येवमुभे अहोरात्रे उज्जयति ॥ २ ॥

अथैतां वशां पूर्शिन मरुद्धय उज्जेषेभ्य आलभत इयं वै पुश्निर्यदस्यां मूलि चामूलं चोभयं तेनेयं पुश्निरसस्यामुवा इदमन्त्रमस्याऽहीदमन्त्राद्यमन्त्राद्यमेवैतयोज्जयति स यन्मरुद्धयो विशो वै मरुतो देवविशमन्त्रमुवै विशस्तस्मान्मरुद्धय उज्जेषेभ्य उज्जितये स यद्यह मरुद्धय उज्जेषेभ्यो याज्यानुवाक्ये विन्देदपि मारुत्यावेव स्यातां दुर्वेदो वै वशा पुश्निर्यदि पूर्शिन स विन्देदपि यैव काच वशा स्यात् ॥ ३ ॥

तस्या आवृद्यत्र होता माहेन्द्रं ग्रहमनुशः सति तदस्या वपया प्रचरेयुरेष वा इन्द्रस्य निष्केवल्यो ग्रहो यन्माहेन्द्रोऽप्यस्यैतन्निष्केवल्यमेव स्तोत्रं निष्केवल्यः शस्त्रं क्षत्रमुवा इन्द्रो विशो मरुतो विशो वै क्षत्रियो बुलीयान्भवति क्षत्र एवैतद्वलं दधाति ॥ ४ ॥

अथ द्वेषधावदानानि कृत्वा त्रपयति स यदर्धस्यावदानं तस्योपस्तीर्य द्विर्द्विरवदायाभिघार्य प्रत्यनक्त्यवदानान्यथोपभुत्युपस्तीर्य सकृत्सकृदवदाय द्विरभिघारयति स यदर्धानाऽसतां द्विरवद्यति तेनैषा कृत्स्ना भवति तेन प्रचरन्ति तेन देवविशमुज्जयत्यथ यदिदमर्थं तन्मानुष्ये विश उपहरन्ति तेन मनुष्यविशमुज्जयति ॥ ५ ॥

तदुत्था न कुर्याद्वृलति वै स यो यज्ञपथादेत्येत्यु वा एष यज्ञपथाद्य एवं करोति तस्माद्यत्रैवेतरेषां पशूनां वपाभिः प्रचरेयुस्तदेवास्या वपया प्रचरेयुर्यत्रैवेतरेषां पशूनां हविर्भिः प्रचरेयुस्तदेवास्या हविषा प्रचरेयुर्न मानुष्ये विश उपहरेत् ॥ ६ ॥

१. यद्यहानी TE

२. मनुष्ये विश TE

अथैतान्तसप्तदश प्राजापत्यान्पशुनालभते ते सर्वे तूपरा भवन्ति सर्वे श्यामास्सर्वे मुष्करा एतद्वै प्रत्यक्षं प्रजापतिमुज्जयति यदेतानालभतेऽन्नं वै प्रजापतिर्यदि वा अन्नं प्रजापतिरेतद्वै प्रत्यक्षमन्नं यत्पशुर्यदि वै सोमः प्रजापतिरेष वै प्रत्यक्षं सोमो यत्पशुस्त्रप्रत्यक्षं प्रजापतिमुज्जयति ॥ ७ ॥

ते वै सप्तदश भवन्ति सप्तदशो हि प्रजापतिः सर्वे तूपरा भवन्ति पुरुषो वा अयं नेदिष्ठं प्रजापतेः सोऽयं तूपरोऽविषाणस्तूपरो वा अविषाणः प्रजापतिस्तस्मात्सर्वे तूपराः सर्वे श्यामा द्वे वै श्यामस्य रूपे शुक्रं चैव कृष्णं च द्वन्द्वमु वै मिथुनं प्रजननं प्रजननमु वै प्रजापतिस्तस्मात्सर्वे श्यामाः सर्वे मुष्कराः प्रजननं हि मुष्करः प्रजननं हि प्रजापतिस्तस्मात्सर्वे मुष्करास्तान्यद्येवं समृद्धानेतान्पशुन्विदेदेत एव स्युर्यद्येवं समृद्धान्न विन्देदुपि य एव के च पशवस्स्युः सर्वं हि प्रजापतिः ॥ ८ ॥

अथैतेषामेवोत्तमं वाच आलभते यदि वै प्रजापतेः परमस्ति वागेव तत्तेनो वाचमुज्जयति तुदु तथा न कुर्यात्सर्वं वा इदं प्रजापतिर्यदिमे लोकाः एषो वा इयं लोकेषु वाग्वदति तेनो एव वाचमुज्जयति तस्मात्राजापत्या एव स्युः ॥ ९ ॥

तेषामावृद्धत्र मैत्रावरुणो वामदेव्यमनुशःसति तदेषां वपाभिः प्रचरेयुः प्रजापतिवै वामदेव्यं प्राजापत्या उ वा एते तस्मादेषां तत्र वपाभिः प्रचरेयुः ॥ १० ॥

अथेष्टा अनुयाजाः स्युरव्युक्त्वे सुचावथैषाऽहविर्भिः प्रचरेयुरेतद्वै प्रत्यक्षं प्रजापतिमुज्जयति यदेतैः प्रचरन्त्यन्तो वा एष यज्ञस्यान्तत एवैतत्रजापतिमुज्जयत्यथ यद्वातः पुरा प्रचरेयुर्था यमध्वानमीयात् गत्वा क्व च ततस्यात्स्माद्वैव प्रचरेयुः ॥ ११ ॥

तुदु तथा न कुर्यादध्वलति वै स यो यज्ञपथादेत्येत्यु वा एष यज्ञपथाद्य एवं करोति तस्माद्वैतरेषां पशुनां वपाभिः प्रचरेयुस्तदेवैषां वपाभिः प्रचरेयुर्यत्रैतरेषां पशुनाऽहविर्भिः प्रचरेयुस्तदेवैषाऽहविर्भिः प्रचरेयुरेकानुवाक्यैका याज्यैकदेवत्या हि प्रजापतय इत्युपाशूकत्वा छागानाऽहविषाणुमनुब्रूहीत्युच्चः प्रजापतय इत्युपाशूकत्वा छागानाऽहविषाणं प्रस्थितं प्रेषेत्युच्चैः ॥ १२ ॥ इति तृतीयं ब्राह्मणम् ॥

चतुर्थं ब्राह्मणम्

तं वै माध्यन्दिने सुवनेऽभिषिञ्चन्ति माध्यन्दिने सुवन आजिं धावन्त्येष वाव् प्रजापतिर्यज्ञो यु एष तायत एतमेवैतत्रजापतिं यज्ञं मथ्यत उज्यति ॥ १ ॥

अगृहीते माहेन्द्रे ग्रह एष वा इन्द्रस्य निष्केवल्यो ग्रहो यन्माहेन्द्रोऽप्यस्येतत्रिष्केवल्यमेव स्तोत्रं निष्केवल्यः शस्त्रमिन्द्रो वै युजमानः स्व एवैनं तदायतन उज्यति तस्मादुगृहीते माहेन्द्रे ग्रहे ॥ २ ॥

अथासै रथमुपावहरन्तीन्द्रस्य वज्रोऽसीति वज्रो वा एष यद्रथ इन्द्रो वै यजमानो यजमानस्याशीत्येवैतदाह यदाहेन्द्रस्य वज्रोऽसीति वाजसा इत्यन्तं वै वाजोऽञ्जसा^१ इत्येवैतदाह त्वयायं वाजः सेदिति त्वयायमन्नमुज्जयत्वित्येवैतदाह यदाह त्वयाय वाजः-सेदिति ॥ ३ ॥

अथैनं धूर्गृहीतमन्तर्वेद्यभ्यवर्तयति वाजस्य नु प्रसवे मातृं महीमित्यन्तं वै वाजोऽन्नस्य नु प्रसवे मातृं मातृं महीमित्येवैतदाहादितिं नाम वचसा करामह इतीयं वा अदितिस्तस्मादाहादितिं नाम वचसा करामह इति यस्यामिदं विश्वं भुवनमाविवेशेत्यस्याः हीदः सर्वं भुवनमाविष्टं तस्यां नो देवः सविता धर्मसाविषगिति तस्यां देवस्सविता यजमानः साम्राज्याय सुवतामित्येवैतदाह यजमानो हि धर्मो यदाह तस्यां नो देवः सविता धर्मसाविषगिति ॥ ४ ॥

अथैतानश्चान्तस्पपयन्ति स यत्र ऐवैनानेतत्सपयन्ति तद्वैनानेतेन यजुषाभ्युक्षति स्त्रियतान्वेदुनीतान्तस्य यदेनानद्विरभ्युक्षत्यद्वयो ह वा अग्रेऽश्चः संबधूव सोऽद्वयसंभवन्ते-कृत्स्नसंबधूवाकृत्स्नो हि वै संबधूव तस्मान्नैव कदाचन सर्वैः पद्धिः प्रतितिष्ठति स यदेवास्य तत्राप्स्वहीयत तेनैवैनमेतत्समर्थयति कृत्स्नं करोति तस्मादद्विरभ्युक्षति ॥ ५ ॥

सोऽभ्युक्षति देवीरापो अपांनपाद्यो व ऊर्मिः प्रतूर्तिः । ककुम्नान्वाजसास्तेनायं वाजः सेदिति वाप्स्वन्तरमुतमप्सु भेषजमपामुत प्रशस्तिभिः अश्वा भवत वाजिन इति वा ॥ ६ ॥

१. अन्नस Ca, see notes

२. वै missing in Ca, and P

३. सोऽद्वयः संभवत्यकृत्स्नः Ca, O, VI, Pa

अथ प्रतिहृत्य युनक्ति स दक्षिणायुग्मेवाग्रे युनक्त्यथ सव्यायुग्मः सव्यायुग्मं वा
अग्रे मानुषे युनक्त्यथैवं देवत्रा ॥ ७ ॥

स युनक्ति वातो वा वो मनो वेति वाताद्वै नाशीयोऽस्ति मनसो नाशीयोऽस्ति तस्मादाह
वातो वा वो मनो वेति गन्धर्वास्सप्तविंशतिः ते अग्रे श्वमयुज्ञन्नित्येते
वाग्रे श्वमयुज्ञन्यद्वर्वास्सप्तविंशतिः तद्येऽग्रे श्वमयुज्ञस्ते त्वा युज्ञत्वित्येवैतदाह ते
अस्मिन्जवमादधुरित्येते वाग्रे श्वे जवमादधुर्यद्वर्वास्सप्तविंशतिः । तद्येऽग्रे श्वे
जवमादधुस्ते त्वयि जवमादधत्वित्येवैतदाह ॥ ८ ॥

अथ सव्यायुग्मं युनक्ति वातरहा भव वाजिन्युज्ञमान इति वातजवसमेवैन-
मेतमनोजवसं करोतीन्द्रस्येव दक्षिणः श्रियैधीति यथायमिन्द्रस्य दक्षिणः श्रियैवं त्वं
यजमानस्य श्रियैधीत्येवैतदाह युज्ञन्तु त्वा मरुतो विश्ववेदस इति युज्ञन्तु त्वा देवा
इत्येवैतदाह यदाह युज्ञन्तु त्वा मरुतो विश्ववेदस इत्या ते त्वष्टा पत्सु जवं धात्विति त्वाष्टा
हि पशुवः स यस्यैव पशुवो यः पशूनामीषे स ते त्वष्टा पत्सु जवमादधात्वित्येवैतदाहथ
दक्षिणाप्रष्टि युनक्ति न सव्याप्रष्टिः सव्याप्रष्टि४ वै मानुषे युनक्त्यथैवं देवत्रा ॥ ९ ॥

सयुनक्ति जवो यस्ते वाजिन्निहितो गुहा यः श्येने परीतो अचरच्च वात इति यस्ते
जवोऽप्युपनिहितो यः श्येने परीतो५ यो वात इत्येवैतदाह तेन नो वाजिन्बलवान्बलेनेति
तेन नो वीर्येष्येवैतदाह यदाह तेन नो वाजिन्बलवान्बलेनेति वाजिन्चैधि समने च
पारयिष्णुरित्यनं वै वाजोऽन्रजिच्च न एध्यस्मिंश्च नः समने देवसमन इमं यज्ञं
प्रजापतिमुज्जयेत्येवैतदाह यदाह वाजिन्चैधि समने च पारयिष्णुरिति ॥ १० ॥

त एत एव त्रयो युक्ता स्युर्मानुष्मः ह कुर्याद्युच्चतुर्थमुपयुज्याद्यृद्धं वै तद्यज्ञस्य
यन्मानुषं त्रिवै देवत्रा त्रिवृद्यज्ञस्त्रय इमे लोकास्तस्मादेत एव त्रयो युक्ता स्युः प्रतिहताधान
एवाभिप्रष्टियुगश्चतुर्थं उपतिष्ठेत स यत्र दद्यात्तत्तं चतुर्थमुपयुज्य दद्यात् ॥ ११ ॥

अथैतरं सप्तदशशरावं नैवारं चरुमाहरन्ति बाहस्पत्यमनं वा एष उज्जयति यो
वाजपेयेन यजत एतद्वै प्रत्यक्षमनं यच्चरुरोदनो ह्येष ओदनो हि प्रत्यक्षमनं तस्माच्चरुर्भवति

४. सव्याप्रष्टि का अप्रेमानुषे as emended by Ca, see notes

५. अप्युपनिहितो Ca

६. परीतो Ca, see notes

सप्तदशशरावो^७ भवति सप्तदशो हि प्रजापतिनैवारो भवत्येते वै ब्रह्मणा पच्यन्ते
यन्नीवारास्तस्मान्नैवारो भवति बाहस्पत्यो भवति ब्रहस्पतिर्हौतमग्रेयज्ञमुदजयत्स्माद्बाहस्पत्यो
भवति ॥ १२ ॥

तमश्चानवग्रापयति वाजिनो वाजित इति वाजिनो ह्येते वाजित इत्यन्नं वै
वाजोऽन्नजित इत्येवैतदाह वाजः सरिष्यन्त इति सरिष्यन्तो हि भवन्ति
ब्रहस्पतेर्भागमवजिग्रहतेति बाहस्पत्यो बाहस्पत्यो ह्येष चरुर्भवति स यदश्चानवग्रापयति
वीर्यमेवैष्वेतदधात्यथो इदमन्नमिम् यज्ञं प्रजापतिमुज्जयानीति तथाहैतदन्नमेतं यज्ञं
प्रजापतिमुज्जयति ॥ १३ ॥ इति चतुर्थं ब्राह्मणम् ॥

॥ इति प्रथमोऽध्यायः ॥

द्वितीयोऽध्यायः

प्रथमं ब्राह्मणम्

१ यदाजिं धावन्तीममेव तेन लोकमुज्जयत्यथ यदन्तरिक्षे रथचक्रमुद्दितं नाभिदहने तद्वारोहति तत्सामाभिगायत्यन्तरिक्षलोकमेव तेनोज्जयत्यथ यद्युपः रोहति दिवमेव तेनोज्जयति देवलोकमेव तस्माद्वा एतानि क्रियन्ते ॥ १ ॥

स ब्रह्मारोहति रथचक्रं देवस्य वयः सवितुः सवे सत्यसवसः । ब्रुहस्पतेरुत्तमं नाकः रुहेमेति यदि ब्राह्मणो यजेत ब्रह्म हि ब्रुहस्पतिर्ब्रह्म हि ब्राह्मणो यद्युक्षत्रियो यजेत देवस्य वयः सवितुः सवे सत्यसवसः । इन्द्रस्योत्तमं नाकः रुहेमेति क्षत्रः हीन्द्रः क्षत्रमु हि क्षत्रियः ॥ २ ॥

अथ त्रिरभिगायति साम त्रिरभिगीय साम प्रत्यवरोहति देवस्य वयः सवितुः सवे सत्यसवसः । ब्रुहस्पतेरुत्तमं नाकमरुहामेति वेन्द्रस्योत्तमं नाकमरुहामेति वा ॥ ३ ॥

अथैतान्तसप्तदश दुन्दुभीनुद्वधन्ति प्रतीच आग्नीधादनुचो वेद्यन्तं प्रजापतिं वा एष उज्जयति यो वाजपेयेन यजते वागु वै प्रजापतिरेषा वै परमा वाग्या सप्तदशानां दुन्दुभीनां परमामेवैतद्वाचं परमं प्रजापतिमुज्जयति ते वै सप्तदश भवन्ति सप्तदशो हि प्रजापतिः ॥ ४ ॥

स यत्राद आजिं धावन्ति तदेषामेकमाहन्ति ब्रुहस्पते वाजं जय ब्रुहस्पतये वाचं वदत । ब्रुहस्पतिं वाजं जापयतेति यदि ब्राह्मणो यजेत ब्रह्म हि ब्रुहस्पतिर्ब्रह्म हि ब्राह्मणो यद्युक्षत्रियो यजेतेन्द्र वाजं जयेन्द्राय वाचं वदत । इन्द्रं वाजं जापयतेति क्षत्रः हीन्द्रः क्षत्रमु हि क्षत्रियः ॥ ५ ॥

स यत्राद आजिशुतो^१ रथा विमुच्यन्ते तदेषामेकमवमुञ्चत्येषा वः सा सत्या संवागभूद्या ब्रुहस्पतिं वाजमजीजपत । अजीजपत ब्रुहस्पतिं वाचं वनस्पतयो विमुच्यध्वमिति तदेकमवमुञ्चन्तस्वर्वान्विमुञ्चति ॥ ६ ॥

१. लद् missing in P

२. आजिशुतो Ca

अथ यत्राद् आजिमवख्याप्य रथः पुनरायन्ति तद्राजन्यः प्रविध्यति ससदश प्रव्याधान्त्रजापति वा एष उज्जयति यो वाजपेयेन यजते यावान्वा एकः प्रव्याधस्तावाऽस्तिर्यङ् पुरुषोऽथ यावन्तः ससदश प्रव्याधस्तावाऽस्तिर्यङ् प्रजापतिस्तस्मात्सप्तदश प्रविध्यति ससदशो हि प्रजापती राजन्यः प्रविध्यत्येष वै प्रजापतेर्नेदिष्ठो यद्राजन्य एष ह वा अस्य नेदिष्ठस्तस्मादेको बहूनामीष्टे तस्माद्राजन्यः प्रविध्यति तस्सदशे प्रव्याधे काष्ठां निमिन्वन्ति सोऽवगमो भवति ॥ ७ ॥

अथ यजमान आतिष्ठति रथं देवस्य वयः सवितुः सवे सत्यसवसः ब्रहस्पतेर्वाजिजितो वाजं जेष्ठेति स यथैवादो ब्रहस्पतिः सवितुरं प्रसवायोपसारैवमेवैष एतसवितुरं प्रसवायोपधावति तमस्मै सविता प्रसौति तसवितुप्रसूत उज्जयत्यथ य एतद्युजुर्वेद् सोऽन्वातिष्ठति यदि वात्मना यजमानः ॥ ८ ॥

स दक्षिणायुग्मुपस्पृशति वाजिनो वाजं जयतेति वाजिनो ह्येते वाजं जयतेत्यन्नं वै वाजोऽन्नं जयतेत्यैवैतदाहाध्वनं स्कभन्त इत्यध्वनो ह्येते स्कभन्तो धावन्ति योजना मिमाना इति योजनशो ह्याध्वानं मिमते काष्ठां गच्छतेत्यवगमं गच्छतेत्यैवैतदाह यदाह काष्ठां गच्छतेति ॥ ९ ॥

अथ खलु धावन्त्याजिमाधन्ति दुन्दुभीनभिगायति ब्रह्मा साम महान्वोषो भवत्यथैताभ्यां जगतीश्यामध्वर्युर्नु वा मन्त्रयते जुहोति वा समान एव बन्धुर्यदि चानुमन्त्रयते यदि च जुहोत्येतानेवैतद्वावत उपवाजयत्येतेषु वीर्यं दधाति यथो चैनानन्तरा नाष्टा रक्षाऽसि न विन्देयुरेवमुचैवैषोऽनु वा मन्त्रयते जुहोति वैष स्य वाजी क्षिपणिं तुरण्यति ग्रीवायां बद्धो अपिकक्ष आसनि । क्रतुं दधिक्रा अनुसन्तवीत्वथामङ्गाऽस्यन्वापनीफणत् । उत स्मास्य द्रवतस्तुरण्यतः पर्ण न वेरनुवाति प्रगर्धिनः श्येनस्येव ध्रजतो अङ्गसं परि दधिक्राव्यः सहोर्जा तरित्रत इति ॥ १० ॥

अथ तेन^३ तृचेनान्वेव मन्त्रयते स^४ जुहोत्येतानेवैतद्वावत उपवाजयत्येतेषु वीर्यं दधाति तिस्तु उ वा इमाः पृथिव्य इयमेका परे द्वे ता उ चैवैतदुज्जयति शं नो भवन्तु वाजिनो

३. अर्थात् तेन Ca

४. ता Ca

हृवेषु देवताता मित्रद्रवः स्वर्काः । सम्भयन्तोऽहिं ब्रुकं रक्षांसि सुनेम्यस्मद्द्युयवन्त्-
मीवाः । ते नो अर्वन्तो हवनश्रुतो हवं विश्वे शृण्वन्तु वाजिनो मित्रद्रवः । सहस्रसा मेधसाता
इव त्वना महो ये धनं समिथेषु जप्तिरे । वाजेवाजेऽवत वाजिनो नो धनेषु विप्रा अमृता
ऋतज्ञाः । अस्य मध्वः पिबत मादयध्वं तृष्णा यात पथिभिर्देवयानैरित्यवगमं प्राप्य
दक्षिणानन्वायामयन्ति^५ ॥ ११ ॥

अथैतेन बाह्यस्पत्येन चरुणा चात्वाले प्रत्युपतिष्ठन्तेऽन्नं वा एष उज्जयति यो वाज-
पेयेन यजत एतद्वै प्रत्यक्षमन्नं यच्चरुरोदनो होष ओदनो हि प्रत्यक्षमन्नं तस्माच्चरुर्भवति
॥ १२ ॥

तमागत्याभिमृशति स यदेवैतदन्नमुज्जयति तेनैवैतत्सःस्पृशते तदात्मनि कुरुते
तदात्मनि धत्ते ॥ १३ ॥

सोऽभिमृशत्या मा वाजस्य प्रसवो जगम्यादित्यन्नं वै वाज आमान्नस्य प्रसवो
जगम्यादित्यैवैतदाहेमे द्यावापृथिवी विश्वरूपे इतीमे हि द्यावापृथिव्यौ प्रजापतिरामान्तं
पितरा मातरा युवमिति पिता च हि माता च प्रजापतिरा मा सोमो अमृतत्वाय गम्यादिति
सोमो हि प्रजापतिस्तेनोदरमुपस्पृशत्यत्र हृन्नं प्रतिष्ठिति ॥ १४ ॥

अथाश्वानवप्रापयति वाजिनो वाजजित इति वाजिनो होते वाजजित इत्यन्नं वै
वाजोऽन्नजित इत्यैवैतदाह वाजः ससृवाः स इति सरिष्यन्त इति वा अग्र आह सरिष्यन्तो
हि तद्ववन्त्यथात्राह ससृवाः स इति ससृवाः सो हृत्र भवन्ति ब्रुहस्पतेर्भगमवजिप्रतेति
बाह्यस्पत्यो होष चरुर्भवति निमृजाना इति स यदग्रेऽश्वानवप्रापयतीदमन्नमिमं यज्ञं
प्रजापतिमुज्जयानीत्यथ यदत्रावप्रापयतीदमन्नमिमं यज्ञं प्रजापतिमुदजैषमित्यथ यदाह
निमृजाना इति यजमान एवैतदन्नाद्यमिन्द्रियं वीर्यं दधाति ॥ १५ ॥

अथ पूर्वया द्वारा मधुग्रहं निष्क्रमयन्ति प्रतीच्या सुराग्रहानथैषामाजिश्रुतार्थं
रथानामेकमन्वास्थितो भवति राजन्यो वा वैश्यो वा तस्मा इमं मधुग्रहं प्रयच्छन्ति हन्त
तेऽयमित्यथैषाः सुराग्रहाणामेकमन्वारभ्योहैभिस्तेऽयमेतं निष्क्रीणामीति तद्यजमान

५. अम्बुजामयन्ति Ca

६. अम्बिश्रुतारं Ca

एवैतच्छुद्यः सत्यं ज्योतिर्दधात्यथैतस्मिन्नाजन्ये वा वैश्ये वानृतं पाप्मानं तमो दधाति तैः सु भुइक्ते यथा स्वैः सद्गुरेवं यदि कामयते पिबति यदि कामयते परासिञ्चति यथा स्वान्तस्तु एव मुपचरत्यथायं यजमान इमं मधुग्रहं ब्रह्मणे ददाति ब्रह्मणे दददायुरेवामृतमात्मनि धते ॥ १६ ॥ इति प्रथमं ब्राह्मणम् ॥

द्वितीयं ब्राह्मणम्

स वा आहवनीयमित्वा सुवेणौ वाज्यस्थाल्या एता आहुतीर्जुहोत्यापये स्वाहा स्वापये स्वाहापिजाय स्वाहा क्रतवे स्वाहा । वसवे स्वाहाहर्पतये स्वाहा । अहे मुग्धाय स्वाहा मुग्धाय वैनशिनाय स्वाहा विनशिन आन्त्यायनाय स्वाहान्त्याय भौवनाय स्वाहा भूवनस्य पतये स्वाहाधिपतये स्वाहेत्येता द्वादशाहुतीर्जुहोति प्रजापतिं वा एष उज्जयति यो वाजपेयेन यजते द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य संवत्सरो वै प्रजापतिस्तत्रजापतिमुज्जयति ॥ १ ॥

अथैनमेताः षट्कलुसीर्वाचयति वा जुहोति वा समान एव बन्धुर्यदि च वाचयति यदि च जुहोत्यायुर्यज्ञेन कल्पतां प्राणो यज्ञेन कल्पतां चक्षुर्यज्ञेन कल्पताः श्रोत्रं यज्ञेन कल्पताम् । पृष्ठं यज्ञेन कल्पतां यज्ञो यज्ञेन कल्पतामिति प्रजापतिं वा एष उज्जयति यो वाजपेयेन यजते षड्वा ऋतुवस्संवत्सरस्य संवत्सरो वै प्रजापतिस्तत्रजापतिमुज्जयत्यथ यदेनं कृसिर्वाचयति कल्पयित्वैवैनं तदुज्जयति ॥ २ ॥

स वा एषोऽष्टाश्रिर्युपो भवत्यष्टाक्षरा वै गायत्री गायत्री गायत्रेष्वन्दो ह्यग्निरग्निरु वै सर्वा देवतास्तेन देवलोकमुज्जयति ॥ ३ ॥

अथातीक्षणाग्रो युपो भवति गुर्तस्य रूपं पितृदेवत्यो वै गुर्तस्तेन पितृलोकमुज्जयति ॥ ४ ॥

अथ गोधुमाश्वालभाजनं भवन्ति पुरुषो वा अयं नेदिष्टं प्रजापतेः सोऽयमत्वक्पुरुष एताः उ वा ओषधीनां नेदिष्टाः पुरुषस्य यद्गोधुमा न ह्येतेषां त्वगस्ति न पुरुषस्य तेन मनुष्यलोकमुज्जयति ॥ ५ ॥

१. कल्पकर्त्तवैनं C, My, V2

२. यत् Ca

स सप्तदशभिर्वासोभिर्वेष्टितो वा विनद्धो वा भवति सप्तदशो वै प्रजापतिस्तस्मात्सप्तदशभिर्वासोभिर्वेष्टितो वा विनद्धो वा भवति सप्तदशारतिर्वाव॑ भवति सप्तदशो हि प्रजापतिस्तत्प्रजापतिमुज्जयति ॥ ६ ॥

अथ यत्र युप॒ रोक्ष्यन्भवति तत्पत्नीमुदानयति^३ तामुदानेष्यन्तः कौशं वा चण्डातकमभिपरिधापयन्ति कौशं वा वासोऽस्ति वा अमेध्यं पत्न्या यदवाङ्नाभे^४ सेदं प्राची यज्ञं प्रसत्स्यन्ती भवति पवित्रमु वै मेधः कुशास्तथो पवित्रपूतैतन्मेध्या प्राची यज्ञं प्रसजति ॥ ७ ॥

अथ निःश्रयणीकृता भवति तया युप॒ रोहति स इत्युदद्व रोहेत्तद्वैक इति दक्षिणारोहयन्ति तदु तथा नु कुर्यादुदगेव॑ रोहयेदुदीची वै मनुष्याणां दिक्सा यजमानस्य तस्मादुदगेव॑ रोहयेत् ॥ ८ ॥

स युप॒ रोक्ष्यन्जायामामन्त्रयते जाय एहि स्वो रोहावेति रहावेति जाया प्रत्याह स यदेवं जायामामन्त्रयतेऽर्थो वा अस्यैष आत्मनो यज्ञायार्थो हि वा अस्यैष आत्मनस्तस्माद्यावदेकाकी भवति नैव तावद्वृर्भवति न प्रजायतेऽकृत्स्नो हि भवत्यसर्वोऽथ यदैव जायां विन्दतेऽथैव बहुर्भवत्यथ प्रजायते कृत्स्नो हि भवति सर्वः स्वर्गमु वा इदं लोकः रोक्ष्यन्भवति योऽस्यैष जितः स्वर्गो लोकस्तद्यदिदमस्यार्धमात्मनस्तेन संपूद्यते तेन संपूर्वैतां जितिमध्युक्तामति योऽस्यैव जितः स्वर्गो लोकस्तथास्येह नात्मनः किञ्चन हीयते ॥ ९ ॥

स रोहति प्रजापते: प्रजा अभूमेति प्रजापतेहेष्ठ प्रजा भवति यो वाजपेयेन यजते तस्मादाह प्रजापते: प्रजा अभूमेति स्वर्देवा अग्न्मेति गोधुमानभिमृशति स्वहेष्ठ देवानिति^५ यो वाजपेयेन यजते स यद्वोधुमानभिमृशत्यन्तं वा एष उज्जयति यो वाजपेयेन यजत एतद्वै प्रत्यक्षमन्तं यद्वोधुमास्तदेतां गुतिं गत्वा योऽस्यैष जितः स्वर्गो लोको यदेतदन्नमुज्जयति तेन सःस्पृशते तदात्मनि कुरुते तदात्मनि धत्ते तेनोदरमुपस्पृशत्यत्र ह्यन्तं प्रतितिष्ठति ॥ १० ॥

३. नवन्ति as amended by Ca

४. देवनेति Ca

अथ युपाग्रः शिरोऽतिहरति तेन देवलोकमुज्जयति तथास्याः प्रत्यवरुच्छं भवति
युपाग्रः शिरोऽतिहृत्य जपत्यस्मे वो अस्त्वन्द्रियमस्मे तृष्णमुत क्रतुः । अस्मे वर्चांश्चि
सन्तु व इति प्रजापतिं वा एष उज्जयति यो वाजपेयेन यजते सर्वं वा इदं प्रजापतिर्यदिमे
लोका यदिमा दिशस्तत्रजापतिमुज्जित्यास्य सर्वस्येन्द्रियं वीर्यं संवृद्धके स्यः संवृद्धके
तस्मात्सप्राणनाम ॥ ११ ॥

अथैनमूषपुटैरनुदस्यन्त्यन्त्रं वा एष उज्जयति यो वाजपेयेन यजतेऽस्यामु वा
इदमन्त्रमस्यां हीदमन्त्राद्यं पश्चवो वा ऊषा एतद्वै प्रत्यक्षमन्त्रं यत्पश्चवस्तस्मादूषपुटा भवन्ति
॥ १२ ॥

अश्वत्थपलाशैरुपनद्वा भवन्ति मारुतो वा अश्वत्थो यदश्वत्थे तिष्ठत इन्द्रो मरुत
उपामन्त्रयते तेन मारुतोऽश्वत्थो विशो वै मरुतोऽन्नमु वै विशस्तस्मादश्वत्थपलाशैरुपनद्वा
भवन्ति ॥ १३ ॥

विश्या अनुदस्यन्त्यन्त्रं हि विशः सप्तदश भवन्ति सप्तदशो हि प्रजापतिस्स
यदेवैतदन्नमुज्जयति तेनैवैनमेतत्सप्तस्यर्थयति तेन समर्थयति तदस्मिन्दधाति ॥ १४ ॥

अथ पृथिवीं प्रत्यक्षेक्षमाणो जपति नमो मात्रे पृथिव्या इति यत्र ह वा अग्रे ब्रह्मस्मितिरेतं
यज्ञं प्रजापतिमुदजयत्तद्वास्याः पृथिव्या विभयां चकार प्रेव वा अहमस्याच्योषीति य इमं
यज्ञं प्रजापतिमुदजैषं यद्वै मेयं नावधून्वीतेतीयमु ह वै पृथिव्येतस्माद्विभयां चकार महद्वा
अयं प्रापदिति य इमं यज्ञं प्रजापतिमुदजैषीद्यद्वै मायं नावदृणीयादिति तथैवै तत्संज्ञामकुरुत
न हि माता पुत्रं हिनस्ति न पुत्रो मात्रम् ॥ १५ ॥

तथो वा एष एतदस्याः पृथिव्या बिभेति प्रेव वा अहमस्याच्योषीति य इमं यज्ञं
प्रजापतिमुदजैषं यद्वै मेयं नावधून्वीतेतीयमु ह वै पृथिव्येतस्माद्विभेति महद्वा अयं प्रापदिति
य इमं यज्ञं प्रजापतिमुदजैषीद्यद्वै मायं नावदृणीयादिति तथैवैतत्संज्ञां कुरुते न हि माता
पुत्रं हिनस्ति न पुत्रो मात्रम् ॥ १६ ॥

५. तथैवैत् Ca, TE. (तथैष as alternate reading in TE)

६. Same as above

अथ हि॒रण्यमृ॒ध्यवरोहत्या॒युक्त् अमृ॒तः हि॒रण्यमा॒युष्टे॒वैनमेतद्मु॒तेऽन्तः॒ प्रतितिष्ठति ॥ १७ ॥

अथास्मा एतामौदुंबरीमासन्दीं निदधत्यग्रेण हविर्धानं जघनेनाहवनीयमुपरिषद्यं वा एष जयत्यन्तरिक्षसद्यं यो वाजपेयेन यजते स यदेव जयत्युपरिषद्यमन्तरिक्षसद्यं तदेवैनमेतत्प्रापयति तदेनमुपर्यासीनमधस्ताद्विश इमाः प्रजा उपासत औदुंबरी भवत्यन्नं वा कुर्गुदुंबरस्तस्मादौदुंबरी भवति ॥ १८ ॥

तां बस्ताजिनेनास्तृणाति प्रजापतिं वा एष उज्जयति यो वाजपेयेन यजत ऋषभो वै पश्नां प्रजापतिरत्र वै प्रजापतिर्नेदिष्ठो यदजासु यदजर्षभे स यमेवैतत्प्रजापतिमुज्जयति तेनैवैनमेतत्सःस्पर्शयति तेन सुमर्धयति तस्माद्वस्ताजिनेनास्तृणाति ॥ १९ ॥

स आस्तृणातीयं ते राळिति राज्यमेवास्मा एतत्करोति राज्यमेनं प्रापयत्यथैनं बाहुगृहीतमधिनयति यन्तासि यमन इति यन्तारमेवैनं यमनमासां प्रजानां करोत्यथोपवेशयति ध्रुवोऽसि धरुण इति ध्रुवमेवैनं धरुणमेषु लोकेषु करोति कृष्णै क्षेमाय रथ्यै पोषायेति साधव इत्यैवैतदाह ॥ २० ॥ इति द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥

तृतीयं ब्राह्मणम्

स वै यदैतेन^१ बाहस्पत्येन चरुणा प्रचरति तदिष्ठा देवता भवत्यनिष्ठः स्वष्टकृदथास्मा एतदन्नः संभरत्येतत्सर्वौषधः स यदस्मा एतदन्नः संभरत्यन्नं वा एष उज्जयति यो वाजपेयेन यजतेऽन्नपेयः ह वै नामैतद्वाजपेयमित्याहुः स यदेवैतदन्नमुज्जयति तदेवास्मा एतत्संभरति तेनैनमभिषिञ्चति तेन सुमर्धयति तदस्मिन्दधाति तस्मादस्मा एतदन्नः संभरति ॥ १ ॥

औदुंबरे चमसेऽन्नं वा कुर्गुदुंबरोऽन्नमु वा एतत्संभरति तस्मादौदुंबरे चमसे ॥ २ ॥

सोऽप एवाग्रे संभरत्यथ पयोऽथ यथोपस्मारमन्नान्यन्नानि तानि सप्तदश संभरेदित्याहुः सप्तदशो हि प्रजापतिरिति तदु यावन्त्येवोपस्मरेद्यावन्ति वा विन्देत्तावन्ति संभरेत् ॥ ३ ॥

तस्यास्यान्नस्य संभृतस्यैकमन्त्रमुद्धरेतदुद्धवीत^२ तत्राश्रीयाद्यावज्जीवेत्तावदपि वै प्रजापते: सर्वमन्त्रमनवरुद्धमुथ कस्तस्मै मनुष्यो यत्सर्वमन्त्रमवरुन्धीत तथा ह नान्तं गच्छति तथा ज्योरजीवति तदिह प्रजायै परिशिनष्टि ॥ ४ ॥

तस्यास्यान्नस्य संभृतस्यैता आहुतीर्जुहोति वाजप्रसव्या अन्नं वा एष उज्जयति यो वाजपेयेन यजते स याभ्यो देवताभ्य एता आहुतीर्जुहोति ता अस्मै देवताः प्रीता एतद्द्रवं प्रसुवन्ति ताभिः प्रसूत उज्जयति तस्माद्वा एता आहुतीर्जुहोति ॥ ५ ॥

स जुहोति वाजस्येमं प्रसवः सुषुवेऽग्र इत्येताः सप्ताहुतीर्जुहोत्यथ यदिदमन्तं परिशिष्टं भवति तेनैनमभिषिञ्चत्यन्नं वा एष उज्जयति यो वाजपेयेन यजते स यदेवैतदन्तमुज्जयति तेनैवैनमेतदभिषिञ्चति तेन समर्थयति तदस्मिन्दधाति तस्मादेनमभिषिञ्चति ॥ ६ ॥

सोऽभिषिञ्चति देवस्य त्वा सवितुः प्रसुवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याम् । सरस्वत्यै वाचो यन्तुर्ये तुर्यं दधामीति वाग्वै सरस्वती तदेन वाच एव तुर्ये तुर्यं दधामीति^३ तदुहैक आहुर्विश्वेषां त्वा देवानां तुर्ये तुर्यं दधामीति सर्वं वै विश्वे देवा इति तदेनमस्य सर्वस्य तुर्ये तुर्यं दधातीति तदुतथा न ब्रूयात्सरस्वत्या इत्येव ब्रूयाद्वाग्वै सरस्वती वाग्वै प्रजापतिः सर्वं प्रजापतिसदेनमस्य सर्वस्य तुर्ये तुर्यं दधाति तस्मात्सरस्वत्या इत्येव ब्रूयात् ॥ ७ ॥

ब्रुहस्पतेष्टा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीति ब्रूयाद्यदि ब्राह्मणो यजेत ब्रह्म हि ब्रुहस्पतिर्ब्रह्म हि ब्राह्मण इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीति ब्रूयाद्यदि क्षत्रियो यजेत क्षत्रः हीन्द्रः क्षत्रमु हि क्षत्रियः ॥ ८ ॥

अथ सप्ताळ्यमभूदिति त्रिरुद्धदति निवेदितमेवैनमेतत्सन्तं देवेभ्यो भूयो निवेदयत्युयं युष्माक^४ इतीम् गोपायतेम् वित्तेति देवान्व्येष उपावत्ते यो वाजपेयेन यजते स देवतानामेवैको भवति ॥ ९ ॥

२. तदुद्धवीत Ca

३. दधातीति Ca

४. यौष्माक Ca

अथैनमेता उज्जितीर्वाच्यति वा जुहोति वा समान् एव बन्धुर्यदि च वाच्यति यदि च जुहोति यदेवैताभिरुज्जितिभिरेता देवता उदजयस्तदेवैताभिर्यजमान उज्जयति ॥ १० ॥

अग्निरेकाक्षरेण प्राणमुदजयत्तमुज्जेषं प्राजापतिः सप्तदशाक्षरेण सप्तदशस्तोत्रमुदजयत्तमुज्जेषमिति स यदेवैताभिरुज्जितिभिरेता देवता उदजयस्तदेवैताभिर्यजमान उज्जयति ॥ ११ ॥

अथाहाग्नये स्विष्टकृतेऽनुब्रूहीत्यग्निः स्विष्टकृतं यजेति वषट्कृते जुहोति स यदुभे आहुती अन्तरेणैतत्कर्म क्रियत एष वाव प्रजापतिर्यज्ञो य एष तायुत एतस्यैवैनमेतत्प्रजापतेर्यज्ञस्य मध्यत आदधाति मध्यतोऽभिविज्ञत्यथेव्यमुपहृय मार्जयन्ते मार्जयित्वा माहेन्द्रं ग्रहं गृहाति माहेन्द्रं ग्रहं गृहीत्वा स्तोत्राय प्रमीवति स स्तोत्रमुपावहरति सोऽन्ते स्तोत्रस्य भवत्यन्ते शस्त्रस्यात्मा वै स्तोत्रं प्रजा शस्त्रं तयोरेवैतदुभयोरन्ते भवति ॥ १२ ॥

तद्वैके स्तोत्रमुपाकृत्याथैतत्कर्म कुर्वन्ति तदुत्थानं कुर्यादात्मा वै स्तोत्रं प्रजा शस्त्रं ताभ्याः हैनं त उभाभ्यां प्रनाशयन्ति प्रधमन्ति स पापीयानिष्टा भवति तस्मात्सुरस्तादेवैतत्कर्म कृत्वान्त एव स्तोत्रस्य स्यादन्ते शस्त्रस्यात्मा वै स्तोत्रं प्रजा शस्त्रं तयोरेवैतदुभयोरन्ते भवति स श्रेयानिष्टाभवति ॥ १३ ॥ इति तृतीयं ब्राह्मणम् ॥

॥ इति द्वितीयोऽध्यायः ॥

॥ इति वाजपेयकाण्डं समाप्तम् ॥

राजसूयकाण्डम्

प्रथमोऽध्यायः

प्रथमं ब्राह्मणम्

स वै पूर्णहुतिं जुहोति स यत्पूर्णहुतिं जुहोति सर्वं वै पूर्णः सर्वं परिगृह्य सूया इति स्वाहाकारेण जुहोत्यनिरुक्तो वै स्वाहाकारसर्वं वा अनिरुक्तं तस्मात्स्वाहाकारेण जुहोति तस्यां वरं ददाति सर्वं वै वरस्सर्वं परिगृह्य सूया इति स यदि कामयेत जुहुयादेतां यद्यु कामयेतापि नैवाद्रियेत ॥ १ ॥

अथ श्वेभूतेऽनुमतये हविरष्टाकपालं पुरोळाशं निर्वपति तेन यथेष्ठैवं चरन्ति ते ये प्रत्यञ्चः शम्यायाः पिष्ठमाणानां तण्डुलानामवशीयन्ते तान्त्सार्थः सुवे संवपत्यथ ये प्राञ्छस्तानुनुमतये हविरष्टाकपालं पुरोळाशः श्रपयति तद्यानिमान्त्सुवे संवपति तानादायान्वाहार्यपचनादुल्मुकमादाय दक्षिणा परेत्ययदितत्र स्वकृतं वेरिणं विन्देच्छुभ्रप्रदर्वा ॥ २ ॥

तदग्निः समाधाय जुहोत्येष ते निर्ऋते भागस्तुं जुषस्व स्वाहेतीयं वै निर्ऋतिरियः ह वै तं निर्ऋत्या पाप्मना गृह्णति यं निर्ऋतिः पाप्मा विन्दति तामेवैत्तच्छमयति तथैनः सूयमानं निर्ऋतिः पाप्मा न॑ विन्दत्यथ यत्स्वकृते वेरिणे जुहोति श्वभ्रप्रदर्वा वा तद्धयस्या निर्ऋतिगृहीतम् ॥ ३ ॥

अथानवेक्ष्यमाणा^१ आयन्त्यथानेनानुमतेर्हविषाष्टाकपालेन पुरोळाशेन प्रचरन्तीयं वा अनुमतिरियः ह वै तस्मा अनुमन्यते यस्तच्छक्रोति कर्म कर्तुं^२ यच्चिकीर्षति तामेवैत्तत्रीणात्यनयानुमत्यानुमतस्सूया इति स यदष्टाकपालो भवत्यष्टाक्षरा वै गायत्री गायन्त्यु वा इयं निदानेन तस्मादष्टाकपालो भवति स यत्समानस्यैव हविषो द्वेधा जुहोति यत्तदजामि भवतीयः ह्यैवैतदुभयं तस्य वासो दक्षिणा यं वै सवासा अध्वानं^३ नोपधिष्ठयैऽतिनिधाय वै तद्वासोऽतिमुच्यते तथैनः सूयमानमासङ्गः पाप्मा न विन्दति ॥ ४ ॥

१. पाप्मानं वि My, VI

२. अनवेक्ष्यमाणा Pa, My, अनपेक्ष्यमाणा M, अथाप्रतीक्ष्यमायति in MD and Taittirīya

३. कर्तुं चिकीर्षति VI, My

४. See notes

५. नोपधिष्ठयैऽतिनिधाय

अथ श्वोभूत आग्रावैष्णवमेकादशकपालं पुरोळाशं निर्वपति तेन यथेष्ट्यैवं चरन्ति स यदाग्रावैष्णवेन यजतेऽग्निवैं सर्वा देवता अग्नौ हि सर्वाभ्यो देवताभ्यो जुहूत्यग्निरु वा अवराद्धौ यज्ञस्य विष्णुः परार्थस्तसर्वश्च देवता इति सर्वं च यज्ञं परिगृह्य सूया इति तस्मादग्रावैष्णवेन यजते तस्य हिरण्यं दक्षिणाग्रेयो ह्येष यज्ञोऽग्रेहिं रेतो हिरण्यं य उ वै विष्णुर्यज्ञो वै सोऽग्निरु वै यज्ञस्तद्वस्य तदाग्रेयमेव तस्मादस्य हिरण्यं दक्षिणा ॥ ५ ॥

अथ श्वोभूतेऽग्नीषोमीयमेकादशकपालं पुरोळाशं निर्वपति तेन यथेष्ट्यैवं चरन्ति स यदग्रीषोमीयेण यजत एतेन वा इन्द्रो वृत्रमहत्रेतेनो एव व्यजयत येयमस्य विजितिस्तथो वा एव एतेन पाप्मानं द्विषन्तं भ्रातृव्यः हन्ति तथो एव विजयते विजितेऽध्येऽनाष्टे सूया इति तस्योत्सृष्टो गौर्दक्षिणोत्सर्गः हेतं भ्रान्तिं चन्द्रमसं पौर्णमासेन हेतं भ्रान्त्यामावास्येनोत्सृजन्ति तस्मादस्योत्सृष्टो गौर्दक्षिणा ॥ ६ ॥

अथ श्वोभूत ऐन्द्राग्रं द्वादशकपालं पुरोळाशं निर्वपति तेन यथेष्ट्यैवं चरन्ति स यदैन्द्राग्रेन यजते यत्र ह वा इन्द्रो वृत्राय वज्रं प्रजहार तस्माद्व वृत्रं जघ्नुषस्तेज इन्द्रियं वीर्यमपचक्राम स एतेन तेजो वा अग्निरिन्द्रियं वीर्यमिन्द्र एते उभे वीर्यं परिगृह्य ते आत्मन्यकुरुते आत्मन्यधत्त तथो वा एष एतेन तेजो वा अग्निरिन्द्रियं वीर्यमिन्द्र एते उभे वीर्यं परिगृह्य ते आत्मनि कुरुते ते आत्मनि धत्ते ते आत्मनि कृत्वा सूया इति तस्य ऋषभोऽनद्वान् दक्षिणा स हि वहसाग्रेय आण्डाभ्यामैन्द्र : ॥ ७ ॥

अथ श्वोभूत आग्रयणेष्ट्या यजते सर्वान्वा एष यज्ञक्रतूनवरुन्ये सर्वा इष्टीरपि दर्विहोमान्यो राजसुयेन यजते देवसृष्ट उ वा एष यज्ञो देवकृतो यदाग्रयणेष्ट्रिनया मेऽपीष्टमसदनयापि सूया इत्योषधिभ्यो वा एष सूयमानः सूयत इमाउ चैनोभयीरोषधीरनमीवा अकिल्विषा: कुरुतेऽनमीवा अकिल्विषा ओषधीरभि सूया इति तस्य प्रथमजो गौर्दक्षिणाग्रमिव हीदमिति ॥ ८ ॥

अथ श्वोभूते चातुर्मास्यैर्यजते सर्वान्वा एष यज्ञक्रतूनवरुन्ये सर्वा इष्टीरपि दर्विहोमान्यो राजसुयेन यजते देवसृष्ट उ वा एष यज्ञो देवकृतो यच्चातुर्मास्यान्येभिर्मेषीष्टमसदेभिरपि सूया इति तस्माच्चातुर्मास्यैर्यजते ॥ ९ ॥ इति प्रथमं ब्राह्मणम् ॥

६. उवेषोभ्यो Ca, उ चैवोभ्यो M, उ वैनोभ्यो TE as alternate reading

द्वितीयं ब्राह्मणम्

स वै वैश्वदेवेन यजते स यद्वैश्वदेवेन यजते वैश्वदेवेन ह वै प्रजापतिः प्रजानां भूमानः ससृजे तथो वा एष एतद्वैश्वदेवेनैव प्रजानां भूमानः सृजते भूमानं प्रजानाऽ सृष्टा सूया इति ॥ १ ॥

अथ वरुणप्रधासैर्यजते वरुणप्रधासैर्ह वै प्रजापतिः प्रजा वरुणपाशात्मामुच्चत्ता अस्यानमीवा अकिल्विषाः प्रजाः प्राजायन्त तथो वा एष एतद्वरुणप्रधासैरेव वरुणपाशात्रजाः प्रमुच्छति ता अस्यानमीवा अकिल्विषाः प्रजाः प्राजायन्तेऽनमीवा अकिल्विषाः प्रजा अभि सूया इति ॥ २ ॥

अथ साकमेधैर्यजते साकमेधैर्ह वै देवा वृत्रं जघ्नस्त्वैर्व व्यजयन्त येयमेषां विजितिस्तथो वा एष एतैः पाप्मानं द्विष्नन्तं भ्रातृव्यः हन्ति तथो एव विजयते विजितेऽभ्येऽनाष्टे सूया इति ॥ ३ ॥

अथ शुनासीरीयेण यजत उभावेतौ रसौ परिगृह्य सूया इत्यथ पञ्चवातीयं जुहोति तत्पञ्चधा हवनीयं व्यूहन्ति प्राञ्चमुदञ्चं प्रत्यञ्चं दक्षिणा मध्ये ॥ ४ ॥

तज्जुहोत्यग्निनेत्रेभ्यो देवेभ्यः पुरस्सद्ब्रह्यस्स्वाहेति पुरस्ताद्यमनेत्रेभ्यो देवेभ्यो दक्षिणसद्ब्रह्यस्स्वाहेति दक्षिणतो विश्वदेवनेत्रेभ्यो देवेभ्यः पश्चात्सद्ब्रह्यस्स्वाहेति पश्चात्मित्रावरुणनेत्रेभ्यो वा मरुनेत्रेभ्यो वा देवेभ्य उत्तरसद्ब्रह्यस्स्वाहेत्युत्तरतस्सोमनेत्रेभ्यो देवेभ्य उपरिसद्ब्रह्यो दुवस्वद्ब्रह्यः स्वाहेति मध्ये ॥ ५ ॥

अथ पुनः सार्धं समुद्घा जुहोति ये देवा अग्निनेत्राः पुरस्सदस्तेभ्यस्स्वाहा ये देवा यमनेत्रा दक्षिणसदस्तेभ्यः स्वाहा । ये देवा विश्वदेवनेत्राः पश्चात्सदस्तेभ्यस्स्वाहा ये देवा मित्रावरुणनेत्रा इति वा मरुनेत्रा इति वोत्तरसदस्तेभ्यस्स्वाहा । ये देवास्सोमनेत्रा उपरिसदो दुवस्वन्तस्तेभ्यस्स्वाहेति ॥ ६ ॥

स युदेवं जुहोति यत्र वै देवास्साकमेधैर्व्यजयन्त येयमेषां विजितिस्तद्वोचुरुत्पिपते
वा इमानि दिक्षु रक्षाऽसीति तेभ्यो वै प्रहरामीति तद्वज्रो वा आज्यं तद्वज्रेणाज्येनैतदेवा
दिक्षु नाष्ट्वा रक्षाऽस्यवाघ्रः स्तेन व्यजयन्त येयमेषां विजितिस्तथो वा एष एतेन वज्रेणाज्येन
दिक्षु नाष्ट्वा रक्षाऽस्यपहन्ति विजितेऽभयेऽनाष्ट्वे सूया इति तस्मादेताः पुर्वाः पञ्च
जुहोति ॥ ७ ॥

अथ यदुपराः पञ्च जुहोति विवृहन्तीव वा एतदग्निं वीवलिशन्ति यदेन^१ पञ्चधा
व्युहन्ति स युदेव तुत्राग्रेविं वा लिशति क्षिणोति वा तदेवास्यैताभिराहुतिभिर्षज्यति
तत्सन्दधाति तच्छमयति तस्मादेताः अपराः पञ्च जुहोति ॥ ८ ॥

तस्य प्रष्टिवाहनोऽश्रथो दक्षिणा ते वै पञ्च वातास्त्रयोऽश्वा द्वौ सव्यस्थसारथी यो वै
प्राणः स वातस्स यदेते पञ्च प्राणन्तो दक्षिणा तस्मात्पञ्चवातीयं नाम ॥ ९ ॥

तेन हाप्येतेन विष्टब्राजे भिषज्येदयं वाव प्राणो योऽयं पवते स वा^२ अयमेक इवैव
पवते सोऽयं पुरुषेऽन्तः प्रविष्टो दशधा विहितो दशो^३ वा एता आहुतीर्जुहोति तदस्मिन्नेतां
दश प्राणानकृत्सन्त्सर्वमायुर्दधाति स ह सर्वमेवायुरेति स यदि हापि गतासुरिव भवत्याहैवैनेन
हरति ॥ १० ॥

अथ श्वेभूत ऐन्द्रतुरीयेण यजते तदाग्रेयमष्टाकपालं पुरोळाशं निर्वपति वारुणं यवमयं
चरुः रौद्रं गावेषुकमनलुह्यावहङ्गाया ऐन्द्रं पयो भवति ॥ ११ ॥

स यदेतेन यजत इन्द्राग्नी उ हैवैतत्समूदाते उत्पिपते वा इमानि दिक्षु रक्षाऽसीति तेभ्यो
वै प्रहरवेति वाविन्द्राग्नी एतेन हविषा दिक्षु नाष्ट्वा रक्षाऽस्यवाहतां तेन व्यजयेतां यैनयोरियं
विजितिस्तथो वा एष एतेन हविषा दिक्षु नाष्ट्वा रक्षाऽस्यवहन्ति विजितेऽभयेऽनाष्ट्वे सूया
इति ॥ १२ ॥

१. यदेवं My, Pa

२. वा missing in M

३. दश वा Ca

स होवाचाग्निस्त्रयो मम भागा अस्य हविषस्तुरीयं तवेति तथेति होवाचेन्द्रस्यै
यदाग्नेयोऽष्टाकपालो भवति सोऽग्नेरेको भागोऽथ यद्वारुणो यवमयश्वर्भवति यो वै
वरुणोऽग्निर्वै स सु उ एवास्यैको भागस्स यद्यवमयो भवति वरुण्या हि यवा अथ यद्वौद्रो
गावेधुको भवति यो वै रुद्रोऽग्निर्वै स सु उ एवास्यैको भागस्स यद्वावेधुको भवति वास्तव्यो
हि सु देवो वास्तव्या हि गवेधुका अथ यदनल्हुया वहल्याया ऐन्द्रं पयो भवति स इन्द्रस्य
चतुर्थो भागस्स यो वै चतुर्थो भागस्ततुरीयः स यत्तुरीयभागीन्द्र एतस्य हविषस्तस्मादैन्द्रतुरीयं
नाम तस्य सैव वहला दक्षिणा सा वैवहसाग्रेयो यत्स्त्री सती वहति वरुणगृहीता वै सा
तद्वति तदस्या वारुणमथ यद्वौस्तेन रौद्री अथ यदस्या एतदैन्द्रं पयो भवति तेनैन्द्र्येषा
ह्येतत्सुर्वं व्यश्रुते तस्मादस्यैषा दक्षिणा ॥ १३ ॥

अथ श्वोभूतेऽपामार्गहोमं जुहोत्यपामार्गैर्वै देवा नाष्टारक्षाःस्यपामृजत तस्मादपा-
मार्गा नाम तथो वा एष एतदपामार्गैरेव नाष्टा रक्षाःस्यपमृष्टे विजितेऽभयेऽनाष्टे सूया
इति ॥ १४ ॥

स पालाशे वा स्तुवे वैकङ्कते वापामार्गतण्डुलानोप्यान्वाहार्यपचनादुल्मुकमादाय
प्राञ्छो वृदञ्छो वेत्वा जुहति ॥ १५ ॥

स उल्मुकमादत्तेऽग्ने सहस्व पुतनाइति युधो वै पुतना युधः सहस्वेत्यैतदाहाभिमातीर-
पास्येति सपत्नो वा अभिमातिस्सपत्नमपजहीत्यैतदाह दुष्टरस्तरन्नरातीरिति दुष्टो ह्येष
रक्षोभिनर्ष्ट्याभिस्तरन्नरातीरिति सर्वान्हेष पाप्मनस्तरति वर्चोधा यज्ञवाहसीति साधु
यजमाने धा इत्यैतदाह ॥ १६ ॥

अथ जुहोति देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामित्युक्तो
यजुषो वन्म्युरुपाःश्शोर्वीर्येण जुहोमीति यज्ञमुखं वा उपांशु यज्ञमुखेनैवैतं नाष्टारक्षाःसि
हन्ति हतः रक्षः स्वाहेति तदेनेन नाष्टा रक्षाःसि हन्ति स यां दिशमित्वा जुहोति ताः
दिशःस्तुवं प्रहरति रक्षसां त्वा वधायेति रक्षाःसि ह्येतद्वन्ति ॥ १७ ॥

स यद्येष पालाशः स्तुवो भवति ब्रह्मा वै पलाशो ब्रह्मणैवैतन्नाश्च रक्षांसि हन्ति यद्यु
वैकङ्क्तो वज्रो वै विकङ्क्तो वैत्रेणैवैतन्नाश्च रक्षांसि हन्त्यवधिष्ठ रक्ष इति पुनरावर्तन्ते
रक्षांसि होतद्वन्निति ॥ १८ ॥

तेन हाय्येतेन विष्टाव्राजे प्रतिसंरु कुर्वीत स यस्यां सु दिशि भवति यस्मै जुहोति
तां दिशं प्रतिपरेत्य जुहोत्यमुष्य त्वा वधायामुमवधिष्ठेति तमादिशति प्रत्यक्फलो वा
एष वृक्षास्तु ह तमेव तत्प्रत्यग्धूर्वति यदस्मै स किञ्च करोति ॥ १९ ॥ इति द्वितीयं
ब्राह्मणम् ॥

तृतीयं ब्राह्मणम्

स वा एतमाग्नावैष्णवमेकादशकपालं पुरोळाशं निर्वपत्यैन्द्रावैष्णवं चरुं वैष्णवं
त्रिकपालं वा चरुं वैतेन श्वेभूते त्रिषंयुक्तेन^१ यजते स यदेतेन यजते पुरुषान्हैवैतेन देवा
उपेयुस्तथो वा एष एतेन पुरुषानेवोपैति पुरुषवान्त्सूया इति पुरुषवान्हि तच्छक्रोति कर्म
कर्तुं यच्चिकीर्षति पुरुषैर्हि स तच्छक्रोति स^२ यदाग्रावैष्णवो भवत्यग्निवै दाता तं
दातारमिमाः प्रजा उपनिविष्टा वैष्णवा उ वै पुरुषास्तद्य एव दाता यं दातारमिमाः प्रजा
उपनिविष्टमेवैतत्प्रीणाति सोऽस्मै प्रीतः पुरुषान्ददाति पुरुषान्तस्प्रयच्छति स
पुरुषवान्त्सूयतेऽथ यदैन्द्रावैष्णवश्चर्थवत्तिन्द्रो वै यजमानो वैष्णवाः पुरुषास्स यानेवास्मा
अग्निर्दाता पुरुषान्ददाति तैरवैतत्सःस्पृशते तानात्मनि कुरुतेऽथ यदैष्णवस्त्रिकपालो वा
चरुर्वा भवति यानेवास्मा अग्निर्दाता पुरुषान् ददाति तेष्वैवैतदन्ततः प्रतितिष्ठति तस्य
वामनो गौर्दक्षिणा तद्द्वि पशुषु वैष्णवः रूपं यद्वामनस्य गोः ॥ १ ॥

अथ श्वेभूत आग्रापौष्णमेकादशकपालं पुरोळाशं निर्वपत्यैन्द्रापौष्णं चरुं पौष्णं
चरुमेतेन श्वेभूते त्रिषंयुक्तेन यजते स यदेतेन यजते पशुहैवैतेन^३ देवा उपेयुस्तथो वा एष
एतेन पशुनेवोपैति पशुमान्त्सूया इति पशुमान्हि तच्छक्रोति कर्म कर्तुं यच्चिकीर्षति
पशुभिर्हि स तच्छक्रोति स यदाग्रापौष्णो भवत्यग्निवै दाता तं दातारमिमाः प्रजा

१. See notes

२. स missing in My, VI, V2

३. पुरुषवान्त्सूयते TE

४. पशुहैवैतेन H, VI

उपनिविष्ट्यः पौष्णा उ वै पशुवस्तद्य एव दाता यं दातारमिमाः प्रजा उपनिविष्टास्तमे-
वैतत्प्रीणाति सोऽस्मै प्रीतः पशून्ददाति पशून्तसंप्रयच्छति सु पशुमान्त्सूयतेऽथ
यदैन्द्रापौष्णश्वर्भवतीन्द्रो वै यजमानः पौष्णाः पशुवस्स यानेवास्मा अग्निर्दाता पशून्ददाति
तेरवैतत्सःस्यृशते तानात्मनि कुरुतेऽथ यत्पौष्णश्वर्भवति यानेवास्मा अग्निर्दाता पशून्ददाति
तेष्वैवैतदन्ततः प्रतितिष्ठति तस्य श्यामो गौर्दक्षिणा द्वे वै श्यामस्य रूपे शुक्रं चैव कृष्णं
च हृष्टमुवै मिथुनं प्रजुननमुवै पूषा पशुवो हि पूषा प्रजुननः हि पशुवस्तस्मादस्य
श्यामा गौर्दक्षिणा ॥ २ ॥

अथ श्वोभूतेग्रीषोमीयमेकादशकपालं पुरोळाशं निर्वपत्यैन्द्रासौम्यं चरुः सौम्यं
चरुमेतेन श्वोभूते त्रिष्युक्तेन यजते स यदेतेन यजते वर्चो हैवैतेन देवा उपेयुस्तथो वा एष
एतेन वर्चं एवोपैति वर्चस्वी भूया इति न ह्वावर्चसो व्यास्या चनार्थोऽस्ति स यदग्रीषोमीयो
भवत्यग्निवै दाता तं दातारमिमाः प्रजा उपनिविष्टा वर्चो वै सोमस्तद्य एव दाता यं
दातारमिमाः प्रजा उपनिविष्टास्तमेवैतत्प्रीणाति सोऽस्मै प्रीतो वर्चो ददाति वर्चसंप्रयच्छति
सु वर्चस्वी सूयतेऽथ यदैन्द्रासौम्यश्वर्भवतीन्द्रो वै यजमानो वर्चस्सोमः स यदेवास्मा
अग्निर्दाता वर्चो ददाति तेनैवैतत्सःस्यृशते तदात्मनि कुरुतेऽथ यत्सौम्यश्वर्भवति
यदेवास्मा अग्निर्दाता वर्चो ददाति तस्मिन्नेवैतदन्ततः प्रतितिष्ठति तस्य बधुर्गौर्दक्षिणा तद्धि
पशुषु सौम्यः रूपं यद्वध्रोगोः ॥ ३ ॥

अथ श्वोभूते वैश्वानरं द्वादशकपालं पुरोळाशं निर्वपति वारुणं यवमयं चरुं
ताभ्यामन्वहं वा यजते समानबर्हिषी वैव भवतस्स यद्वश्वानरो भवति संवत्सरो वै वैश्वानरः
प्रजापतिस्सोऽयमासां प्रजानां भूमानः ससृजे तथो वा एष एतदासां प्रजानां भूमानः सृजते
भूमानं प्रजानाऽसृष्टा सूर्या इत्यथ यद् द्वादशकपालो भवति द्वादश वै मासासंवत्सरस्य
संवत्सरो वै वैश्वानरः प्रजापतिस्तस्मा द्वादशकपालो भवति तस्यर्षभो दक्षिणर्षभो वै
पशुनां प्रजापतिसंवत्सरो वै वैश्वानरः प्रजापतिस्तस्मादस्यर्षभो दक्षिणाथ यद्वारुणो
यवमयश्वर्भवति वरुण्यादेवैतत्सर्वस्मात्कल्पिषादेनसोऽन्ततो वरुणपाशात्प्रजाः प्रमुञ्चति

ता अस्यानमीवा अकिलिवषाः प्रजाः प्रजायन्ते ऽनमीवा अकिलिवषाः प्रजा अभिसूया इति स यद्यावमयो भवति वरुण्या हि यवास्तस्य कृष्णं वासो दक्षिणा तद्विवारुणं यत्कृष्णं वासो यदि कृष्णं न विन्देदपि यदेव किञ्च वासस्याद्वन्धिभिर्हि वासो वारुणं वारुणो हि ग्रन्थः ॥ ४ ॥ इति तृतीयं ब्राह्मणम् ॥

चतुर्थं ब्राह्मणम्

स वै रत्निनां हविर्भिर्यजते स यद्रत्निनां हविर्भिर्यजत एतेभ्यो वा एष सूयमानस्सूयते यान्यस्यैतानि रत्नानि तानेवैतत्स्वाननपक्रमिणः कुरुते ॥ १ ॥

सोऽग्नी समारोह्य सेनान्यो गृहानित्वाग्न्येऽनीकवतेऽष्टाकपालं पुरोळाशं निर्वपत्यनीकं वा अग्निर्देवतानामनीकं वै सेनायास्सेनानीरेतद्वा अस्यैकं रत्नं यत्सेनानीस्तस्मा एवैतेन सूयते तां स्वमनपक्रमिणं कुरुते तस्य हिरण्यं दक्षिणाग्नेयो होष यज्ञोऽग्नेर्हि रेतो हिरण्यं तस्मादस्य हिरण्यं दक्षिणा ॥ २ ॥

अथ श्वेभूते पुरोहितस्य गृहेषु बार्हस्पत्यं चरुं निर्वपति ब्रह्मस्पतिवै देवानां पुरोहित एवमु वा एष एतस्य पुरोहित एतद्वा अस्यैकं रत्नं यत्पुरोहितस्तस्मा एवैतेन सूयते तां स्वमनपक्रमिणं कुरुते तस्य शितिपृष्ठो गौर्दक्षिणैषाह्याधर्वा दिग्ब्रह्मस्पतेस्तदेष उपरिष्ठादर्यम्णः पञ्चास्तस्मादस्य शितिपृष्ठो गौर्दक्षिणा ॥ ३ ॥

अथ श्वेभूते सूयमानस्य गृहेष्वैन्द्रमेकादशकपालं पुरोळाशं निर्वपति क्षत्रं वा इन्द्रः क्षत्रं वै सूयमानः क्षत्रमेवैतद्ववति तस्यर्षभो दक्षिणा तद्विवारुणं रूपं यदृष्टभस्य ॥ ४ ॥

अथ श्वेभूते महिष्या गृहेष्वादित्यं चरुं निर्वपतीयं वा अदितिस्सा देवानां पत्न्येवमु वा एषैतस्य पत्न्येतद्वा अस्यैकं रत्नं यन्महिषी तस्या एवैतेन सूयते तां स्वामनपक्रमिणीं कुरुते तस्य धेनुर्दक्षिणा धेनुरिव वा इयं मनुष्येभ्यस्सुर्वान्कामान् दुर्घे सुर्वान्वै कामान् धेनुर्दुर्घे मातेव वा इयं मनुष्याणां च पशूनां च मातेव धेनुस्तस्मादस्य धेनुर्दक्षिणा ॥ ५ ॥

अथ श्वोभूते सूतस्य गृहेषु वारुणं यवमयं चर्ण निर्वपति सबो वै देवतानां वरुणस्सबो वै मनुष्याणां सूतस्स यद्यवमयो भवति वरुण्या हि यवा एतद्वा अस्यैकं रत्नं यत्सूतस्तस्मा एवैतेन सूयते तरं स्वमनपक्रमिणं कुरुते तस्याश्वो दक्षिणा स हि वारुणो यद्वश्चः॥ ६ ॥

अथ श्वोभूते ग्रामण्यो गृहेषु मारुतं ससकपालं पुरोळाशं निर्वपति विशो वै मरुतो देवविशं वैश्यो वै ग्रामणीस्स यस्सकपालो भवति ससं ससं हि मारुतो गण एतद्वा अस्यैकं रत्नं यद्वामणीस्तस्मा एवैतेन सूयते तरं स्वमनपक्रमिणं कुरुते तस्य पुष्णौदक्षिणा भूमा वा एतद्वूपाणां यत्पुष्टो गौर्विशो वै मरुतो भूमो वै विट् तस्मादस्य पुष्णौ-दक्षिणा ॥ ७ ॥

अथ श्वोभूते संग्रहीतुर्गृहेष्वाश्विनं द्विकपालं पुरोळाशं निर्वपति समानयोनी वा अश्विनौ समानयोनी वै सव्यस्थसारथी एतद्वा अस्यैकं रत्नं यत्संग्रहीता तस्मा एवैतेन सूयते तरं स्वमनपक्रमिणं कुरुते तस्य यमौ गावौ दक्षिणा तौ हि समानयोनी भवतो यदि यमौ न विदेदप्यन्वगजावेव स्यातां ता उ हि समानयोनी भवतः ॥ ८ ॥

अथ श्वोभूते क्षतुर्गृहेषु सावित्रं द्वादशकपालं वाष्टकपालं वा पुरोळाशं निर्वपति सविता वै देवानां प्रसविता प्रसविता वै क्षतैतद्वा अस्यैकं रत्नं यत्क्षत्ता तस्मा एवैतेन सूयते तरं स्वमनपक्रमिणं कुरुते तस्य श्येतोऽनद्वान् दक्षिणैष वै सविता य एष तपति श्येत इव ह्येष उद्य॑श्च भवत्युस्तं च यन्वहत्यु वा अनद्वानेत्यादित्यस्तस्मादस्य श्येतोऽनद्वान्दक्षिणा ॥ ९ ॥

अथ श्वोभूते भागदुघस्य गृहेषु पौष्णं चर्ण निर्वपति पूषा वै देवानां भागदुघोऽशनं पाणिष्यामुपनिधातैवमु वा एष एतस्य भागदुघ एतद्वा अस्यैकं रत्नं यद्वागदुघस्तस्मा एवैतेन सूयते तरं स्वमनपक्रमिणं कुरुते तस्य श्यामो गौर्दक्षिणा ह्वै वै श्यामस्य रूपे शुक्रं चैव कृष्णं च द्वन्द्वमु वै मिथुनं प्रजननमु वै पूषा पश्वो हि पूषा प्रजननं हि पश्वस्तस्मादस्य श्यामो गौर्दक्षिणा ॥ १० ॥

अथ श्वोभूतेऽक्षावापस्य च गृहे भ्यो गोविकर्त्तस्य च गवेधुकास्समाहृत्य सूयमानस्यैव गृहेषु रौद्रं गावेधुकं चरुं निर्वपति ते वा एते द्वे नाना रक्ते सती सार्वदं समस्यति संपदः कामाय तथा हि संपत्संपद्यते स यद्वावेधुको भवति वास्तव्यो हि स देवो वास्तव्या हि गवेधुकाः स यदेतेन यजते रुद्रो ह वा एतामभिमन्यते यामेताऽसभायां दीव्यन्तेऽग्निरुवै रुद्र एष उ वा अग्निर्दधिदेवनं तस्यतेऽङ्गारा यदक्षा एष हैतामभिमन्यते तमेवैतत्प्रीणाति सोऽस्मै प्रीत एतामनुमन्यते तस्य ह वा एतामनुमताऽसभायां घन्नित यो वा राजसुयेन यजते यो वैतदेवं वेदैते वा अस्य द्वे नाना रक्ते यदक्षावापश्च गोविकर्त्तश्च ताभ्यामेवैतेन सूयते तौ स्वावनपक्रमिणौ कुरुते तस्य दक्षिणासिर्नखरः कैसरेण दाम्नाक्षावपणं प्रबद्धं द्विरूपो गौस्तद्धि तयोर्भवति ॥ ११ ॥

अथ श्वोभूते पालागलस्य गृहेष्वध्वन आज्यस्य जुहोति जुषाणोऽध्वाज्यस्य वेतु स्वाहेति प्रहेयो वै पालागलोऽङ्गारानं वै प्रहित एत्येतद्वा अस्यैकं रक्तं यत्पालागलस्तस्मा एवैतेन सूयते तः स्वमनपक्रमिणं कुरुते तस्य दक्षिणाष्टुक्षणोत्स्युतं धनुश्चर्ममया ब्राणवन्तो लोहित उष्णीषस्तद्धि तस्य भवति ॥ १२ ॥

तानि वा एतान्येकादश रक्तान्येकादशाक्षरा वै त्रिष्टुविनिदियमु वै वीर्य त्रिष्टुविनिदिय- मेवैतद्वीर्यं रक्तान्यभिसंपादयत्येतेभ्यो वा एष सूयमानस्सूयते यान्यस्यैतानि रक्तानि तानेवैतत्स्वाननपक्रमिणः कुरुते ॥ १३ ॥

अथ श्वोभूते परिवृत्ताया गृहेषु कृष्णानां ब्रीहीणां नैऋत्यं चरुं निर्वपति या वा असूरपतिस्सा परिवृत्ता स नखैरेव निर्भिद्य श्रपयित्वा जुहोत्येष ते निर्ऋते भाग इति तु जुषस्व स्वाहेति निर्ऋतिमेवैतेन शमयति तथैनः सूयमानं निर्ऋतिः पाप्मा न विन्दति स यत्परिवृत्ताया गृहेषु सा हि निर्ऋतिगृहीता तस्य दक्षिणा कृष्णा गौः पर्यायिणी परिमूर्णा त्रिस्तना चरति सा हि निर्ऋतिगृहीताथाह मा मेऽद्येशायां वात्सीदिति ताऽसर्वस्या ईशाया बाधते पाप्मानमेवैतदपहते सोऽपहतपाप्मा सूयते ॥ १४ ॥ इति चतुर्थं ब्राह्मणम् ॥

॥ इति प्रथमोऽध्यायः ॥

द्वितीयोऽध्यायः

प्रथमं ब्राह्मणम्

स वा उपरिष्टाद्रक्षानां सौमारौद्रेण यजते स यत्सौमारौद्रेण यजते स्वर्भानुर्हासुरस्सुर्यं
तमसा विव्याध स तमसा विद्धो न व्यरोचत तस्य सोमारुद्रौ तत्त्मोऽपजघ्नतुस्स
एषोऽपहतपाप्मा तपति^१ तम उ वा एतं प्रविशति तमो वैष प्रविशति^२ योऽयज्ञियान्यज्ञेन
प्रसुजत्ययज्ञियानु वा एष एतद्यज्ञेन प्रसजति विशं त्वच्छूद्राऽस्त्वत्स यदेवैवैनं तत्र तमः
प्रविशति यद्वैष तत्र तमः प्रविशति तस्य सोमारुद्रौ तत्त्मोऽपहतस्सोऽपहतपाप्मा
सूयते ॥ १ ॥

स वै श्वेतायाशश्वेतवत्सायाः पूयसि शृतो भवति कृष्णमिव वै तमस्तथा हाऽपहतस्तस्य
सैव दक्षिणा श्वेता श्वेतवत्सा ॥ २ ॥

तेन हाप्येतेन विष्टात्राजे स यजेत योऽलं यशसे सन्न यशस्याद्यो वा अनूचानस्स वा
अलं यशसे सन्न यशो भवति यदि स यशो न भवति तदस्य सोमारुद्रौ तत्त्मोऽपहतस्स
ह ज्योतिरेव श्रिया यशसा भवति ॥ ३ ॥

स वै श्वेतायाः श्वेतवत्सायाः पूयसि शृतो भवति कृष्णमिव वै तमस्तथा हाऽपहतस्तस्य
सैव दक्षिणा श्वेता श्वेतवत्सा ॥ ४ ॥

अथ शोभूते मैत्राबाहस्पत्येन यजते हुलति वै स यज्ञपथाद्यो यज्ञियान्यज्ञेन
प्रसुजत्ययज्ञियानु वा एष एतद्यज्ञेन प्रसजति विशं त्वच्छूद्राऽस्त्वन्मित्राबुहस्पती उ वै
यज्ञपथो ब्रह्म वै मित्रो ब्रह्म यज्ञो ब्रह्म वै ब्रुहस्पतिर्ब्रह्म यज्ञस्तत्पुनर्यज्ञपथमभिपद्यते^४ स
यज्ञपथमभिपद्य^५ सूयते ॥ ५ ॥

१. पाप्मा तम VI, Pa

२. विशति V2

३. तथापहत Pa

४. पथमपिपद्यते Ca

५. Same as above

तुस्यावृद्धा स्वयंप्रशीर्णा प्राची वोदीची वाश्वत्थी शाखा तुस्या मैत्रं पात्रं स्याद्वरुण्यं वा एतत्पात्रं युत्परशुवृक्णमथैतन्मैत्रं युत्स्वयंप्रशीर्णायाः ॥ ६ ॥

अथ दध्यात् च्य दुतावासि च्य रथे निबध्य ब्रूयादेतेन देदीयध्वमिति स यत्त्र नवनीत-मुदियात् दाज्यं स्याद्वरुण्यं वा एतदाज्यं यन्मथा मथितमथैतन्मैत्रं युत्स्वयमुदितम् ॥ ७ ॥

अथ द्वेष्य तण्डुलान्व्यहेद्ये परिभिन्नास्तान्त्सार्थं तद्येऽपसिभिन्नास्ते मैत्राः स्युर्न ह वै मित्रः कञ्चन हिनस्ति नो ह मित्रं कञ्चन हिनस्ति न हैनं कुशो न कण्टको विभिन्नति सर्वस्य हेव मित्रो मित्रं तुस्माद्येऽपरिभिन्नास्ते मैत्राः स्युः ॥ ८ ॥

अथास्मिन्मैत्रे पात्र आज्यमानीय तदेतान्मैत्राऽस्तण्डुलानावपति ते नैतं बाहस्पत्यं चरुः शृतमपिदधाति वरुण्यो वा एष चरुर्योऽग्निपक्वोऽथैष मैत्रो युत्स्वयं शृतस्तद्वोष्मणा शृतो भवति ॥ ९ ॥

तयोस्समवद्यन्नाह मित्राबुहस्पतिभ्याम् नुब्रूहीत्याश्राव्याह मित्राबुहस्पतीयजेति वषट्कृते जुहोति तस्य गौरेव दक्षिणा ॥ १० ॥

तेन हाय्येतेन विष्ठात्राजे स यजेत् योऽप्रतिगृह्यस्य वा प्रतिगृहीयादयाज्यं वा याजयेद्वलति वै स योऽप्रतिगृह्यस्य वा प्रतिगृह्नात्ययाज्यं वा याजयति^६ मित्राबुहस्पती उ वै यज्ञपथो ब्रह्म वै मित्रो ब्रह्म यज्ञो ब्रह्म वै ब्रह्मस्पतिर्ब्रह्म यज्ञस्तत्पुनः पन्थानमभिपूद्यते तथा न छलति ॥ ११ ॥ इति प्रथमं ब्राह्मणम् ॥

द्वितीय ब्राह्मणम्

स वा अपस्सम्भरति स यदपस्सम्भरति वीर्यमेवैतद्रसमपाऽसम्भरति तेनैनं वीर्येण रसेनापाऽसुम्भूतेनाभिषिङ्गति तुस्माद्वा अपस्सम्भरति ॥ १ ॥

औदुम्बरे चमसेऽन्नं वा ऊर्गुदुम्बरोऽन्नम् वा आपस्तस्मादौदुम्बरे चमसे ॥ २ ॥

६. याजयेत्

७. पन्थानमभिपूद्यते TE

स सारस्वतीरेव प्रथमास्सम्भरत्यपो देवा मधुमतीरगृभ्णनित्यपो देवा रसवतीर-
गृभ्णनित्ये वैतदाहो जस्वती राजस्वश्चिताना इति रसवतीरित्ये वैतदाह यदाहो जस्वतीरिति
राजस्वश्चिताना इति याः प्रज्ञाता राजस्व इत्ये वैतदाह याभिर्मित्रावरुणावभ्यषिष्ठनित्येताभिर्हि
मित्रावरुणावभ्यषिष्ठन्याभिरिन्द्रमनयन्त्रत्यरातीरित्येताभिर्हिन्द्रमनयन्त्रत्यरातीस्ताभिरेनमभिषिञ्चति
वाग्वै सरस्वती वाचैवैनं तदभिषिञ्चति वाचमेवास्मिन्नेताभिर्दधात्येता उ वा एका आपस्ता
एवैतत्सम्भरति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वापोऽभ्यवैति तौ यावेता ऊर्मी व्यर्दतस्तुयोर्जुहोति स यः
प्राङ्गुदर्दति तस्मिन् जुहोति वृष्ण ऊर्मिरसि राष्ट्रदा राष्ट्रं मे देहि स्वाहा वृष्ण ऊर्मिरसि राष्ट्रदा
राष्ट्रममुष्मै देहीत्युथ युः प्रत्यङ्गुदर्दति तस्मिन् जुहोति वृष्णेनोऽसि राष्ट्रदा राष्ट्रं मे देहि
स्वाहा वृष्णेनोऽसि राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै देहीति वीर्यं वा एतदपां व्यर्दति पशौ वाभ्यवेते
पुरुषे वा वीर्यमेवासामेतद्वृहति वीर्येणैवैनमेतदभिषिञ्चति वीर्यमेवास्मिन्नेताभिर्दधात्येता
उ वा एका आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ ४ ॥

अथ जुहोति स्यन्दमानास्वर्थेत स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त स्वाहार्थेत स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै
दत्तेति वीर्येण वा एता एतत्स्यन्दन्ते तस्मादेनाः स्यन्दमाना न किञ्चन प्रतिधारयति
वीर्यमेवासामेतद्वृहति वीर्येणैवैनमेतदभिषिञ्चति वीर्यमेवास्मिन्नेताभिर्दधात्येता उ वा
एका आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ ५ ॥

अथ याः स्यन्दमानानां^१ प्रतीरेण प्रतीपश्च स्यन्दन्ते तासु जुहोत्योजस्वती स्थ राष्ट्रदा
राष्ट्रं मे दत्त स्वाहौजस्वती स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्तेति वीर्येण वा एता ओजसा स्यन्द-
मानानां^२ प्रतीरेण प्रतीपश्च स्यन्दन्ते वीर्यमेवासामोज एतद्वृहति वीर्येणैवैनमेतदोजसाभिषिञ्चति
वीर्यमेवास्मिन्नोज एताभिर्दधात्येता उ वा एका आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ ६ ॥

अथ जुहोत्यपायत्यामापः परिवाहिणी स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त स्वाहापः परिवाहिणी
स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्तेति भूमा वा एषोऽपामिति ह्येष भूमापामिदम् त एवापभिद्य^३

१. स्यन्दमानानाश्वतीरेण TE, My, Pa

२. Same as above

३. एवापभिद्य Ca

पुनरन्यायवाप्यवयन्त्यपि॑ हास्यान्यराष्ट्रीयो॒ राष्ट्रे॑ भवत्यथो अस्यान्यराष्ट्रम् वहतं भवति
तथास्मिन्भूमानं दधाति॑ भूमैवैनमेतदभिषिञ्चति॑ भूमानमेवास्मिन्नेतदभिर्दधात्येता॑ उ वा
एका आपस्ता॑ एवैतत्सम्भरति॑ ॥७ ॥

अथ जुहोति नदीपतावपां पतिरसि राष्ट्रदा राष्ट्रं मे देहि स्वाहापां पतिरसि राष्ट्रदा
राष्ट्रममुष्मै देहीत्यपां वा एष पतिर्विश एवैनमेताभिः पतिं करोति विश एवैताभिः
पतिर्भवत्येता उ वा एका आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ ८ ॥

अथ जुहोति निवेष्येऽपां गर्भोऽसि राष्ट्रदा राष्ट्रं मे देहि स्वाहापां गर्भोऽसि राष्ट्रदा
राष्ट्रमुष्मै देहीत्यपां वा एष गर्भो विश एवैनमेतभिर्गर्भ करोति विश एवैताभिर्गर्भो
भवत्येता उ वा एका आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ ९ ॥

अथ यदा तपति वर्षति तत्पिशीलैर्वोपगृह्णन्ति पात्रीभिर्वा तासु जुहोति सूर्यवर्चसे
स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त स्वाहा सूर्यवर्चसे स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रमुष्मै दत्तेति सूर्यवर्चसे वैनमेताभिः
करोति सूर्यवर्चा एवैताभिर्वति ता वा एता असरक्षिष्ठा आपोऽप्राता हीमां पृथिवीं
भवन्त्यस्ति वा अस्याः सरक्षिष्ठं यवस्यामनृतं वदति मेध्यमेवैनमेताभिः करोत्येता उ वा
एका आपस्ता एवैतत्प्रभरति ॥ १० ॥

अथ यः स्यन्दमानानां स्थावरो हृदः प्रत्यातापे तस्मिन् जुहोति सूर्यत्वच स्थ राष्ट्रदा
राष्ट्रं मे दत्त स्वाहा सूर्यत्वच स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्तेति सूर्यत्वचमैवैनमेताभिः करोति
सूर्यत्वगैवैताभिर्भवति वरुणसबो वा एष यद्राजसुयमेता वै वरुणगृहीता आपो या
स्यन्दमानानां न स्यन्दन्त एता उ वा एका आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ ११ ॥

अथोदपानादुदाहृत्य तासु जुहोति व्रजक्षित स्थैर राष्ट्रदा राष्ट्रमें दत्त स्वाहा व्रजक्षित स्थैर राष्ट्रदा राष्ट्रमभुष्मै दत्तेति या वा इमां परेणापस्ता वा एता अपामुचैवैतां स्सर्वत्वाय कृत्कृतायै सम्भरत्येता उ वा एका आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ १२ ॥

४. पुनरुन्वामता Ca, see notes

५. हास्याभ राष्ट्रीयो TE.VI

6. See notes

4000 Notes

अथ जुहोति प्रुष्वासु वाशा स्थ॑ राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त स्वाहा वाशा स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रमुष्मै दत्तेत्यन्नं वा एता आप इति ह्येता अन्नमाप इदं यदसावादित्योऽग्निर्भूत इमा ओषधीरिदमन्नाद्यं निर्दहति तदेता अभ्यवयन्त्यः॑ शमयन्ति यद्येता नाभ्यवेयुः पराडेवासावादित्योऽग्निर्भूत इमा ओषधीरिदमन्नाद्यं निर्दहते नेता अन्नमापोऽन्नेवैनमेतदभिषिञ्चत्यन्नमेवास्मिन्नेता भिर्दधात्येता उ वा एका आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ १३ ॥

अथ जुहोति वैशन्तासु मान्दा स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त स्वाहा मान्दा स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रमुष्मै दत्तेति विश्मेवास्मा एताभिः स्थावरामनपक्रमिणी करोति सा वै समृद्धा विद्या स्थावरामनपक्रमिण्येता उ वा एका आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ १४ ॥

अथ जुहोत्युल्ब्यासु शुक्ररी स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त स्वाहा शुक्ररी स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रमुष्मै दत्तेति पशुवो वा एता आपः पशुभिरेवैनमेतदभिषिञ्चति पशुनेवास्मिन्नेता भिर्दधा-त्येता उ वा एका आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ १५ ॥

अथ जुहोति पुयसि जनभूत स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त स्वाहा जनभूत स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रमुष्मै दत्तेति पशुवो वा एता आपः पशुभिरेवैनमेतदभिषिञ्चति पशुनेवास्मिन्नेता भिर्दधात्येता उ वा एका आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ १६ ॥

अथ जुहोति घृते विश्वभूत स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त स्वाहा विश्वभूत स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रमुष्मै दत्तेति पशुनां वा एष रसः पशुनामेवैनमेतद्वसेनाभिषिञ्चति पशुनामेवास्मिन्न-समेताभिर्दधात्येता उ वा एका आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ १७ ॥

अथ जुहोति मधुनि शैष्ठा स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त स्वाहा शैष्ठा॑० स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रमुष्मै दत्तेत्यपां च वा एष रस ओषधीनां चापां चैवैनमेतद्वसेनाभिषिञ्चत्योषधीनां चापां चैवास्मिन्नसमेताभिर्दधात्योषधीनां चैता उ वा एका आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ १८ ॥

6. See notes

१. अभ्यवयन्त्यः Ca

१०. शैष्ठा VI, Pa, शविष्ठा in MD

अथाङ्गलिना मरीचीरप्यर्जत्यापस्वाराज्ञी स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रमुष्मै दत्तेत्येता वा आपस्वाराज्ञो^{११} यन्मरीचयस्ता एता अन्योऽन्यस्य त्रैष्ठ्यायातिष्ठमाना उत्तराधरा भवन्त्यो यन्ति स्वाराज्यमेवास्मिन्नेताभिर्दधाति स्वाराजैवैताभिर्भवति तद्वै स्वाराज्यं यस्यान्यो न व्यवेष्टिनिविन्न प्रतिराजा तत्स्वाराज्यमेवास्मिन्नेताभिर्दधाति स्वाराजैवैताभिर्भवात्येता उ वा एका आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ १९ ॥

ता वा एतास्सप्तदशापस्सम्भरति सप्तदशो वै प्रजापतिः प्रजापतिर्बाएष तत्प्रजापतिमेवैनं तत्करोति षोळशस्वप्सु जुहोति षोळशाहुतीर्जुहोति तदद्वात्रिंशदथ द्वयीषु न जुहोति सारस्वतीषु च मरीचिषु च तच्चतुस्त्रिंशत्त्रिंशद्वै सर्वे देवाः प्रजापतिश्चतुस्त्रिंशस्तुत्रजापतिमेवैनं तत्करोति ॥ २० ॥

स यद्वृत्वा हुत्वा गृह्णाति वृत्रो वा आज्यं स्तृत्वा स्तृत्वैवैना एतत्स्वीकृत्य ताः स्वाः सतीर्गृह्णाति स यत्सारस्वतीषु न जुहोति वृत्रो वा आज्यं वाक्सरस्वती नेद्वज्रेण वाचः हिन्सानीत्यथ यन्मरीचिषु न जुहोत्यनद्वेव वा एतद्यन्मरीचयो नेदनद्वाहुतिं जुहवानीति ॥ २१ ॥

तास्समवनयति सं मधुमतीर्मधुमतीभिः पृच्यन्तामिति सः रसवत्यो रसवतीभिः पृच्यन्तामित्यैवैतदाह महि क्षत्रं क्षत्रियाय वन्वाना इति क्षत्रियायैवैतत्क्षत्रमाशास्ते^{१३} महि क्षत्रं क्षत्रियाय वन्वाना इति ॥ २२ ॥

अथ सादयत्यग्रेण मैत्रावरुणस्य धिष्यमनाधृष्टास्सीदत सहौजसेत्यनाधृष्टास्सीदत रक्षोभिर्नाष्टुभिरित्यैवैतदाह सहौजसेति सर्वीर्या इत्यैवैतदाह महि क्षत्रं क्षत्रियाय दधतीरिति क्षत्रियायैवैतत्क्षत्रमाशास्ते^{१४} महि क्षत्रं क्षत्रियाय दधतीरिति ॥ २३ ॥ इति द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥

११. See notes

१२. स्वाराजैव Ca, see notes

१३. आशास्ते यदाह महि Ca, see notes

१४. Same as above

तृतीयं ब्राह्मणम्

स वै यदैतस्याग्रीषोमीयस्य^१ पशोर्वप्या प्रचरन्त्यथैतमग्रीषोमीयं पुरोळाशमनु निर्वप्ति तमनु पुरोळाशमेतानि हवीऽषि निर्वप्ति यान्येतानि देवस्वामे^२ ॥ १ ॥

स वै सवित्रे सत्यप्रसवायाष्टकपालं वा द्वादशकपालं वा पुरोळाशं निर्वप्ति प्राशुकानां सविता वै देवानां प्रसविता तमेवैतत्प्रीणाति सु एनं प्रीतः प्रसौति तेन प्रसूतस्सूयते स यत्प्राशुकानां भवति क्षिप्रं मा प्रसुवादिति ॥ २ ॥

अथाग्रये गृहपतयेऽष्टकपालं पुरोळाशं निर्वपत्याशूनामग्रिवै गृहपतिस्स गार्हपत्यस्येष्टे श्रीरु वै गार्हपत्यं यावतो यावत इष्टे तद्य एव गृहपतिर्यो गार्हपत्यस्येष्टे तमेवैतत्प्रीणाति सु एनं प्रीतः श्रिये गार्हपत्याय सुवति^३ गार्हपत्यं प्रापयति स यदाशूनां भवति क्षिप्रं मा गार्हपत्याय सुव^४ क्षिप्रं गार्हपत्यं प्रापयादिति तस्मादाशूनां भवति ॥ ३ ॥

अथ सोमायवनस्पतये श्यामाकं चरुं निर्वप्ति द्वयानि वै वानस्पत्यानि चक्राण्यनस्यानि च रथ्यानि च तेभ्योन्वैवैतदुभयेभ्यो^५ रिष्टं करोति सोमो वै वनस्पतिस्स ओषधीनां वनस्पतीनामीष्टे तमेवैतत्प्रीणाति सु एनं प्रीत ओषधीभ्यो वनस्पतिभ्यस्सुवति स यच्छ्यामको^६ भवत्येता वै प्रत्यक्षतमाः सोमस्यौषधयो यच्छ्यामाकास्तस्माच्छ्यामाको^७ भवति ॥ ४ ॥

अथ ब्रुहस्पतये वाचे नैवारं चरुं निर्वप्ति ब्रुहस्पतिर्वै वाच इष्टे तमेवैतत्प्रीणाति सु एनं प्रीतो वाचे सुवति स यन्नैवारो भवति ब्रह्म वै ब्रुहस्पतिरेते वै ब्रह्मणा पच्यन्ते यन्नैवारास्तस्मान्नैवारो भवति ॥ ५ ॥

१. See notes

२. See notes

३. See notes

४. सुवत्सिप्रं as amended by Ca, see notes

५. स्मोऽरिष्टं Ca

६. यच्छ्यामको TE

७. यच्छ्यामाका

अथेन्द्राय^४ ज्येष्ठाय हायनानामेकादशकपालं पुरोळाशं निर्वपतीन्द्रो वै ज्येष्ठस्य^९
ज्येष्ठघ्यस्येष्टे तद्य एव ज्येष्ठो यो ज्येष्ठघ्यस्येष्टे तमेवैतत्प्रीणाति सु एनं प्रीतः प्रियै ज्येष्ठघ्याय
सुवति ज्येष्ठघ्यं प्रापयति स यद्धायनानां भवत्यतिष्ठा वा इन्द्रो देवतानामतिष्ठौषधीनाऽ
हायनास्तस्माद्धायनानां भवति ॥ ६ ॥

अथ रुद्राय पशुपतये रौद्रं गावेधुकं चरुं निर्वपति रुद्रो वै पशुपतिस् पशुनामीष्टे
तमेवैतत्प्रीणाति स एनं प्रीतः पशुभ्यः सुवति स यद्रावेधुको भवति वास्तव्यो हि स देवो
वास्तव्या हि गवेधुकाः ॥७॥

अथ मित्राय सत्यायाम्बानां१ चर्ण निर्वपति ब्रह्म वै मित्रः सत्यस्तमेवैतत्प्रीणाति स
एनं प्रीतो ब्रह्मणे सुवति स यदाम्बानां भवति वरुण्या वा एता ओषधयो याः कृष्टज्ञाता
अथैते मैत्रा यदाम्बास्तस्मादाम्बानां भवति ॥८॥

अथ वरुणाय धर्मपतये वारुणं यवमयं चरुं निर्वपति वरुणो वै धर्मपतिस्स धर्मस्येष्ट
श्रीरु वै धर्मपत्यं यो हि श्रेष्ठस्तं धर्म^३ उपयन्ति तद्य एव धर्मपतिर्यो धर्मस्येष्ट
तमेवैतत्प्रीणाति स एनं प्रीतः श्रिये धर्मपत्याय सुवति धर्मपत्यं प्रापयति स यद्यवमयो
भवति वरुण्या हि यवाः ॥९॥

तानि नानैव गृह्णति नानावन्धन्ति नाना पिश्वन्ति नाना धन्यानि हि भवन्ति होता^{१३}
एवान्वाह होता यजति सर्वाण्युपार्श्वं तदिष्टा देवता भवत्यनिष्टः स्विष्टकृत् ॥ १० ॥

अथैनं दक्षिणं पाणि मधिपद्म वाचयति सविता त्वा प्रसवानां सुवतामग्निर्गृहपतीनाम्
सोमो वनस्पतीनाम् । ब्रुहस्पतिर्वच इन्द्रो ज्येष्ठय रुद्रः पशूनां मित्रस्सत्याय वरुणो
धर्मपतीनाम् ॥ ११ ॥

इमं देवा असपत्रं सुवध्वमितीम् देवा अभ्रातृव्यं सुवध्वमित्येवैदाह महते क्षत्राय
महते ज्यैष्यायेति नात्र तिरोहितमिवास्तीममममम्ब्य पुत्रमम्ब्यः पुत्रमिति यतश्चैव

c. अर्थनाय found in MSS

१. ज्येष्ठःस Ca, see notes

१०. अंतिष्ठा ओषधीना Ca, see notes

88. See notes

33. See notes

१३. होते Ca

संभवति यतश्च जायते तत् एवैनमेतत्सुवत्यस्यै विश इति यस्या विशो भवत्येष वः कुरवो
राजेति यदि कौरव्य एष वः पञ्चाला राजेति यदि पाञ्चालः सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां
राजेति तदस्मा इदं सुर्वमाद्यं करोति ब्राह्मणमेवापोद्धरति तस्माद्ब्राह्मणो नायस्सोमराजा
हि सः ॥ १२ ॥

ता वा एतास्सर्वा द्विनामानो देवता भवन्ति द्वन्द्वं वै वीर्यं यदा हि द्वितीयमुपयुतेऽथ
वीर्यवत्तरो भवति सुक्वीर्यै५ एवमिति वीर्यवत्यो देवतास्सुवतामित्येता उवैदेवतास्सवस्येशते
या एतत्प्रीणाति या६ एनं प्रीतास्सुवते स यदेनमेता देवतास्सुवत एताभिः प्रसूतस्सूयते
तस्मादेवस्य इत्याख्यायन्त एष हास्य पुर्वाभिषेकस्तदेनमेताभिः प्रसूतः श्वेभूतेऽभि-
षिङ्गन्ति७ ॥ १३ ॥

अथाहाग्न्ये स्विष्टकृतेऽनुबूहीत्याग्निः स्विष्टकृतं यजेति वृषट्कृते जुहोति स यदुभे
आहुती अन्तरेणैतत्कर्म क्रियत एष वाव प्रजापतिर्यज्ञो य एष तायत एतस्यैवैनमेतत्प्रजा-
पतेर्यज्ञस्य मध्यत आदधाति मध्यतोऽभिषिङ्गत्यथेवामुपहूय मार्जयन्ते ॥ १४ ॥ इति
तृतीयं ब्राह्मणम् ॥

चतुर्थं ब्राह्मणम्

तं वै माध्यन्दिने सवनेऽभिषिङ्गन्ति स यदेनं माध्यन्दिने सवनेऽभिषिङ्गत्येष वाव
प्रजापतिर्यज्ञो य एष तायत एतस्यैवैनमेतत्प्रजापतेर्यज्ञस्य मध्यत आदधाति मध्यतो-
ऽभिषिङ्गन्ति तस्मादेनं माध्यन्दिने सवनेऽभिषिङ्गन्ति ॥ १ ॥

अगृहीते माहेन्द्रे ग्रह एष वा इन्द्रस्य निष्केवल्यो ग्रहो यन्माहेन्द्रोऽप्यस्यैतं
निष्केवल्यमेव स्तोत्रं निष्केवल्यः शस्त्रं द्वयेन वा एष इन्द्रो यच्च क्षत्रियो यच्च यजमानस्य
एवैनं तदायतनेऽभिषिङ्गति तस्माद्गृहीते माहेन्द्रे ग्रहे ॥ २ ॥

५. सुक्वीर्यं TE

६. ता Ca

७. ऽभिषिङ्गति Ca

अथाग्रेण मैत्रावरुणस्य धिष्यं तदस्मै शार्दूलचर्मोपस्तृणाति सोमस्य त्विषिरसीति
यत्र वा अद इन्द्रः सोमोऽत्यपवत ततशशार्दूलस्समभवत्स्मादाह सोमस्य
त्विषिरसीति ॥ ३ ॥

अथास्मै पार्थानि जुहोति स यदस्मै पार्थानि जुहोति पुथ्वी॑ ह वै वैन्यः प्रथमो
मनुष्याणामभिषिष्ठिचे सोऽकामयत सर्वमन्नाद्यमवरुधीयेति युच्च ग्राम्यं युच्चारण्यमिति
तस्मा एतान्यजुहुवुः स सर्वमन्नाद्यमवारुध्य॒ युच्च ग्राम्यं युच्चारण्यमपि हास्यारण्याः
पश्वो हवामेयुरसाकेहि राजा त्वा वक्ष्यते॑ इति तथा सर्वमन्नाद्यमवरुरोध एव॒ ह वाव
सर्वमन्नाद्यमवरुन्धे युच्च ग्राम्यं युच्चारण्यं यस्यैवं विदुष एतानि जुहति स यदेतानि पुथ्वै
वैन्यायाजुहवुस्तस्मात्पार्थानि नाम ॥ ४ ॥

तानि वै द्वादश जुहोति द्वादश वै मासासंवत्सरस्य तस्माद्द्वादश जुहोति षट्
पुरस्तादभिषेकस्य जुहोति षष्ठ्युपरिष्टादेष वाव प्रजापतिर्यज्ञो य एष तायत एतस्यै-
वैनमेतत्प्रजापतेर्यज्ञस्य मध्यत आदधाति मध्यतोऽभिषिष्ठति तस्मात्षट् पुरस्तादभिषेकस्य
जुहोति षष्ठ्युपरिष्टात्तद्यानि पुरस्तादभिषेकस्य षट् जुहोति बृहस्पतिस्तेषामुत्तमोऽथ
यान्युपरिष्टादभिषेकस्य षट् जुहोतीन्द्रस्तेषां प्रथमो ब्रह्म वै बृहस्पतिः क्षत्रमिन्द्रो ब्रह्मणा
चैवैतत्क्षत्रेण चोभाभ्यामनन्तर्हिताभ्यां परिबृहति तस्य नुर्तिर्न ह्लला भवति ब्रह्मणा च
क्षत्रेण चोभयतः परिगृहीतस्य ॥ ५ ॥

स जुहोत्यग्रये स्वाहेति तेजो वा अग्रिस्तेजसैवैनं तदभिषिष्ठति सोमाय स्वाहेति क्षत्रं
वै सोमः क्षत्रेणैवैनं तदभिषिष्ठति सवित्रे स्वाहेति सविता वै देवानां प्रसविता सवितुप्रसूत
एवैनं तदभिषिष्ठति सरस्वत्यै स्वाहेति वाग्वै सरस्वती वाचैवैनं तदभिषिष्ठति पूष्णे
स्वाहेति पश्वो वै पूषा पशुभिरैवैनं तदभिषिष्ठति बृहस्पतये स्वाहेति ब्रह्म वै बृहस्पति-
ब्रह्माणैवैनं तदभिषिष्ठत्येतानि पुरस्तादभिषेकस्य षट् जुहोत्यथाभिषिके॑
जुहोति ॥ ६ ॥

१. पुथ्वी M, My, H, Ca

२. अवरुन्ध TE, अवरुन्ध VI

३. पश्यत as amended by Ca

इन्द्राय स्वाहेतीन्द्रियं वै वीर्यमिन्द्र इन्द्रियेणैवैनं तद्वीर्येणाभिषिञ्चत्यःशाय स्वाहेति वीर्यं वा अःशो वीर्येणैवैनं तदभिषिञ्चति क्षोकाय स्वाहेति वीर्यं वै क्षोको वीर्येणैवैनं तदभिषिञ्चति घोषाय स्वाहेति वीर्यं वै घोषो वीर्येणैवैनं तदभिषिञ्चति भगाय स्वाहेति वीर्यं वै भगो वीर्येणैवैनं तदभिषिञ्चत्यर्यम्णे स्वाहेत्यस्यैवैनमेतत्सर्वस्यार्यमणं करोति सोऽस्य सर्वस्यार्यमा भवति तद्यान्तेतान्युपरिष्टादभिषेकस्य षड् जुहोत्यादित्यनामानीत्येतान्याख्यायन्ते॒थैतान्यभिषेचनीयानि पात्राण्युपनिहितानि भवन्ति ॥ ७ ॥

तत्पालाशं भवति तेन ब्राह्मणोऽभिषिञ्चति ब्रह्मै पलाशो ब्रह्मै ब्राह्मणस्तस्मात्पालाशेन ब्राह्मणोऽभिषिञ्चति ॥ ८ ॥

औदुम्बरेण स्व ऊर्वै स्वं यावद्ध्यस्वं^४ भवति स हि तावदशनायति तस्मादौदुम्बरेण स्वः ॥ ९ ॥

नैव्यग्रोधपादेन मित्रियः^५ पद्मिर्वै न्यग्रोधः प्रतिष्ठितो मित्रेण वै क्षत्रं प्रतिष्ठितं तस्मान्नैव्यग्रोधपादेन मित्रियः ॥ १० ॥

अश्वथेन वैश्यो मारुतो वा अश्वथो युद्धत्थे तिष्ठत इन्द्रो मरुत उपामन्त्रयत^६ तेन मारुतोऽश्वथो विशो वै मरुतोऽन्नमु वै विशस्तस्मादाश्वथेन वैश्यः ॥ ११ ॥

अथ सुषिरे इव हिरण्ये कृते भवतस्तो पवित्रयोः प्रोते भवतो सोऽन्वेष पवित्रयोर्बन्धुता यैवासौ दर्शपूर्णमासुयोरथ यत्सुषिरे इव हिरण्ये प्रोते भवत आयुर्वा अमृतरं हिरण्य-मायुरे वैतदमुतमेतास्वभिषेचनीयास्वप्सु दधाति तस्माद्विरण्ये प्रोते भवतः ॥ १२ ॥

स उत्पुनाति सवितुर्वः प्रसव उत्पुनाप्यच्छिद्रेण पवित्रेण सुर्यस्य रश्मिभिरिति सोऽसावैवैतस्य यजुषो बन्धुरनिभृष्टमसि^७ वाचो बन्धुस्तपोजा इत्यनाधृष्टा स्थरक्षोभिर्नाष्टूभिरित्यैवैतदाह यदाहुनिभृष्टमसीति वाचो बन्धुरिति यावद्वै पुरुष आपो

४. यावद् Caland's, amendment, यावद्यस्वं TE, see notes

५. मित्र TE, मित्रः Ca

६. मन्त्रयते TE

७. पौर्णा VI, My, H

८. अनिभृष्टमसि इति वाचो V1, V2

भवन्ति तावद्वौ वाचा वदति तुस्मादाह वाचो बन्धुरिति तपोजा इत्यग्रेवै धूमो जायते धूमादध्रमश्राद्युष्टिरग्निरु वै तुपस्तुस्मादाह तपोजा इति सोमस्य दात्रमसीति यदा वा अद्भिस्सोमः राजानमुपसृजन्त्यथ वै सोऽलमहुतयेऽभवदलं भक्षाय तुस्मादाह सोमस्य दात्रमसीति स्वाहा राजस्व इति तुदेना एतेन स्वाहाकारेण पुनाति ॥ १३ ॥

अथेतेष्वभिषेचनीयेषु पात्रेषु व्यानयति सधमादो द्युमिनीराप एता इत्यनतिमानिन्य इत्येवैतदाह यदाह सधमाद इति द्युमिनीरिति वीर्यवत इत्येवैतदाहानाधृष्टा अपस्यो वसाना इत्यनाधृष्टा रक्षो-भिर्नाश्टाभिरित्येवैतदाह पस्त्यासु चक्रे वरुणस्सधस्थमिति क्षत्रं वै वरुणो विशः पस्त्या विक्षु चक्रे वरुणः प्रतिष्ठामित्येवैतदाहापाः शिशुर्मातृतमास्वन्तरित्यपाः ह्येष शिशुर्भवति यो राजसुयेन युजते तुस्मादाहापाः शिशुर्मातृतमास्वन्तरिति ॥ १४ ॥

अथैनमेतानि वासाऽसि परिधापयति तत्तार्यमिति^९ वासो भवति तस्मिन्त्सुर्वाणि यज्ञरूपाणि निष्पूतानि भवन्ति तुदेन परिधापयति क्षत्रस्योल्बमसीति क्षत्रस्य वा एतदुल्बः स युदेव क्षत्रस्योल्बं तुत एवैनमेतज्जनयति ॥ १५ ॥

अथ पाण्डवं क्षत्रस्य जराव्यसीति क्षत्रस्य वा एतज्जरायु स युदेव क्षत्रस्य जरायु तुत एवैनमेतज्जनयति ॥ १६ ॥

अथ सङ्हृत्य पुरस्तादुष्णीषमवगृहति क्षत्रस्य नाभिरसीति क्षत्रस्य वा एषा नाभिस्स यैव क्षत्रस्य नाभिस्तुत एवैनमेतज्जनयति ॥ १७ ॥

तद्वैके समन्तं परिवेष्टयन्ति तुदु तथा न कुर्यात्पुरस्तादेवावगृहेत्पुरस्ताद्वीयं नाभिरथाधिवासं क्षत्रस्य योनिरसीति क्षत्रस्य वा एषा योनिस्सा यैव क्षत्रस्य योनिस्तुत एवैनमेतज्जनयति स युदेनमेतानि वासाऽसि परिधापयति जनयत्येवैनं तज्जातमेनम-भिषिङ्गामेति ॥ १८ ॥

तद्वैके परिधाप्यैव पुनर्निधायाथ दीक्षितवसनं परिधापयन्ति तुदु तथा न कुर्यादङ्गानि वा अस्यैतानि जन्वोऽङ्गैर्हैननः सज्जन्वा व्यर्धयति तस्मादत एवैकतमं वसीत^{१०} तथा हैनमङ्गर्जन्वा न व्यर्धयति वरुण्यमुवै दीक्षितवसनं तथो वरुण्यादीक्षितवसनात्प्रमुच्यते

९. तत्तार्यमिति Ca, see notes

१०. See notes

स युत्रावभृथमभ्यवैति तदेतत्प्रतिवेशं पार्श्वोऽन्वभ्यवहरन्ति तुदु सलोम क्रियते-
अथात एवैकतम् वसानः पुनरुदैति तान्यनुबन्ध्यायां वा वशायां ददात्युदवसानीयायां
वैष्टौ ॥ १९ ॥

अथास्मै धुनुरुज्यं करोतीन्द्रस्य वार्त्रघ्रमसीति वार्त्रग्रं वा एतद्युनुरुद्येन वा एष इन्द्रो
यच्च क्षत्रियो यच्च यजमानस्तस्मादाहेन्द्रस्य वार्त्रघ्रमसीति त्वयायं वृत्रं वध्यादिति त्वयायं
द्विष्वन्तं ग्रातृव्यः हन्त्वत्येवैदाह यदाह त्वयायं वृत्रं वध्यादिति ॥ २० ॥

अथ बाहू विमार्षिं मित्रस्यासि वृश्णस्यासीति बाहोर्वै धुनुर्बहुभ्यां वै मैत्रावरुणो
राजन्यस्तस्मादाह मित्रस्यासि वृश्णस्यासीति ॥ २१ ॥

अथास्मा इष्वस्तिसः प्रयच्छति तिस्रो ह वा इष्व इदं नु यया समर्पणेन पराभिनन्ति
सैका सेयं पृथिवी सैषा रुजा नामाथ यया विद्धुः शिश्यानो जीवति वा प्रियते वा सा द्वितीया
तदिदमन्तरिक्षं सैषा दृवा^{११} नामाथ यया प्रैव राध्रोति^{१२} सा तृतीया सासौ द्यौः सैषा क्षपा^{१३}
नामैता हि वै तिस्र इष्वस्तस्मादस्मा इष्वस्तिसः प्रयच्छति स यदस्मा इषुधनुः प्रयच्छति
धनुर्वै राजन्यस्य वीर्यं धनुषा हि राजन्यो वीर्यं करोति जात एवास्मिन्नेतद्वीर्यं दधाति
सवीर्यमेनमिति वीर्यवन्नमधिष्ठामेति ॥ २२ ॥

अथैनमभिमृशति पातैनं प्राञ्चं पातैनं प्रत्यञ्चं पातैनं तिर्यञ्चं दिग्भ्यः पातेति सर्वाभ्य
एवास्मा एतद्विभ्योऽशरव्यं करोति तस्मै सर्वाभ्यो दिग्भ्योऽशरव्यं भवति ॥ २३ ॥

अथैनमाविदो वाच्यत्याविर्मर्या इत्यनिरुक्तमनिरुक्तो वै प्रजापतिस्तदेनं प्रजापतय
आवेदयति सोऽस्मा एतस्वमनुमन्यते तेनानुमतस्सूयते ॥ २४ ॥

आवित्तो अग्निर्गृहपतिरिति ब्रह्म वा अग्निस्तदेनं ब्रह्मण आवेदयति सोऽस्मा एतः
सवमनुमन्यते तेनानुमतस्सूयते ॥ २५ ॥

आवित्त इन्द्रो वृद्धश्रवा इति क्षत्रं वा इन्द्रस्तदेनं क्षत्रायावेदयति सोऽस्मा एतः
सवमनुमन्यते तेनानुमतस्सूयते ॥ २६ ॥

११. द्रुवा Ca

१२. यज्ञपैष �Ca, MD, see notes

१३. क्षुपा Ca, क्षुपा MD

आवित्तः पूषा विश्ववेदा इति पशुवो वै पूषा तुदेनं पशुभ्य आवेदयति तेऽस्मा एतः सवमनुमन्यन्ते तैरनुमतस्सूयते ॥ २७ ॥

आवित्तौ मित्रावरुणौ धृतव्रताविति प्राणोदानौ वै मित्रावरुणौ तुदेन प्राणोदानाभ्यामावेदयति तावस्मा एतः सवमनुमन्येते ताभ्यामनुमतस्सूयते ॥ २८ ॥

आवित्ते द्यावापृथिवी विश्वशम्भू इति तुदेनमाभ्यां द्यावापृथिवीभ्यामावेदयति ययोरिदः सर्वमधि ते अस्मा एतः सवमनुमन्येते ताभ्यामनुमतस्सूयते ॥ २९ ॥

आवित्तादितिरुशर्मेतीयं वा अदितिस्तुदेनमस्यै पृथिव्या आवेदयति सास्मा एतः सवमनुमन्यते तयानुमतस्सूयते स यदेनमेताभ्यो देवताभ्य आवेदयत्येताभिरनुमतस्सूयते तुस्मादाविदो नाम तस्माद्वैवैनमाविदो वाचयति ॥ ३० ॥ इति चतुर्थं ब्राह्मणम् ॥

॥ इति द्वितीयोऽध्यायः ॥

तृतीयोऽध्यायः

प्रथमं ब्राह्मणम्

स वै केशवस्य पुरुषस्य लोहायस्मास्य आविद्यत्यवेष्टा दन्दशुका इति सर्वान्वा
एष दन्दशुकानुतिमुच्यते सर्वान्वधान्तस्वर्वान्मृत्युन्यो राजसूयेन यजते तद्य एव
दन्दशुका योऽन्यो मृत्युर्यो वधस्तमेवैनमेतदतिनयति तस्य नान्यान्तरेणार्तिर्न ह्लाभवति स जरामृत्युरेव भवति ॥ १ ॥

स यत्केशवस्य पुरुषस्य न वा एष स्त्री न पुमान्यत्केशवो नो वा एते क्रिमयो
नाक्रिमयो यद्दन्दशुकाः स यलोहायसङ्लिहिता इव हि दन्दशुकाः ॥ २ ॥

अथैनं दिशः समारोहयति प्राचीमारोह गायत्री त्वावतु । रथन्तरः साम
त्रिवृत्स्तोमो वसन्त ऋतुब्रह्म द्रविणम् ॥ ३ ॥

दक्षिणामारोह त्रिष्टुत्वावतु बृहत्साम पञ्चदश स्तोमो ग्रीष्म ऋतुः क्षत्रं
द्रविणम् ॥ ४ ॥

प्रतीचीमारोह जगती त्वावतु वैरूपरः साम सप्तदश स्तोमो वर्षा ऋतुर्विद्विणम् ॥ ५ ॥

उदीचीमारोहानुष्टुप्त्वावतु वैराजः समैकविंश स्तोमशशरदृतुः फलं
द्रविणम् ॥ ६ ॥

ऊर्ध्वामारोह पङ्किस्त्वावतु शाकवरैवते सामनी त्रिणवत्रयस्त्रिंशौ स्तोमौ
हेमन्तशिशिरा ऋतू वर्चो द्रविणमिति ॥ ७ ॥

स युदेनमेवं दिशस्समारोहयति यद्वृत्यत्स्तोमान्यच्छुन्दाश्सि यत्सामान्यतूनां
वा एतत्सवंत्सरस्य रूपमृत्युनेवैनमेतत्संवत्सरः समारोहयति स ऋतुन्तसंवत्सरः
समारुद्धा सुर्वमिदमुपर्युपरि भवति नास्मात्कञ्चन वरं भवत्यवर्गेवास्मादन्यत्सर्वं
भवति ॥ ८ ॥

अथ जघनेन शार्दूलचर्म सीसं निहितं भवति तत्प्रत्यस्यति प्रत्यस्तं नमुचे: शिर इति नमुचिर्ह वै नामासुर आस तः हेन्द्रो निविव्याध तस्य निविद्धं पदा शिरोऽभितष्ठौ स यच्छुभरसोद्बाधत स एष उच्छृङ्ख इव पदस्तत्प्रचिच्छेद तद्ध स्म देवान् नु भाषमाणं चरति क्वैष्यथ न मे मोक्षयुध्व इति ततो ह देवा एतं वज्रं ददृशुर्यत्सीसं तेन तदपजघ्नुस्तस्मादेतच्छृतजवं यत्सीसं हिरण्यरूपः सदनर्घं मृदु निर्वार्यं श्रूतजवः^३ ह्येतत्थो वा एष एतेन वज्रेण नाष्टा रक्षांस्युपहन्ति विजितेऽभयेऽनाष्टे सूया इति ॥ ९ ॥

अथ शार्दूलचर्मारोहति सोमस्य त्विषिरसि तवेव मे त्विषिर्भूयादिति शार्दूलत्विषिमेवास्मिन्नेतद्धधाति ॥ १० ॥

अथाधस्तात्पदो रुक्ममुपोहति मृत्योः पाहीति ते येऽस्यां पृथिव्यां मृत्यवस्तुभ्य एवैनमेतदन्तर्दध्याति ॥ ११ ॥

अथ शतवितृणं वा रुक्ममाहरन्ति नववितृणं वा स यद्यहै शतवितृणो भवति शतायुर्वा अयं पुरुषश्शतवीर्यश्शतेजास्तस्मान्नु शतवितृणो यद्यु नववितृणो नव वा इमे पुरुषे प्राणास्तस्मान्नवितृणः ॥ १२ ॥

तमधि निदधात्योजोऽसि सुहोस्यमृतमसीत्योजो होतस्सहो ह्येतदमृतः ह्येतत्स यदुभयतो रुक्मी करोत्यायुर्वा अमृतः हिरण्यमायुष्मेवैनमेतदमृतेनोभयुतः परिगृह्णाति तस्य नार्तिन् हूला भवत्यायुषामृतेनोभयुतः परिगृहीतस्य ॥ १३ ॥

अथ बाहुउद्दृहाति हिरण्यरूपा उषसो विरोक्त उभाइन्द्रा उदितस्मूर्यश्च आरोहतं वरुण मित्र गर्तमिति बाहु वै मित्रावरुणावात्मो वै गर्तस्तस्मादाहारोहतं वरुण मित्र गर्तमिति ततश्शक्षाथामदितिं^१ दितिं चेति ततः पश्यतः स्वं चारणं चेत्येवैतदाह यदाह ततश्शक्षाथामदितिं दितिं चेति ॥ १४ ॥

१. निविद्धस्य पदा Ca, see notes

२. सुत Ca, M

३. यद्युह V2

४. See notes

तदाह मित्रोऽसि॑ वरुणोऽसीत्येता॒वतैव बाहू उद्दृश्यादि॒ति बाहू हि॒ मित्रा॒वरुणा॒विति॒
स युदेनमूर्ध्वबाहु॒भिष्णुति॒रसो वा॒ अयं॒ वीर्यं॒ तेज॒ इदमपां॒ संभृतं॒ ये॒ नैन॒ मे॒ तद॒ भिष्णुति॒
बाहूरु॒ वै॒ राजन्यस्य॒ वीर्यं॒ बाहु॒ भ्यां॒ हि॒ राजन्यो॒ वीर्यं॒ करोति॒ नैन्मे॒ यः॒ रसो॒ वीर्यं॒ तेज॒
इदमपां॒ संभृतं॒ बाहु॒ ब्लिनां॒ नैन्मे॒ बाहू॒ वीर्यं॒ प्रमुष्णादि॒ति॒ तस्मादेनमूर्ध्वबाहु॒ भिष्णुति॒
॥ १५ ॥ इति॒ प्रथमं॒ ब्राह्मणम्॒ ॥

द्वितीयं ब्राह्मणम्

स वै॒ पूरस्तादद्वयुर्वा॒ पुरोहितो॒ वाभिषिञ्चति॒ पश्चादि॒तरे॒ ॥ १ ॥

सोऽभिषिञ्चति॒ सोमस्य॒ त्वा॒ द्युम्नेनाभिषिञ्चामीति॒ वीर्येण॒त्यै॒ वैतदाह॒ यदाह॒
सोमस्य॒ त्वा॒ द्युम्नेनाभिषिञ्चामीत्यग्रे॒ भ्राजसेति॒ वीर्येण॒त्यै॒ वैतदाह॒ सूर्यस्य॒ वर्चसेति॒
वीर्येण॒त्यै॒ वैतदाहे॒ न्द्रस्येन्द्रियेण॒ति॒ वीर्येण॒त्यै॒ वैतदाह॒ मरुतामोजसेति॒ वीर्येण॒त्यै॒ वैतदाह॒
क्षत्राणां॒ क्षत्रपतिरेधीति॒ राज्ञामधिराज॒ एधीत्यै॒ वैतदाह॒ यदाह॒ क्षत्राणां॒ क्षत्रपतिरेधीत्यै॒ ति॒
दिद्युन्याहीतीष्वो॒ वै॒ दिद्युत॒ इषुवधमे॒ वैनैन्मे॒ तद॒ तिनयति॒ तस्मादाहाति॒ दिद्युन्या-
हीति॒ ॥ २ ॥

इमं॒ देवा॒ असपत्रः॒ सुवद्वमितीमं॒ देवा॒ अभ्रातृव्यः॒ सुवद्वमित्यै॒ वैतदाह॒ महते॒
क्षत्राय॒ महते॒ ज्यैष्ट्यायेति॒ नात्र॒ तिरोहितमिवास्ति॒ महते॒ जानराज्यायेति॒ महते॒ जनानां॒
राज्यायेत्यै॒ वैतदाहे॒ मममुमुष्यं॒ पुत्रममुष्याः॒ पुत्रमिति॒ यतश्चैव॒ संभवति॒ यतश्च॒ जायते॒
तत्॒ एवैनैन्मेत्तुवत्यस्यै॒ विशा॒ इति॒ यस्या॒ विशो॒ भवत्येष॒ वः॒ कुरवो॒ राजेति॒ यदि॒
कौरव्य॒ एष॒ वः॒ पञ्चाला॒ राजेति॒ यदि॒ पञ्चालः॑॑ सोमोऽस्माकं॒ ब्राह्मणानां॒ राजेति॒
तदस्मा॒ इदः॒ सर्वमाद्यं॒ करोति॒ ब्राह्मणमेवापोद्धरति॒ तस्माद्ब्राह्मणो॒ नाद्यस्सोमराजा॒ हि॒
सः॒ ॥ ३ ॥

५. उदाहुरितो TE

१. पञ्चालः Ca, H, VI

२. मैथोपोद्धरति Ca

अथेममभिषेकं कृष्णविषाण्यानुविनयति रसो वा अयं वीर्यं तेज इदमपां
संभृतं येनैनमेतदभिषिञ्चति स मे सर्वमात्मानमनुव्ययत्येनं कृत्स्नस्सर्वतनूस्सं स्पृशा
इति तस्मादनुविनयति ॥४॥

सोऽनुविनयति प्र पर्वतस्य वृषभस्यै पृष्ठादिति यथा वै पर्वत इदं सर्वमतिष्ठा
वा यथर्बधः पशुनतिष्ठावैवै^३ वा एष सर्वमतिष्ठावा भवति यो राजसुयेन यजते
तस्मादाह प्र पर्वतस्य वृषभस्य पृष्ठादिति नावश्वरन्ति स्वसिच इयानाः । ता
आवृत्त्रधरागुदक्ता अहिं बुध्यमनुरीयमाणा इत्ययं वा अहिर्बुध्यस्तमेता अनु
स्यन्दन्ते तस्मादाहाहिं बुध्यमनुरीयमाणा इति ॥५॥

अथान्तरेव शार्दूलचर्मणि विष्णुक्रमान्क्रमते विष्णोर्विक्रमणमसि विष्णोर्विक्रान्त-
मसि विष्णोः क्रान्तमसीतीमे वै लोका विष्णोर्विक्रमणं विष्णोर्विक्रान्तं विष्णोः
क्रान्तमिमानेवैनमेतत्त्वाकान्त्समारोहयति स इमाँल्लोकान्त्समारुद्ध्य सर्वमिदमुपर्युपरि
भवति नास्मात्कञ्चन वरं भवत्यवागेवास्मादन्यत्सर्वं भवति ॥६॥

अथ ब्राह्मणस्य पात्रे सःस्ववान्त्समवनयति राजानमेवैतदनुब्राह्मणं यशस्करोति
तस्माद्राजानमनु ब्राह्मण एव यशोऽथो ब्रह्मण एवैतदिमाः प्रजा बलिः हारयति
तस्माद्ब्रह्मणः प्रजा रद्धा इत्याहुः ॥७॥

तदु स प्रतिहिताय पुत्राय प्रयच्छत्ययं मे पुत्र इदं कर्मेदं वीर्यमनुसन्तनोत्विति
तथा हास्यैष पुत्र एतत्कर्मेतद्वीर्यमनुसन्तनोति तथैष एतस्मान्तपापीयान् भवति ॥८॥

तस्मिन्नन्वारब्दे गार्हपत्ये जुहोति प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा रूपाणि परि
ता बभूव । यत्कामास्ते जुहुमस्तनो अस्त्वत्ययममुष्य पितेत्याहुर्यः पुत्रस्तं पितरं
करोति यः पिता तं पुत्रं तदेनयोर्वीर्ये व्यतिषजति तथैष एतस्मान्तपापीयान्भवत्ययममुष्य
पितेत्याह तदेनयोर्वीर्ये व्यतिषज्याथ यथायथं करोति य एव पिता तं पितरं यः पुत्रस्तं
पुत्रं वयः स्याम पतयो रयीणां स्वाहेत्याशिषमेवैतदाशास्ते ॥९॥

३. See notes

४. एशनामतिष्ठावैवं वा Ca

५. व्यतिषज्यत्यथ H, My

अथ योऽयमतिरिक्तस्सङ्गवश्चप्ये^६ भवति तमाग्रीधे जुहोत्यतिरिक्तो वा एष सङ्गवोऽतिरिक्त उ वा आग्रीधो गार्हपत्ये हि हवी॒षि श्रपयन्त्याहवनीये जुहोत्यतिरिक्त एवैतदतिरिक्तं दधात्येतस्मा उ वा एतदेवाय जुहोत्येषा एतस्य देवस्य दिक्समादाग्रीधे जुहोति सु जुहोति रुद्र^७ यत्ते क्रवि परं नाम । तस्मै हुतमस्यमेष्टमसि स्वाहेति ॥ १० ॥ इति द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥

तृतीयं ब्राह्मणम्

स वै स्वस्य गाशशतं वा परशशता वोत्तरेणाग्रीध्रः सङ्गरुणद्धितासङ्गरुद्ध्याथास्मै रथमुपावहरति स यदस्मै रथमुपावहरति वरुणाद्वाभिषिष्ठानाद्वर्गोऽपचक्रामेन्द्रियं वै वीर्यं भर्ग इन्द्रियः हैवास्माद्वीर्यमपचक्राम शशद्ध यदेवैतत्तेजो वीर्यः रस एषोऽपाः सम्भृतस्तद्वास्य शशद्वर्गं निर्जघान ॥ १ ॥

तमु वै वरुणोऽन्वैच्छत्तं पशुष्वन्विविन्दत्तस्मात्पशुवो यशो यदेषु वरुण इन्द्रियं वीर्यमन्विविन्दत्तदनुविद्य तदात्मन्यकुरुते तदात्मन्यधत्ताथ यदेषु एतत्कर्म करोति नाहैवैतस्मादभिषिष्ठानात्थेन्द्रियं वीर्यमपक्रामतीति वरुणोऽकरोदिति त्वेवैष एतत्करोति वरुणसबो ह्येष यद्राजसूयमथो यदस्मादभिषिष्ठानादिन्द्रियं वीर्यं पशुनभ्युपक्रामति^८ तदेवैतदात्मनि कुरुते तदात्मनि धत्ते ॥ २ ॥

अथ यदस्मै रथमुपावहरति यद्वै क्षत्रियादपक्रामति रथेन वै स तदनुयुक्ते रथेन तत्स्पृणोति यदस्य स्पृतव्यं तस्मादस्मै रथमुपावहरति ॥ ३ ॥

स उपावहरतीन्द्रस्य वज्रोसीति वज्रो वा एष यद्रथो द्वयेन वा एष इन्द्रो यच्च क्षत्रियो यच्च यजमानस्तस्मादाहेन्द्रस्य वज्रोऽसीति ॥ ४ ॥

६. संवश्चये C

७. See notes

८. नाहैवै Ca

९. अप्युपक्रामति C

अथैनं धूर्गृहीतमन्तर्वेद्यभ्यवर्तयति तमग्रेण पतीशालं जघनेन सदस्तदेनं युनक्ति, मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिषा युनज्मीति^३ बाहू वै मित्रावरुणौ बाहुभ्यां वै मैत्रावरुणो राजन्यस्तस्मादाह मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिषा युनज्मीति^४ ॥ ५ ॥

स दक्षिणायुग्यमेवाग्रे युनक्त्यथ सव्यायुग्यः सव्यायुग्यं वा अग्रे मानुषे युनक्त्यथैवं देवत्रा दक्षिणाप्रष्टिमेवाग्रे युनक्त्यथ सव्याप्रष्टिः सव्याप्रष्टिं वा अग्रे मानुषे युनक्त्यथैवं देवत्रा ॥ ६ ॥

तमेवं चतुर्भिर्युक्त्वा येनैतदक्षिणा^५ यन्ति तेन वर्तते तमग्रेणाग्नीध्रं जघनेन चात्वालं तदेनमुद्यच्छति तदेन यजमान आतिष्ठत्यव्यथायै त्वा स्वधायै त्वेत्यनार्तये त्वाह्लाया इत्येवैतदाह यदाहाव्यथायै त्वेति स्वधायै त्वेति रसाय त्वेत्येवैतदाहारिष्टः फल्लुन इत्यनार्त इति तदाह यदाहारिष्ट इति फल्लुन इति द्वयेन वा एष इन्द्रो यच्च क्षत्रियो यच्च यजमान एतद्वा इन्द्रस्य गुह्यं नाम यदुर्जुन इति तत्कोऽर्हति तस्य गुह्यं नाम ग्रहीतुमिति परोक्षमिव वा हारिष्टः फल्लुन इति ॥ ७ ॥

अथ दक्षिणायुग्यमुपस्पृशति मरुतां प्रसवेन जयेति विशो वै मरुतो देवविशं विशा वै क्षत्रियस्तदाप्रोति यदीप्सति विशा तज्जयति यज्जिगीषति विशः प्रसवेन जयेत्येवैतदाह यदाह मरुतां प्रसवेन जयेति ॥ ८ ॥

अथ गवां मध्य उद्यच्छत्यापाम मनसेति स यावदाशो ह मनसा तदाप्रोति यदीप्सति तावदाशस्तदाप्रोति यदस्मादिन्द्रियं वीर्यमपक्रान्तं भवति तस्मादाहापाम मनसेति ॥ ९ ॥

समिन्द्रियेणेति गामुपस्पृशति स यदस्मादभिषिचानुदिन्द्रियं वीर्यं पशुनभ्य-पक्रामति तदेवैतदात्मनि कुरुते तदात्मनि धत्ते तस्मादाह समिन्द्रियेणेति ॥ १० ॥

३. युनज्मीति Ca

४. Same as above

५. येनैव दक्षिणा V2

अथाह जिनाम्यहमिमाः स्वा इमाः कुर्व इति स यदेवं स्वं जिनाति यद्वै पुरुषा-
दपक्रामति स्वं हैवास्य तत्प्रथमामिमा॒ मध्यपक्रामति स यदस्मादभिषिचानादिन्द्रियं
वीर्यं स्वमध्यपक्रामति तदेवैतदात्मनि कुरुते तदात्मनि धत्ते स्वादु चैवैतदिन्द्रियं
वीर्यं वृद्धते तस्मा उ तावतीर्वा भूयसीर्वा पुनः प्रतिददाति क्रूरमिव वा इदं करोति
यज्जिनाति न वा एष क्रूरकृत्यायै यो राजसुयेन यजते यदेव भद्रं कुर्याद्यद्वदं वृदेत्तस्मा
एवालं तस्मादस्मै तावतीर्वा भूयसीर्वा पुनः प्रतिददाति ॥ ११ ॥

अथ दक्षिणानन्वायामयति सोऽग्रेण युपं पर्यास्यद्य येनैतदक्षिणा यन्ति तेन वर्तते
तमग्रेण पलीशालं जघनेन सदस्तदेनमुद्यच्छति मा त इन्द्र ते वयं तुराषाळ्युक्तासो
अब्रह्मुता विदसाम । तिष्ठ रथमधि यद्वज्रहस्ता रश्मीन्देव युवसे स्वशानिति रश्मयो
वा एते यदभीशवस्तान्ह्येतदुद्यच्छति॑ तस्मादाहु रश्मीं देव युवसे स्वशानित्यथ युक्त
एव रथे रथविमोचनीयानि जुहोति स यद्रथविमोचनीयानि जुहोति तुसोऽयं प्रीतो रथो
विमुच्याता॒ इति ॥ १२ ॥

स जुहोत्यग्रे गृहपतये स्वाहेति स यदेवास्याग्रेयं तदेवास्यैतेन प्रीणाति
वाहाःसि॑ वा अस्याग्रेयानि तान्येवैतत्प्रीणाति श्रीरु वै गाहपत्यं यावतो यावत इष्टे
श्रियमेवास्यैतद्राहपत्यं राज्यं॒ रथोऽभिविमुच्यते ॥ १३ ॥

सोमाय वनस्पतये स्वाहेति द्वयानि वै वानस्पत्यानि चक्राण्यनस्यानि च रथ्यानि
च तेष्योऽन्येवैतदुभयेष्योऽरिष्ट॑ करोत्यथौ॒ यदेवास्य वानस्पत्यं तदेवास्यै तेन
प्रीणाति दारुणि वा अस्य वानस्पत्यानि तान्येवैतत्प्रीणाति क्षत्रमु वै सोमः
क्षत्रमेवास्यैतद्राज्यं॒ रथोऽभिविमुच्यते ॥ १४ ॥

६. प्रथममध्यपक्रामति Ca

७. हैवास्यच्छति Pa, H

८. विमुच्यता C VI, H, see notes

९. वहाःसि Ca, see notes

१०. रथो विमुच्यते VI, V2

११. अरिष्ट॑ Ca

इन्द्रस्येन्द्रियाय स्वाहेति स यदेवास्यैन्द्रं तदेवास्यैतेन प्रीणाति सव्यस्थो^{१२} वा अस्यैन्द्रस्तमेवैतत्प्रीणातीन्द्रियमु वै वीर्यमिन्द्र इन्द्रियमेवास्यैतद्वीर्यं राज्यं^{१३} रथोऽभिविमुच्यते ॥ १५ ॥

मरुतामोजसे स्वाहेति स यदेवास्य मारुतं तदेवास्यैतेन प्रीणाति सर्वो वा एष मरुतश्चत्वारोऽशा द्वौ सव्यस्थसारथी रथस्सप्त मप्त वै मरुतां गणास्तत्सर्वमेवैनमेतत्प्रीणाति विशो वै मरुतोऽन्नमु वै विशो विशमेवास्यैतदत्राद्यं राज्यं रथोऽभिविमुच्यते स यद्रथविमोचनीयानि जुहोति त्रुसोऽयं प्रीतो रथो विमुच्याता^{१४} इत्युथास्मा उपर्येव रथे तिष्ठते वाराह्या उपानहा उपमुञ्चति ॥ १६ ॥

अग्रौ ह वै देवा घृतकुम्भं प्रवेशयाञ्चक्रस्ततो वराहस्संबभूव तस्मान्मेदुरो वराहस्तस्मादादाहुर्वर्तते वै गावः सञ्जानत इति स यद्धोत वराहे गावसञ्जानते स्वे हैव तत्पयसि स्वे रसे सञ्जानते तत्पश्नूनामेवैनमेतद्वसे प्रतिष्ठापयति पश्नूनामेवास्मिन्न-समेतदधाति तस्मादस्मै वाराह्या उपानहा उपमुञ्चति ॥ १७ ॥

अथ पृथिवीं प्रत्यवेक्षमाणो जपति पृथिवि मातर्मा हिंसीर्मो अहं त्वामिति वरुणो हाभिषिष्ठिचानोऽस्याः पृथिव्या विभयाञ्चकार प्रेव वा अहमस्या अच्योषीति योऽभ्यषिचे यद्यु मेयं नावधून्वीतेतीयमु ह वै पृथिव्येतस्माद्विभयाञ्चकार महद्वा अयं प्रापदिति योऽभ्यषेचि यद्यु मायं नावदृणीयादिति तथैवैतत्संज्ञामकुरुते न हि माता पुत्रः हिनस्ति न पुत्रो मातृम् ॥ १८ ॥

तथो वा एष एतदस्याः पृथिव्या बिभेति प्रेव वा अहमस्या अच्योषीति योऽभ्यषिचे यद्यु मेयं नावधून्वीतेतीयमु ह वै पृथिव्येतस्माद्विभेति महद्वा अयं प्रापदिति योऽभ्यषेचि यद्यु मायं नावदृणीयादिति तथैवैतत्संज्ञां कुरुते न हि माता पुत्रः हिनस्ति न पुत्रो मातृम् ॥ १९ ॥

१२. सव्यस्था M

१३. राज्यं missing in V2

१४. See f.n. 8 above

अथावतिष्ठति^{१५} ह॒स॒शुचिष्ठुसुरन्तरिक्षसद्भोता वेदिषदतिथिर्दुरोण सत् ।
नृष्टुरस॒दृतस॒द्युयोमसदब्जा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतुं बृहदित्येतयातिछन्दसा स॒र्वं
वा अत्युतिछन्दास॒र्थैवैनं पाप्मा नान्वैति ॥ २० ॥

अथ स॒हैव संग्रहीत्रा रथमाददते तः रथवाहणे निदधति^{१६} तृतस्सोऽवाडप्रवते
स यद्व्र संग्रहीता नावतिष्ठति नेत्तुं संग्रहीता लोकमन्वविष्टाद्यः सुषुवाण इति
तस्माद्व्र संग्रहीता नावतिष्ठति ॥ २१ ॥

अथ पूर्वाग्निर्दक्षिणां प्रस्यन्दीमनु^{१७} तच्छतमानौ प्रवृत्ता उद्घद्धौ भवते
उदुम्बरशाखोपगूळ्हा ॥ २२ ॥

तावभिमृशतीयदस्यायुरस्यायुर्मे देहीत्यन्यतरं युड्डसि^{१८} वर्चोऽसि वर्चो मे
देहीत्यन्यतरमायुर्वा अमृतः हिरण्यमायुरेवैतदमुतमात्मनि धते ॥ २३ ॥

अथोदुम्बरशाखामुर्गस्युर्ज मयि^{१९} धेहीत्यूर्वा उदुंबर उर्जमेवैतदात्मनि
धते ॥ २४ ॥

अथास्मा एतां मैत्रावरुणी पयस्यामाहरन्ति तस्यामस्य बाहु उपावहरतीन्द्रस्य वां
बाहु वीर्यकृता उपावहरामीत्यूर्ध्वबाहुं वा एनमदोऽभिषिञ्चत्येष उवै पशूनां रसो
यत्पयस्या तृत्यशूनामेवैनमेतद्रुसे बाहु प्रतिष्ठापयति पशूनामेवास्य रसं बाह्विदधाति
सयदाहेन्द्रस्यवां बाहु इति द्वयेनवा एष इन्द्रो यच्च क्षत्रियो यच्च यजमानस्तस्मादाहेन्द्रस्य
वां बाहु इति वीर्यकृता उपावहरामीति वीर्यकृतौ ह्येतौ बाहु यौ सुषुवाणस्य स
युदेषा मैत्रावरुणी पयस्या भवति बाहु हि मैत्रावरुणौ बाहुभ्याः हि मैत्रावरुणो
राजन्यस्तस्य शतमानौ प्रवृत्तौ दक्षिणाथोत्तरस्य कर्मणः पूर्वाग्निवाहानां द्वावनदिवाहौ
दक्षिणा ॥ २५ ॥ इति तृतीयं ब्राह्मणम् ॥

१५. *Parasmaipada* is archaic

१६. निदधति C, My

१७. प्रस्यन्दीमनु VI

१८. युड्डसि TE

१९. मै थेहि Ca, see notes

चतुर्थं ब्राह्मणम्

स वै युदेतया मैत्रावरुण्या पयस्यया प्रचुरति तुदिष्टा देवता भवत्यनिष्टः स्विष्टकृदथास्मा एतामासन्दी निदधत्यग्रेण मैत्रावरुणस्य धिष्यमुपरिषद्यां वा एष जयत्यन्तरिक्षसद्यं यो राजसुयेन यजते स युदेव जयत्युपरिषद्यमन्तरिक्षसद्यं तदेवैनमेतत्प्रापयति तदेनमुपर्यासीनमधस्ताद्विश इमाः प्रजा उपासते सा वितृष्णेति वा भवति परितृष्णेति वा खादिरी तां निदधति सा हि भारती प्रजाता यद्यु तां न विन्देयुरपि यामेव काञ्च निदध्युः ॥ १ ॥

स निदधाति स्योनासि सुषदासीति साध्यसी^१त्येवैतदाह यदाह स्योनासि सुषदासीति ॥ २ ॥

अथैनामधिवासेनास्तृणाति क्षत्रस्य योनिरसीति क्षत्रस्य वा एषा योनिर्दधिवासस्तस्मादाह क्षत्रस्य योनिरसीति ॥ ३ ॥

अथैनं बाहुगृहीतमधिनयति स्योनामासीदसुषदामासीदेति साध्वीमासीदेत्येवैतदाह क्षत्रस्य योनिमासीदेति क्षत्रस्य वा एषा योनिः सा यैव क्षत्रस्य योनिस्तस्याः^२ एवैनमेतद्धाति ॥ ४ ॥

अथैनमुपवेशयति निषसाद धृतव्रत इति धृतव्रतेनेव वा एतेन भवितव्यं यो राजसुयेन यजते न ह्येष सर्ववदनाय न सर्वकर्मणे युदेव भद्रं कुर्याद्यद्वद्रं वदेत्तस्मा एवालमथो योऽनुबूते धृतव्रतेनैवापि तेन भवितव्यं न ह्येष सर्ववदनाय न सर्वकर्मणे युदेव भद्रं कुर्याद्यद्वद्रं वदेत्तस्मा एवालं तस्मादाह धृतव्रत इति वरुणः पस्त्यास्वेति क्षत्रं वै वरुणो विशः पस्त्या विक्ष्वेवैनमेतत्प्रतिष्ठापयति साम्राज्याय सुक्रतुरिति साम्राज्याय ह्येष सुक्रतुस्सूयते ॥ ५ ॥

१. साध्यसी C, H, Pa

२. Caland suggests तस्याः, see notes

अथास्मा अक्षान्पञ्चादधत्यभिभूरस्ययानामित्यभिभूर्वा एषोऽन्यानया-
न्यत्कुलिरस्यैवैनमेतत्सर्वस्याभिभूं करोति सोऽस्य सर्वस्याभिभूर्भवति
तस्मादाहाभिभूरस्ययानामित्येतास्ते पञ्च दिशः कल्पन्तामिति तस्मादिमाः सर्वा
दिशः कल्पयति ॥ ६ ॥

अथैनं पृष्ठतो दण्डैर्घ्निति तदेन दण्डवधमतिनयति तस्माद्राजादण्डयोयेते हि स
दण्डवधमथ वरं वृणीतेऽमुं कामं कामये स मेऽस्तु स मे समृद्धयतामिति स हास्मै
कामस्समृद्ध्यतेऽथ ब्रह्माणमामन्त्रयते ब्रह्मप्रसूतो वाचं वदानीति ॥ ७ ॥

स आमन्त्रयते ब्रह्मनिति त्वं ब्रह्मासीति ब्रह्मा प्रत्याह सवितासि सत्यप्रसव इति
वीर्यमेवास्मिन्नेतद्धाति सवितारमेवैनमेतत्सत्यप्रसवं करोति ॥ ८ ॥

ब्रह्मनित्येवामन्त्रयते त्वं ब्रह्मासीत्येव ब्रह्मा प्रत्याह वरुणोऽसि सत्यौजा इति
वीर्यमेवास्मिन्नेतद्धाति वरुणमेवैनमेतत्सत्यौजसं करोति ॥ ९ ॥

ब्रह्मनित्येवामन्त्रयते त्वं ब्रह्मासीत्येव ब्रह्मा प्रत्याहेन्द्रोऽसि विशौजा इति
वीर्यमेवास्मिन्नेतद्धातीन्द्रमेवैनमेतद्विशौजसं करोति ॥ १० ॥

ब्रह्मनित्येवामन्त्रयते त्वं ब्रह्मासीत्येव ब्रह्मा प्रत्याह रुद्रोऽसि सुशेव इति
वीर्यमेवास्मिन्नेतद्धाति रुद्रमेवैनमेतत्सुशेवं करोति रुद्रो वा अस्य सर्वस्येष एष उ
वा अस्य सर्वस्येषैऽस्यैवैनमेतत्सर्वस्येशानः शमयति तस्मादेषोऽस्य सर्वस्येशानो
मूल्यति ॥ ११ ॥

अथ ब्रह्मनित्येवामन्त्रयते त्वं ब्रह्मासीत्येव ब्रह्मा प्रत्याहनिरुक्तं परिमितं वा
अस्मिन्निदं पुरा वीर्य दधाति यन्निरुक्तं परिमितः हि तद्यन्निरुक्तं सर्वं वा
अनिरुक्तमपरिमितमुवै सर्वं तदपरिमितमेवास्मिन्नेतत्सर्वं वीर्यं दधाति स वै पञ्चकृत्व
आमन्त्रयते संवत्सरसंमितो यज्ञः पञ्चत्वः संवत्सरस्य तं पञ्चभिराजोति तस्मात्पञ्चकृत्व
आमन्त्रयते ॥ १२ ॥

३. अभिमुवं Ca, अभिभवं V2

४. इत्येति Ca, see notes

अथ सुमंगलनामानमामन्त्रयते प्रियंकर श्रेयस्करेति ब्रह्मप्रसूतः कल्याणी मानुषीं वाचं वदानीति ॥ १३ ॥

अथास्मै स्पर्यं प्रयच्छत्यध्वर्युर्वा पुरोहितो वेन्द्रस्य वज्रोऽसि तेन मे रथ्येति वज्रो वा एष यत्स्फ्यस्तदेतेन वज्रेण ब्राह्मणो राजन्यमबलीयाऽसमात्मनः कुरुते यो ह वै राजन्योऽबलीयान्ब्राह्मणाद्विवति बलीयाह द्विषतो भवत्यथ यो ह राजन्यो बलीयान्ब्राह्मणाद्विवति बलीयान्हास्माद्विषन्भवति तस्माद्राजन्येनाबलीयसैव ब्राह्मणाद्विवितव्यम् ॥ १४ ॥

तुमु स प्रयच्छति भ्रात्र इन्द्रस्य वज्रोऽसि तेन मे रथ्येति तेनो राजा राजभ्रातरमबलीयाऽसमात्मनः कुरुते ॥ १५ ॥

तुमु स प्रयच्छति सूताय वा स्थपतये वेन्द्रस्य वज्रोऽसि तेन मे रथ्येति तेनो राजभ्राता सूर्तं वा स्थपतिं वाबलीयाऽ समात्मनः कुरुते ॥ १६ ॥

तुमु स प्रयच्छति ग्रामण्य इन्द्रस्य वज्रोऽसि तेन मे रथ्येति तेनो सूतो वा स्थपतिर्वा ग्रामण्यमबलीयाऽ समात्मनः कुरुते ॥ १७ ॥

तुमु स प्रयच्छति सजातौयेन्द्रस्य वज्रोऽसि तेन मे रथ्येति तेनो ग्रामणीस्सजातमबलीयाऽ समात्मनः कुरुते सोऽन्तः ॥ १८ ॥

स यदेवं प्रयच्छति यथापूर्वमेवैतदिमाः प्रजाः कल्पयत्यपापवस्यसं तस्माद्विमाः प्रजायथापूर्वं कृता अपापवस्यसं तमयऽ सजातः प्रतिप्रस्थात्रे हत्वा प्रयच्छति तेनो प्रतिप्रस्थाता शुक्रस्य पुरोरुचाधिदेवनं करोत्यता वै शुक्रोऽत्तारमेवैनमेतत्करोति ॥ १९ ॥

५. See notes

६. अत्तारमेवैनं तुत्करोति TE, M, My, H

अथ मन्थिनः पुरोरुचा विमितं विमिन्वन्त्याद्यो वै मन्थ्यत्तारमेवैनमेतत्कृत्वा तस्मा एतदन्नं जनयति स वै समृद्धोऽत्ता यस्यान्नमस्त्युथ हिरण्यमुपास्याधिदेवने जुहोति न वा अनग्रावाहुतिर्हूयतेऽग्नेरुवा एतद्रेतो यद्भुरण्यं तथास्यैषाग्निमत्याहुतिर्हुता भवति ॥ २० ॥

स जुहोत्यग्निः पृथुर्धर्मणस्पृतिरित्येष वा अग्निः पृथुर्धर्मणस्पृतिर्यदधिदेवनं तस्माद्यमन्यत्र धर्मं न विजानन्ति सभामितेत्येवाहुरेष हि पृथुर्धर्मणस्पृतिर्जुषाणो अग्निः पृथुर्धर्मणस्पृतिराज्यस्य हविषो वेतु स्वाहेति ॥ २१ ॥

स यदेवं जुहोति रुद्रो ह वा एतामभिमन्यते यामेताऽसभायां दीव्यन्तेऽग्निरुवै रुद्र एष उ वा अग्निर्यदधिदेवनं तस्यैतेऽङ्गारायदक्षा एष हैतामभिमन्यते तमेवैतत्प्रीणाति सोऽस्मै प्रीत एतामनुमन्यते तस्य ह वा एतामनुमताऽसभायां घन्ति यो वा राजसूयेन यजते यो वैतदेवं वेद ॥ २२ ॥

अथाक्षान्निवपति स्वाहाकृतान्सूर्यस्य रश्मिभिर्यतध्वं सजातानां मध्यमेष्ट्यायेति स्वानाऽश्रैष्ट्यायेत्यैवैतदाह यदाह सजातानां मध्यमेष्ट्यायेति ॥ २३ ॥

अथाहाग्नये स्विष्टकृतेऽनुब्रूहीत्यग्निः स्विष्टकृतं यजेति वृषट्कृते जुहोति स यदुभे आहुती अन्तरेणैतत्कर्म क्रियत एष वावु प्रजापतिर्यज्ञो य एष तायत एतस्यैवैनमेतत्प्रजापतेर्यज्ञस्य मध्यत आदधाति मध्यतोऽभिषिञ्चत्युथेलामुपहूय मार्जयन्ते तस्य पूर्वाग्निवाहनां द्वावनद्वावाहौ दक्षिणा ॥ २४ ॥ इति चतुर्थं ब्राह्मणम् ॥

॥ इति त्रृतीयोऽध्यायः ॥

चतुर्थोऽध्यायः

प्रथमं ब्राह्मणम्

वृरुणाद्वाभिषिधिचानाद्वर्गोऽपचक्राम वीर्यं वै भर्ग एष एव यज्ञो विष्णुः शशद्वयदेवतैत्तेजो वीर्यः रस एषोऽपां संभूतस्तद्वास्य शशद्वर्गं निर्जघान ॥ १ ॥

तमु वै वृरुणोऽन्वैच्छत्तमेताभिर्देवताभिरनु समसर्पत्सवित्रा प्रसवित्रा सरस्वत्या वाचा त्वष्टा रूपैः पूष्णा पशुभिरिन्द्रेणास्मै । ब्रह्मस्तिना ब्रह्मणा वृरुणेनौजसाग्निना तेजसा सोमेन राज्ञा । विष्णुना देवतया दशम्यैनमन्विन्दत्तमनुविद्य तमात्मन्यकुरुते तमात्मन्यधत्त तथो वा एनमेषु एतद्विष्णुनैव देवतया दशम्यानुविन्दति तमनुविद्य तमात्मनि कुरुते तमात्मनि धत्ते ॥ २ ॥

स वा एष दशमेऽहनि प्रसुतो भवति दशम्या ह्येन देवतयान्विन्दत्तस्मादशपेयो दश दशैकैकं चमसमनुप्रसूता भवन्ति तस्मान्वेव दशपेयो दश सोमपान्नितामहाननुसंख्याय प्रसर्पति स हास्य सोमपीथुमश्रुते यो दश सोमपान्नितामहाननुसंचष्टे ॥ ३ ॥

तदुतद्वाह्यणस्त्रीनेव चतुरः पञ्च षड्यावेवैता^१ एव देवता अनुसंख्याय प्रसर्पेदेताभिर्वा एन देवताभिर्वरुणोऽनुसमसर्पदेताभिरेनमाप्नोत्ताभिरेवास्यैष एतत्सोमपीथुमश्रुते तस्मादेता एव देवता अनुसंख्याय प्रसर्पेत् ॥ ४ ॥

स यत्रादोभिषेचनीयस्योदवसानीययेष्या यजते तदेतरं सावित्रं द्वादशकपालं वाष्टाकपालं वा पुरोऽवाशं निर्वपति सविता वै देवानां प्रसविता सवित्रुप्रसूतो वा एनं तद्वरुणोऽनुसमसर्पत्तथो वा एनमेषु एतत्सवित्रुप्रसूत एवानुसः सर्पति तदेकमेव पुण्डरीकं प्रयच्छति सा दक्षिणा ॥ ५ ॥

अथ श्वेभूते सारस्वतं चरुं निर्वपति वाग्वै सरस्वती वाचा^२ वा एनं तद्वरुणोऽनुसमसर्पत्तथो वा एनमेषु एतद्वाचैवानुसः सर्पति तदेकमेव पुण्डरीकं प्रयच्छति ॥ ६ ॥

१. तस्मादेव C, M

२. षड्यान्वेवैता Ca, see notes

३. आप्नोदेताभिः: (as amended by Caland not called for)

४. वाचो Ca

अथ श्वोभूते त्वाष्ट्रं दशकपालं पुरोळाशं निर्वपति त्वष्ट्रा^५ वा एनं तद्बौपैर्वरुणोऽनुसमसर्पत्तथो वा एनमेषु एतत्त्वष्ट्रैव^६ रूपैरनुसः सर्पति तदेकमेव पुण्डरीकं प्रयच्छति ॥ ७ ॥

अथ श्वोभूते पौष्णं चरुं निर्वपति पशवो वै पूषा पशुभिर्वा एनं तद्बूरुणोऽनुसमसर्पत्तथो वा एनमेषु एतत्पशुभिरेवानुसः सर्पति तदेकमेव पुण्डरीकं प्रयच्छति ॥ ८ ॥

अथ श्वोभूते ऐन्द्रमेकादशकपालं पुरोळाशं निर्वपतीन्द्रियं वै वीर्यमिन्द्र इन्द्रियेण वा एनं तद्वीर्येण वृरुणोऽनुसमसर्पत्तथो वा एनमेषु एतदिन्द्रियेणैव वीर्येणानुसः सर्पति तदेकमेव पुण्डरीकं प्रयच्छति ॥ ९ ॥

अथ श्वोभूते बाहस्पत्यं चरुं निर्वपति ब्रह्मा वै ब्रह्मस्तिर्ब्रह्मणा वा एनं तद्बूरुणोऽनुसमसर्पत्तथो वा एनमेषु एतद्ब्रह्मणैवानुसः सर्पति तदेकमेव पुण्डरीकं प्रयच्छति ॥ १० ॥

अथ श्वोभूते वारुणं यवमयं चरुं निर्वपति स येन हौजसेदमिमाः प्रजा वृरुणो गृह्णाति तेनैवैनं तदोजसा वृरुणोऽनुसमसर्पत्तथो वा एनमेषु एतत्तेनैवौजसानुसः सर्पति तदेकमेव पुण्डरीकं प्रयच्छति ॥ ११ ॥

तासु सप्तस्त्रिषु सप्तपुण्डरीकाणि प्रयच्छत्युपपञ्च प्रयच्छति तामस्मै द्वादशपुण्डरीकाः सूजं कृत्वा पिनह्यति सा दीक्षा तद्यानि बिसानि तान्यस्याः पृथिव्या रूपं वधका अन्तरिक्षस्य पुण्डरीकाणि नक्षत्राणां तद्विवे रूपं यन्त्रक्षत्राणामेभिरैवैनं तलोकैर्दीक्षयति सर्वे वा इमे लोकास्सर्वेणैवैनं तद्वीक्षयत्यथ यद्वादश पुण्डरीका भवन्ति द्वादश वै मासासंवत्सरस्य सर्वमुवै संवत्सरस्सर्वेणैवैनं तद्वीक्षयति ॥ १२ ॥

अथ यत्रादोऽभिषेचनीयं^७ क्रीणन्ति तु क्रीत्वैवैनं द्वेधोपनह्यति द्वेधोपनह्य परिवहन्ति पर्युह्यान्यतरमहत्रासादयत्यन्यतरं पुरोहितस्य वा गृहेषु ब्रह्मणो वा हत्वा निदधति स यं

- ५. त्वष्टा V2,TE
- ६. त्वष्ट्रैव V2,TE
- ७. ते वैनं V1,V2
- ८. सर्वे M
- ९. अभिषेचनीये Ca

तं पुरोहितस्य वा गृहेषु ब्रह्मणो वा हत्वा निदधति तमत्राहृत्यासन्द्यामासाध प्रपाद्यातिथ्येन
चरन्त्यातिथ्येन चरित्वोपसद्धिः^{१०} ॥ १३ ॥

तद्वैके हवीःथ्येवैतानि निर्वपन्त्याग्रेयमष्टाकपालं पुरोऽत्तशः सौम्यं चरुं वैष्णवं
त्रिकपालं वा चरुं वा तदुत्था न कुर्याद्वृलति वै स यो यज्ञपथादेत्येत्यु वा एष यज्ञपथाद्यु
एवं करोति तस्मादाज्यहविष एव स्युः ॥ १४ ॥

स वा अग्निं यजति तेजो वा अग्निस्तेजसा वा एनं तद्वरुणोऽनुसमसर्पत्थो वा एनमेष
एतत्तेजसैवानुसः सर्पति ॥ १५ ॥

अथ सोमं यजति क्षत्रं वै सोमः क्षत्रेण वा एनं तद्वरुणोऽनुसमसर्पत्थो वा एनमेष
एतत्क्षत्रेणैवानुसः सर्पति ॥ १६ ॥

अथ विष्णुं यजति विष्णुना वा एनं तदेवतया दशम्या वरुणोऽन्वविन्दत्तमनुविद्य
तमात्मन्यकुरुत तमात्मन्यधत्त तथो वा एनमेष एतद्विष्णुनैव देवतया दशम्यानुविन्दति
तमनुविद्य तमात्मनि कुरुते तमात्मनि धत्ते ॥ १७ ॥

स वा एष सप्तदशो भवति सप्तदशो हि प्रजापतिः प्रजापतिर्होष तस्मादेष सप्तदशो
भवति ॥ १८ ॥

तदद्वादश प्रथमगर्भाः पष्ठौहस्ता ब्रह्मणो दक्षिणा द्वादश वै मासासंवत्सरस्य
संवत्सरो यज्ञः प्रजापतिस्तस्माद्वादश प्रथमगर्भाः पष्ठौहो दक्षिणाः ॥ १९ ॥

ता गर्भैः सह चतुर्विंशतिर्भवन्ति चतुर्विंशतिर्वा अर्धमासासंवत्सरस्य संवत्सरो
यज्ञः प्रजापतिस्तस्माद्गर्भैस्सह चतुर्विंशतिर्भवन्ति ॥ २० ॥

हिरण्मयीः स्त्रिमुद्रात्रे रुक्मिः होत्रे हिरण्मयान्प्राकाशानध्वर्युभ्यामश्वं प्रस्तोत्रे वशां
मैत्रावरुणायर्थभूमिं ब्राह्मणाच्छैसिने वाससी नेष्टुपोतुभ्यामन्यतोयुक्तं यवाचित्मच्छावा-
कायानद्वाहमग्रीधे ता वा एता द्वादश वा त्रयोदश वा दक्षिणा ददाति द्वादश वा वै त्रयोदश

१०. तमत्याहृत्य C

११. See notes

वा संवत्सरस्य मासासंवत्सरो यज्ञः प्रजापतिस्तदेत् प्रत्यक्षं यज्ञं^{१२} प्रजापतिमास्वा तं परिगृह्य तुमात्मनि कुरुते तुमात्मनि धरो ॥ २१ ॥ इति प्रथमं ब्राह्मणम् ॥

द्वितीयं ब्राह्मणम्

आग्नेयोऽष्टाकपालो भवति तं पुरस्तादासादयत्यैन्द्र एकादशकपालो भवति तं दक्षिणत आसादयति सौम्यो वा चर्हवेशदेवश्चर्हवति तं पश्चादासादयति मैत्रावरुणी पयस्या भवति तामुत्तरत आसादयति बार्हस्पत्यश्चर्हवति तं मध्य आसादयति तेषां वा एतेषां पञ्चानां हविषां पञ्च विलानि स यदेतेषां पञ्चानां हविषां पञ्च विलानि तस्माच्चरुः पञ्चविल इत्याख्यायते ॥ १ ॥

स यदेतेन यजते यदेवैनमदो दिशः समारोहयति यदृत्यत्स्तोमान्यच्छन्दाऽसि यत्सामानि तत एवैनमेतेन निष्क्रीणाति यद्वैतेन न यजेत दुष्येद्वाह मियेत वा प्र वा पतेत्तस्मादेतेन यजते ॥ २ ॥

सोऽनेनाग्नेयेनाष्टाकपालेन पुरोळाशेन प्रचरति यदेवैनं प्राचीं दिशः समारोहयति यदृत्यत्स्तोमान्यच्छन्दाऽसि यत्सामानि तत एवैनमेतेन निष्क्रीणाति स हुत्वैवाहुतिः सङ्स्क्रबं बार्हस्पत्येऽवनयति ॥ ३ ॥

अथानेनाग्नेन्द्रेणैकादशकपालेन पुरोळाशेन प्रचरति सौम्येन वा चरुणा स यतरेणैत्योश्चरति यदेवैनं दक्षिणां दिशः समारोहयति यदृत्यत्स्तोमान्यच्छन्दाऽसि यत्सामानि तत एवैनमेतेन निष्क्रीणाति स हुत्वैवाहुतिः सङ्स्क्रबं बार्हस्पत्येऽवनयति ॥ ४ ॥

अथानेन वैश्वदेवैन चरुणा प्रचरति यदेवैनं प्रतीचीं दिशः समारोहयति यदृत्यत्स्तोमान्यच्छन्दाऽसि यत्सामानि तत एवैनमेतेन निष्क्रीणाति स हुत्वैवाहुतिः सङ्स्क्रबं बार्हस्पत्येऽवनयति ॥ ५ ॥

१२. प्रत्यक्षयज्ञः Ca

१. सौम्यं वा चरुं TE

अथान्या मैत्रावरुण्या पयस्याप्रचरति यदेवैनमुदीचीं दिशः समारोहयति यद्वृत्तन्यत्स्तोमान्यच्छन्दार्खसि यत्सामानि तत् एवैनमेतेन निष्क्रीणाति स हुत्वैवाहुतिः सःस्वं बाहस्पत्येऽवनयति ॥ ६ ॥

अथानेन बाहस्पत्येन चरुणा प्रचरति यदेवैनमूर्ध्वा दिशः समारोहयति यद्वृत्तन्यत्स्तोमान्यच्छन्दार्खसि यत्सामानि तत् एवैनमेतेन निष्क्रीणाति स यद्वृत्त्वा हुत्वा सःस्वं बाहस्पत्येऽवनयति सर्वाभ्य एवास्मा एतद्विग्भ्योऽन्नाद्यं बलिः हारयति तस्माद्विग्भ्यो दिग्भ्योऽन्नाद्यं बलिरुपसमैति ॥ ७ ॥

तस्यास्याग्रेयस्याष्टाकपालस्य हिरण्यं दक्षिणाग्रेयो ह्येष यज्ञोऽग्रेहिं रेतो हिरण्यं तस्मादस्य हिरण्यं दक्षिणा तदग्रीधे ददात्यग्निर्हेष निदानेन यदग्रीतस्मात्तदग्रीधे ददाति ॥ ८ ॥

अथास्यैन्द्रस्यैकादशकपालस्यर्षभो दक्षिणा तद्विषुष्वैन्द्रः रूपं यद्वृष्टभस्य यद्यु सौम्यश्वरुः स्याद्वृगोर्दक्षिणा स्यात्तद्विषुष्वैन्द्रः रूपं यद्वृगोर्गास्स यतर एत्योर्भवति तं ब्रह्मणे ददाति ब्रह्मा हि दक्षिणतो यज्ञस्याभिगोसा ॥ ९ ॥

अथास्य वैश्वदेवस्य चरोः पृष्ठनौर्दक्षिणा भूमा वा एतद्वृपाणां यत्पृष्ठतो गोर्भुमो वै विश्वेदेवास्तस्मादस्य पृष्ठनौर्दक्षिणा तरं होत्रे ददाति भूमो हि होता ॥ १० ॥

अथास्या मैत्रावरुण्याः पयस्याया वशा दक्षिणा सा हि मैत्रावरुणी यद्वशा यदि वशां न विन्देदपि याप्रवीता सा स्यादप्रवीतो हि वशा भवति तामध्वर्यवे ददाति प्राणोदानौ वै मित्रावरुणौ प्राणोदानाऽउ वा अध्वर्यूतस्मात्तमद्व्यवे ददाति ॥ ११ ॥

अथास्य बाहस्पत्यस्य चरोश्शतिपृष्ठो गौर्दक्षिणैषा ह्यूर्ध्वा दिग्बृहस्पतेस्तदेष उपरिष्टादर्यम्णः पन्थास्तस्मादस्य शितिपृष्ठो गौर्दक्षिणा तं ब्रह्मणे ददाति बृहस्पतिर्वेदेवानां ब्रह्मैवमु वा एष एतस्य ब्रह्मा तस्मात्तं ब्रह्मणे ददाति ॥ १२ ॥

तेन हायेतेन विष्टाक्राजोऽन्नाद्यकामो यजेत सर्वाभ्य एवास्मा एतद्विग्भ्योऽन्नाद्यं बलिः हारयति तस्माद्विग्भ्यो दिग्भ्योऽन्नाद्यं बलिरुपसमैति स सर्वासां दिशामन्नादो भवति ॥ १३ ॥ इति द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥

२. विष्टाक्राजे TE, विष्टाक्राजे Ca, see notes

तृतीयं ब्राह्मणम्

स वै प्रयुजाऽ हविर्भिर्यजते स यत्प्रयुजाऽ हविर्भिर्यजत कष्टुन्हैवैतत्सुषुवाणः प्रयुङ्गे
त् एनमृतवो युक्ता वहन्ति ॥ १ ॥

तानि वै द्वादश भवन्ति द्वादश वै मासास्संवत्सरस्य तस्मादद्वादश भवन्ति तैर्मासि
मासि यजते मास्यैवैतदृतुन्युङ्गे त् एनमृतवो युक्ता वहन्ति ॥ २ ॥

तदु नाद्रियेत शम्यापराव्याध॒ शम्यापराव्याध॑मेव षड्भ॒र्हविर्भिः प्राग्यजमान एति
तदृतुन्माचो युङ्गे त् एनमृतवो युक्ताः प्राञ्चं वहन्ति शम्यापराव्याध॒ शम्यापराव्याध॑मेव
षड्भ॒र्हविर्भिः पुनर्यजमान एति तदृतुन्प्रतीचो युङ्गे त् एनमृतवो युक्ताः
पुनरावहन्ति ॥ ३ ॥

तदु नाद्रियेत समानबर्ही॒ष्येव पुर्वेद्युः षड्वी॒षिनिर्विपेत्तदृतुन्माचो युङ्गे त् एनमृतवो
युक्ताः प्राञ्चं वहन्ति तेषां पूर्वाग्निवाहानां द्वावनिवाहाहौ दक्षिणा वहन्ति ह्येन॑ मृतवो युक्ता
वहत्यनिवाहान्युक्तस्मानबर्ही॒ष्येव श्वोभूते षड्वी॒षिनिर्विपेत्तदृतुन्प्रतीचो युङ्गे त्
एनमृतवो युक्ताः पुनरावहन्ति तेषां पूर्वाग्निवाहानां द्वावनिवाहाहौ दक्षिणा वहन्ति ह्येनमृतवो
युक्ता वहत्यनिवाहान्युक्तः ॥ ४ ॥

ते य ऊर्ध्वाः शैशिरादा प्रावृषो ये ते षण्मासास्तेषाऽ रूपं पूर्वाणि षड्वी॒षियथा
ग्रेष्मायेति प्राइ याया अथ य ऊर्ध्वाः प्रावृष आशैशिराद्ये ते षण्मासास्तेषाऽ रूपमुत्तराणि
षड्वी॒षियथा वार्षिकायेति प्रत्यङ्ग्यायास्तद्व स्मैतत्पुरैव^३ कुरुपञ्चाला आहुर्कृतवो वा
अस्मान्युक्ता वहन्तीत्यृतुन्वा वयं युक्तानुचराम इत्येते^४ ह स्म तदाहू राजसूययाजिनो हि
तेषाऽ राजान आसुः^५ ॥ ५ ॥ इति तृतीयं ब्राह्मणम् ॥

१. ह्येते TE

२. ह्येते TE

३. पुरैव TE

४. इत्येतेन TE

५. See notes

चतुर्थं ब्राह्मणम्

श्येनी^१ विचित्तगर्भामदितय आलभत इयं वा अदितिरस्या एवैनमेतया गर्भ करोत्यस्या एवैतया गर्भो भवति तस्याकुद्येयं वशाया अष्टपद्यास्तस्य तादृश्येव गौर्दक्षिणा ॥ १ ॥

पृष्ठर्ती विचित्तगर्भा मरुद्ध्य आलभते विशो वै मरुतो देवविशं विश एवैनमेतया गर्भ करोति विश एवैतया गर्भो भवति तस्याकुद्येयं वशाया अष्टपद्यास्तस्य तादृश्येव गौर्दक्षिणा ॥ २ ॥

तदहुर्यामिमामदितय इत्यालभत इत्यादित्येभ्य एतामालभेतेति सर्वं वा आदित्या इति सर्वस्यैवनमेतया गर्भ करोतीति सर्वस्यैवैतया गर्भो भवतीति तस्य सैवावृत्सा दक्षिणाथ यामिमां मरुद्ध्य इत्यालभत इति विश्वेभ्य एतां देवेभ्य आलभेतेति सर्वं वै विश्वेदेवा इति सर्वस्यैवैनमेतया गर्भ करोतीति सर्वस्यैवैतया गर्भो भवतीति तस्य सैवावृत्सा दक्षिणा ॥ ३ ॥ इति चतुर्थं ब्राह्मणम् ॥

॥ इति चतुर्थोऽध्यायः ॥

१. श्येनी TE

२. विचित्र Ca, MD

३. Same as above

पञ्चमोऽध्यायः

प्रथमं ब्राह्मणम्

स वै श्येतमाश्विनमालभते श्येताविव ह्यश्विनावविं मल्हौ^१ सारस्वतीमृषभमिन्द्राय
सुत्राम्णे तद्भि॒ पशुष्वैन्द्र॑ रूपं युदृष्टभस्य तान्युद्योव॑ समृद्धानेतान्यशुन्निवन्देदेत् एव
स्युर्युद्योव॑ समृद्धान् विन्देदप्यजा एव स्युस्तु उ वावु सुपरिचरतरा युदजा रोहित उ
त्तद्याश्विनः स्यात् ॥ १ ॥

स यदेतैर्यजते युत्र वै विश्वरूपं त्वाष्ट्रमिन्द्रो जघान तुद्ध त्वष्टा कुद्धः कुविन्मे
पुत्रमवधीदित्युपेन्द्र॑ सोममाजहे स हेत्थमेव प्रसुत आस यथैवायं प्रसुत एव॑ हैव प्रसुत
आसावेन्द्रः ॥ २ ॥

स हेन्द्र ईक्षाञ्चक्र इदं वावु मा यज्ञादत्तर्यन्तीति स यथा बलीयानबलीयस एव॑
सुहसैवाभिद्रुत्यानुपहूत एव द्रोणकलशाच्छुक्रं भक्षयांचकार स हैनं जिहिःस विष्वद्द
हास्य प्राणेभ्यो दुद्राव मुखाद्वैव न दुद्रावाथान्येभ्यस्सर्वेभ्यः प्राणेभ्यस्तस्मात्प्रायश्चित्तिरभवत्र
ह प्रायश्चित्तिरभविष्वद्यन्मुखात्रप्रत्यड्डोष्यत् ॥ ३ ॥

चत्वारो वै वर्णा ब्राह्मणो राजन्यो वैश्यः शूद्रो न हात एकतमश्वन् भवति यस्सोमं
वमति यद्धात एकतमश्वित्स्यात्स्याद्ध प्रायश्चित्तिः स यदस्य नस्तोऽद्रवत्ततस्सिः हस्सम-
भवद्यत्कर्णाभ्यां ततो वृको युदस्मादवाचः प्राणास्ततशशार्दलज्येष्ठाः श्वापदास्संबभूवुरथ
यदनेन प्रजननेनैतत्सा^२ परिस्तुदभवदथ त्रिनिरक्षीवत्ततः कर्कन्धु कुवलं बदरमिति
संबभूवैतत्तस्समभवद्यस्य विष्वद्द प्राणेभ्योऽद्रवत् ॥ ४ ॥

स वा इन्द्रस्सर्वेणैव व्याध्यत सोमेन हि व्याध्यत सर्व॑ हि सोमस्सोमेन सर्वेण व्यृद्धः
प्रमयुरिव चचार मङ्गुरिव तमुवा अश्विनावभिषज्यतां तमनेन सर्वेण व्यृद्धं पुनस्समार्धवताः
स तादुद्वेष्ट्वा भवति श्रेयान्वा ॥ ५ ॥

१. See notes

२. प्रजननेनैत्सा Ca

ते होचुः सुत्रातं बतैनमत्रासतामिति यमनेन सर्वेण व्यृद्धं पुनः समार्थयिष्यामीति^३ तस्मात्सौत्रामणी नाम तस्मादु सोमातिपवितमेतया याजयेयुः सर्वेण वा एष व्यृध्यते यः सोमोऽतिपवते सोमेन हि व्यृध्यते सर्वः हि सोमस्तमनेन सर्वेण व्यृद्धं पुनः समर्थयति स तादुद्गवेष्टा भवति श्रेयान्वा ॥ ६ ॥

अथ यदेष एतया यजते नाहैवैतरः सोमोऽतिपवते न केनचन व्यृध्यते सर्वांस्त्वा एष यज्ञक्रतूनवरुन्धे सर्वा इष्टीरपि दर्विहोमान्यो राजसुयेन यजते देवसृष्ट उ वा एष यज्ञो देवकृतो यत्सौत्रामण्यनया मेऽपीष्टमसदनयापि सूया इति तस्मात्सौत्रामण्या यजते ॥ ७ ॥

स यदेष आश्विनः पशुभवत्यश्विनौ वा एनं तदभिषज्यतां तथो वा एनमेष एतदश्विभ्यामेव भिषज्यति ॥ ८ ॥

अथ सारस्वतो वाग्वै सरस्वती वाचा^४ वा एनं तदश्विनावभिषज्यतां तथो वा एनमेष एतद्वाचैव भिषज्यति ॥ ९ ॥

अथैन्द्र इन्द्रो यज्ञस्य देवता सा यैव यज्ञस्य देवता तयैवैनं तदश्विनावभिषज्यतां तथो वा एनमेष एतत्यैव भिषज्यति ॥ १० ॥

तेषु पशुषु श्रप्यमाणेषु सिंहलोमानि वृकलोमानि शार्दूललोमानीत्यावपति यावतां चान्येषांश्चापदानां लोमान्यभ्याप्नोत्येतद्वै ततस्सुमभवद्यदस्य विष्वद्ग्राणेभ्योऽद्रवत्तेनैवैनमेतत्समर्थयति कृत्स्नं करोति ॥ ११ ॥

तदुत्थानुकुर्यादुल्क्या ह सनखिन्या पशुनुषुवति य एतानि पशुषु श्रप्यमाणेष्वावपति तस्मात्परिस्तुत्येवावपेत्तथा होल्क्या नखिन्या पशुनानुषुवति तथो एनं तेन समर्थयति यत्ततस्सुमभवत्तस्मात्परिस्तुत्येवावपेत् ॥ १२ ॥

अथैतां परिस्तुतः संदधाति^५ ताः सहितामभिमृशत्यश्विभ्यां पच्यस्व सरस्वत्यै पच्यस्वेन्द्राय सुत्राम्पो पच्यस्वेति स यथैवादो देवतायै हविर्गृह्णनादिशत्येवमेवैतदेवताया

३. समर्थयिष्यमिति Ca

४. वाचो Ca

५. संदधति Ca

आदिशति सा यदागच्छत्यथ प्रचरति तद्वाकग्री भवतो नेद्यज्ञाहुतीश्च सुराहुतीश्च सह जुहवामेत्युतरस्यां वेदा उत्तरवेदिमुपकिरत्युद्धत एवेतरमुपसमाहितो भवति ॥ १३ ॥

अथेतां परिस्तुतमाहरन्ति तां कुशपवित्रेण पवयति पवित्रं वै मेधः कुशाः पवित्रपूतया मेधया प्रचराणीति ॥ १४ ॥

स पवयति वायोः पूतः पवित्रेण प्रत्यडसोमो अतिस्तुतः । इन्द्रस्य युज्यस्सखेति तदावपति कर्कन्धुसकून्कुवलसक्तुन्बदरसकून्त्येतद्वैततस्समभवद्यत्रिर्णिरष्टीवत्तेनैवैन-मेतत्समर्थयति कृत्स्नं करोति ॥ १५ ॥

अथेतान्नहान्नृहाति स त्रीन्वा गृह्णात्येकं वा स यद्यह त्रीन्नृहात्येतयैव समान्या पुरोरुचा गृह्णाति यद्युवेकं गृह्णाति विग्राहं गृह्णात्येकं त्वेव गृह्णीयादेका हि पुरोरुगे कानुवाक्यैका याज्या तस्मादेकमेव गृह्णीयात् ॥ १६ ॥

स गृह्णाति कुविदङ्गं युवमन्तो यवं चिद्यथा दान्त्यनुपूर्वं वियुय । इहेहैषां कृणुहि भोजनानि ये वर्हिषो नमउक्तिं न जग्मुः ॥ उपयामृगृहीतोऽस्यश्विभ्यां त्वा सुरस्वत्यै त्वेन्द्राय त्वा सुत्राम्णं इत्यथाहाश्विभ्याऽसुरस्वत्या इन्द्राय सुत्राम्णेऽनुब्रूहीति ॥ १७ ॥

सोऽन्वाह युवः सुराममश्विना नमुचा आसुरे सुचा । विपिपाना शुभस्पती इन्द्रं कुर्मस्वावतमित्याश्राव्याहाश्विनौ सुरस्वतीमिन्द्रं सुत्रामाणं यजेति ॥ १८ ॥

स यजति पुत्रमिव पितरा अश्विनोभेन्द्रावधुः काव्यैर्देऽसनाभिः यत्सुरामं व्यपिबः शचीभिः सुरस्वती त्वा मघवन्नभिष्णगिति वषट्कृते जुहोत्यनु वषट्कृते जुहोति ॥ १९ ॥

अथ शतवितृणं वा कुंभमाहरन्ति नववितृणं वा स यद्यह शतवितृणो भवति शतायुर्वा अयं पुरुषशतवीर्यशशत तेजास्तस्मान्तु शतवितृणो यद्यु नववितृणो नव वा इमे पुरुषे प्राणास्तस्मान्ववितृणः ॥ २० ॥

तः शिक्षयोदुतं दक्षिणमग्निमुपर्युपरि धारयन्ति तदिमां परिशिष्टां परिस्तुतम्-
सिञ्चति ॥ २१ ॥

तं विश्वोत्तमुपतिष्ठते^७ पितृणां सोमवतां तिसुभिर्ऋगिभः पितृणां बर्हिषदां
तिसुभिर्ऋगिभः पितृणामग्निष्वात्तानां तिसुभिर्ऋगिभर्यत्र वा अद इन्द्रः सोमोऽत्यपवत
तद्यदस्य व्युद्धस्य पितृनगच्छत्रया वै पितृस्तदेवास्येतेन समीरयति तदाप्यायति तेनैनः
सुमर्धयति तस्मादेवमुपतिष्ठते ॥ २२ ॥

अथेत सावित्रं द्वादशकपालं वाष्टाकपालं वा पुरोळाशं निर्वपति सविता वै देवानां
प्रसविता सवित्रुप्रसूतौ वा एनं तदश्विनावभिषज्यतां तथो वा एनमेष एतत्सवित्रुप्रसूत एव
भिषज्यति ॥ २३ ॥

ऐन्द्रमेकादशकपालमिन्द्रो यज्ञस्य देवता सा यैव यज्ञस्य देवता तयैवैनं तदश्विनाव-
भिषज्यतां तथो वा एनमेष एतत्यैव भिषज्यति ॥ २४ ॥

वारुणं दशकपालं वरुणो वा अर्पयिता वरुणो वै तदर्पयति यदिदं किञ्चर्छति
तमेवैतत्त्रीणाति स एनं प्रीतस्तेन सुमर्धयति येनार्पयति ॥ २५ ॥

स यदि सोमातिपवितमेतया याजयेयुरिष्टा अनुयाजा स्युरव्यूक्ते सुचावथैतैर्हविर्भिः
प्रचरेयुः पश्चाद्वै सोमोऽतिपवते जघनार्थो वा एष यज्ञस्य मेध उ वा एतद्युदेतानि हवीःषि
तदेनमेतेन मेधसा पश्चादपिदधात्याश्विनेनोन्तर्हि द्विकपालेन पुरस्तात्प्रचरेयुः ॥ २६ ॥

तदु तथा न कुर्याद्द्विलति वै स यो यज्ञपथादेत्येत्यु वा एष यज्ञपथाद्य एवं करोति
तस्माद्यैतेतरेषां पशूनां वपाभिः प्रचरेयुस्तदेवैतैर्हविर्भिः प्रचरेयुस्तस्य नपुःसको गौर्दक्षिणा
न वा एष स्त्री न पुमान्यन्तपुःसको नो वा एष सोमो व सुरा यत्परिस्तुद्यदाहास्या ग्रहान् गृह्णन्ति
स यदग्नौ जुहति तेन न सुरा यदुन् भक्षयन्ति तेन न सोमोऽश्वा वावै रथवाही सा वै न
स्त्री न पुमान्यदशा रथवाही यदहरथं वहति तेन न स्त्री यदु स्त्री तेन नाश्वः ॥ २७ ॥ इति
प्रथमं ब्राह्मणम् ॥

६. आसिञ्चन्ति TE

७. विश्वोत्तम् TE

C. See notes

९. अश्वा वा रथ Ca

द्वितीयं ब्राह्मणम्

स वा एतेनाभिषेचनीयेनेष्टु संवत्सरं केशान्न वपते स यत्केशान्न वपते रसो वा अयं वीर्यं ते ज इदमथां संभृतं येनैन्मेतदभिषिञ्चति तस्याभिषिक्तस्यैकोऽभिषेकः केशान्पथमान्नाच्छतिस यद्धकेशान्वपेत् जिह्वा॑ हैतांश्रियं विनाशयेद्युद्युह्यातस्मात्केशान्न वपते ॥ १ ॥

स वै संवत्सरं न वपते संवत्सरसम्मितो हि व्रतचर्या तस्मात्संवत्सरं न वपते ३थ खलु संवत्सर एतेन व्रतविसर्जनीयेन यजते केशवपनीयेन सु एषोऽपयोग इति स्तोमः ॥ २ ॥

तस्यैकविंश्श प्रातस्सवन्॑ सप्तदशं माध्यन्दिन॑ सवनं पञ्चदशं तृतीयसवन्॑ सहोक्ष्यैस्सह षोडशिना सह गच्छा त्रिवृद्ग्राथन्तरसन्धिरवमेष कृसो भवति स यदेव-मेष कृप्तो भवत्येतं वा एष गच्छति य एष तपति यो राजसुयेन यजते तदेतां गतिं गत्वा योऽस्यैष जितः स्वगौ लोकु इमां प्रतिष्ठां प्रत्यवैति यावदस्येह मानुषमायुस्त-स्यैतत् ॥ ३ ॥

४ एकविंश्श प्रातस्सवन्॑ भवत्येकविंश्शो वा एव य एष तपति द्वादश वै मासाः पञ्चतावस्त्रय इमे लोकाः असावादित्य एकविंश्शस्स एतेनैकविंश्शेन प्रातः सवनैतस्मादेकविंश्शशादपयुइक्ते ॥ ४ ॥

५ स सप्तदशं प्रत्यवैति सप्तदशात्पञ्चदशं पञ्चदशात्प्रिवृदियं प्रतिष्ठा तदस्यामेव प्रतिष्ठायामन्ततः प्रतिष्ठाति ॥ ५ ॥

६ रथन्तरं पृष्ठं भवतीय॑ वै रथन्तरमियं प्रतिष्ठा तदस्यामेव प्रतिष्ठायामन्ततः प्रतिष्ठाति ॥ ६ ॥

१. केशान्वपेत TE, H, My

२. सहोक्ष्यैः Ca

३. तस्मै तद्वत् TE

४. यदेकविंश्श Ca

५. पञ्चतीद् TE

सु एतेनेष्टा निवर्तयत एव केशान् वपते यद्ध वपेतैताः ह श्रियं जिह्वां विनाशयेद्युद्युह्यात् दात्मन्ये वैतच्छ्रियं नियुद्क्त आत्मन्ये वैतच्छ्रियं धते तस्मान्निवर्तयत एव केशान् वपते ॥ ७ ॥

अथोपानद्भ्यामेव॑ चरत्युपानद्भ्यामेवासन्दीपासन्द्या वोपानहावुपानद्धर्या॒ वा यानं यानाद्योपानहौ॑ सर्वं॒ हेष उपर्युपरि भवति यो राजसुयेन यजते ॥ ८ ॥ इति द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥

तृतीयं ब्राह्मणम्

वृत्रे ह वा इदं सर्वमास यदुचो यद्यजूँवि यत्सामानि तद्ध सर्वं वृत्र एवास तमुहेन्द्रो जिह्वाः सांचकार ॥ १ ॥

सु होवाचेन्द्रो विष्णुं प्रहरिष्यामि वा अहमस्मै वृत्राय वृत्रमिति तस्य मे त्वमनुष्टुप्यावेति॑ तथेति होवाच प्रहरत्स्य तेऽहमनुष्टुप्यावेति॑ तस्मा अस्मै वृत्रायेन्द्रो वृत्रमुद्ययाम सु हायं वृत्रोऽस्माद्यज्ञादुद्यताद्विभयाञ्चकार ॥ २ ॥

सु होवाच मा नु मे प्रहार्षिरित्यस्त्यन्वा॑ इदं मयि वीर्यं तनु ते प्रयच्छानीति तथेति तस्मै यजूँषि प्रायच्छत्तस्मै द्वितीयमुद्ययाम ॥ ३ ॥

सु होवाच मा न्वेव मे प्रहार्षिरित्यस्त्यन्वा॑ इदं मयि वीर्यं तनु ते प्रयच्छानीति तथेति तस्मा ऋचः प्रायच्छत्तस्मै तृतीयमुद्ययाम ॥ ४ ॥

सु होवाच मा न्वेव मे प्रहार्षिरित्यस्त्यन्वा॑ इदं मयि वीर्यं तनु ते प्रयच्छानीति तथेति तस्मै सामानि प्रायच्छदथ योऽस्य योनिराशय आस तमनुपरामुश्व लुलोप सैषेषिरभवदेषा॑

६. उपानद्भ्यामवचर Ca

७. उपानद्भ्यां वैवा Ca

८. वोपानहा उपानद्भ्यां Ca

९. यानाद्योपानहौ॑ Ca

१. अनुष्टुप TE

२. Same as above

३. प्रहार्षिरित्यस्त्यन्वा॑ Ca

४. Same as above

५. Same as above

त्रैधातवी स यदेतस्यां योनावेतस्मिन्नाशय एषा त्रयी विद्या त्रिधातुरिवाशयद्वातुश इव तस्मात्वैधातवी नाम तस्मादप्येतर्हीनया त्रय्या विद्ययैवमेव यज्ञं तन्वते यजुभिरेवाग्रेऽथगिर्भरथ सामभिरेवः होनामिन्द्राय प्रायच्छत् ॥ ५ ॥

स वा एष ऐन्द्रावैष्णवो द्वादशकपालः पुरोळाशो भवतीन्द्रो हि वृत्रमुदयच्छद्विष्णु-रूपतिष्ठताथ यदद्वादशकपालो भवति द्वादश वै मासासंवत्सरस्य संवत्सरसमितो वा एषेष्टस्तस्माद् द्वादशकपालो भवति ॥ ६ ॥

तमुभयेषां ब्रीहियवानां गृह्णति सु ब्रीहिमयमेवाग्रे पिण्डमधिश्रयति तद्युजुषाः रूपं क्रियते�थ यवमयं तदृचाः रूपं क्रियते�थ ब्रीहिमयं तत्साम्नाः रूपं क्रियत एवमेष योनिराशय एतस्यास्त्रय्या विद्याया रूपं क्रियते तद्युदेतद्विस्त्रिधात्विव भवति धातुश इव तस्मात्वैधातवी नाम ॥ ७ ॥

सैषा राजसूययाजिन उदवसानीयेष्टस्यात्सर्वान्वा एष यज्ञक्रतूनवरुन्धे सर्वा इष्टीरपि दर्विहोमान्यो राजसूयेन यजते तस्य यज्ञो यातयामेव भवति सोऽस्मात्पराडिव भवत्येतावानुवै यज्ञो यावत्येषा त्रयी विद्यैतया हि त्रय्या विद्यया यज्ञं तन्वते तत्पुनर्यज्ञमारभते तथास्यायातयामा यज्ञो भवति तथास्मान्न पराङ् भवति ॥ ८ ॥

अथो यस्सहस्रं दद्यात्तस्यैषोदवसानीया स्याद्विरचान् इव वा एष एतद्ववति यस्सहस्रं ददिवानेतद्वै तद्वाचः प्रजातः सहस्रं यदिन्द्रविष्णुत्रेधा वैरयेतां यदेषा त्रयी विद्या स एतेन सहस्रेण पुनराप्यायते तथास्यायातयामा यज्ञो भवति तथास्मान्न पराङ् भवति ॥ ९ ॥

अथो ये दीर्घसत्रमासीरन्त्संवत्सरं वा भूयो वा तेषामेषोदवसानीया स्यात्सर्वं वै तेषामात् भवति ये दीर्घसत्रमासते संवत्सरं वा भूयो वा सर्वमु वा एषेष्टस्तस्मात्तेषामेषोदवसानीया स्यात् ॥ १० ॥

अथो एनयाभिचरेदेतया ह वै भद्रसेनमाजातशत्रवमारुणिरभिचराक्षिप्रं किलैनया-स्तृणुत इति होवाच यज्ञवल्क्योऽपि वा एतयेन्द्रो वृत्रस्यास्थानमच्छिनदुपि ह वा अस्यास्थानं छिनत्ति य एनयैवं विद्वानभिचरति ॥ ११ ॥

अथो एन्या भिषज्येद्यमन्वेकेनै^६ वा युजुषैकया वचैकेन वा साम्राभिषज्येत्तमन्वगदं^७
कुर्यादिथ किं यत्रव्या विद्यया यथा त्रव्या विद्यया भिषज्येदेवं तत्स यदि हापि गतासुरिव
भवत्याहैवैनया हरति तत् ॥ १२ ॥

त्रयश्शतमानाः प्रवृत्तास्ते ब्रह्मणो दक्षिणा न वै ब्रह्मा स्तुते नाश्रावयति न शःसत्यथ
यशो न वै हिरण्यमश्रुन्ति नैनेन किंचन कुर्वन्त्यथ यशस्तिस्तो धेनवो होतुर्भूमा हि तिस्तो
धेनवो भूमा हि होता त्रीणि वासाःस्यध्वर्योस्तनुत इव ह्यध्वर्युर्यज्ञं तन्वत इव वासाःसि
त्रयश्शानइवा हो वहति ह्यध्वर्युर्युक्तो वहत्यनद्वान्युक्तो गां वाजं वाग्नीधे ददाति ता वा
एता द्वादशा वा त्रयोदशा वा दक्षिणा ददाति द्वादशा वा वै त्रयोदशा वा संवत्सरस्य
मासास्संवत्सरो यज्ञः प्रजापतिस्तुदेत्तं प्रत्यक्षं यज्ञं प्रजापतिमात्वा तं परिगृह्य तमात्मनि
कुरुते तमात्मनि धर्ते ॥ १३ ॥ इति तृतीयं ब्राह्मणम् ॥

॥ इति पञ्चमोऽध्यायः ॥

॥ राजसूयकाण्डं समाप्तम् ॥

६. भिषज्येद्यां न्वेकेन Ca

७. भिषज्येत्तमन्वगदं Ca

उखासम्भरणकाण्डम्

प्रथमोऽध्यायः

प्रथमं ब्राह्मणम्

असद्ग्रा इदम् ग्रा आसीत् तदाहुः किं तदसदासीदित्युषयो वाव तेऽग्रेऽसदासीत् तदाहुः के
तत्रूषय इति प्राणा वा ऋूषयस्ते यत्पुरास्मात् सर्वस्मादिदमिच्छन्तः श्रमेण तपसारिष्ठं स्तु-
स्मादुषयः ॥ १ ॥

स योऽयं मध्ये प्राण एष एवेन्द्रस्तानेष प्राणान्मध्यत इन्द्रियेणैन्थ यदैन्थ तस्मादिन्थ
इन्थो ह वै तमिन्द्र इत्याचक्षते परोक्षं परोक्षकामा हि देवास्त इद्वाः सप्त नाना पुरुषान-
सृजन्तु ॥ २ ॥

तेऽब्रुवन्नवा इत्थं सन्तः शक्यामः प्रजनयितुमिमान्तसपुरुषानेकं पुरुषं करवामेति
त एनान्तसपुरुषानेकं पुरुषमकुर्वन्यदूर्ध्वं नाभेस्तौ द्वौ समौ जन्यदवाङ् नाभेस्तौ द्वौ पक्षः
पुरुषः पक्षः पुरुषः प्रतिष्ठैक आसीदाथ यैतेषाः सप्तानां पुरुषाणाः श्रीर्यो रस आसीत्तमूर्ध्वं
समुदौहस्तुदस्य शिरोऽभवद्यच्छियः समुदौहस्तुस्माच्छुरस्तस्मिन्नेतस्मिन्प्राणा अश्रयन्त
तस्माद्द्वैतच्छिरोऽथ यत्प्राणा अश्रयन्ते तस्मादुप्राणाः श्रियोऽथ यत्सर्वस्मिन्नात्मन्नश्रयन्त
तस्मादु शरीरम् ॥ ३ ॥

स एव पुरुषः प्रजापतिरभवत्सयः सः पुरुषः प्रजापतिरभवदयमेव॑ स योऽयमग्निशीयते
स वै सप्तपुरुषो भवति सप्तपुरुषो ह्यर्य पुरुषो यच्चत्वार आत्मा त्रयः पक्षपुच्छानि चत्वारो
हि तस्य पुरुषस्यात्मा त्रयः पक्षपुच्छान्यथ यदेकेन पुरुषेणात्मानं वर्द्धयति तेन वीर्येणायमात्मा
पक्षपुच्छान्युद्यच्छत्यथ यश्चिते॒ ऽग्निर्धीयते॑ यैवैतेषाः सप्तानां पुरुषाणाः श्रीर्यो रसस्तमेतमूर्ध्वं

- १. अऋषः TE
- २. आश्रयन्त TE
- ३. Same as above
- ४. श्रियोवत्स My, H
- ५. पतिरभूत्स यः H, My
- ६. चितो H
- ७. ऽग्निर्धीयते V2

समुद्दूहन्ति तु दस्यैतुच्छिरस्तु स्मिन्नेतस्मिन्त्सर्वे देवा श्रिता अत्र हि सर्वेभ्यो देवेभ्यो जुह्वति तु स्माद्बैवैतुच्छिरः ॥ ४ ॥

सोऽयं पुरुषः प्रजापतिरकामयत भूयान्तस्यां प्रजायेयेति सोऽश्राम्यत्स तु पोऽतप्यत स श्रान्तस्तेपानो ब्रह्मैव प्रथमसृजत त्रयीमेव विद्यां सैवास्मै प्रतिष्ठाभवत् स्मादाहुर्ब्रह्मास्य सर्वस्य प्रतिष्ठेति तु स्मादनुच्य प्रतितिष्ठति प्रतिष्ठा हेषा यद्ब्रह्म तु स्यां प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठितोऽतप्यत ॥ ५ ॥

सोऽपोऽसुजत वाच एव लोकाद्वागेवास्य सासृज्यतु सेदरं सर्वमाज्ञोद्युदिदं किं च यदाप्रोत्स्मादापो यद्वृणोत्स्माद्वाः ॥ ६ ॥

सोऽकामयताभ्योऽद्भ्योऽधिप्रजायेयेति सोऽनया त्रया विद्यया सहापः प्राविशत्तत आण्डं सुमवर्तत तु दध्यमृशदस्त्वत्यस्तु भूयोऽस्त्वत्येवतु दब्रवीत्ततो ब्रह्मैव प्रथमसृज्यत त्रयेव विद्या तु स्मादाहुर्ब्रह्मास्य सर्वस्य प्रथमजमित्यपि हि तु स्मात्पुरुषाद्ब्रह्मैव पूर्वमसृज्यत तदस्य तन्मुखमेवासृज्यत तु स्मादनुचानमाहुरग्निकल्प इति मुखः ह्येतदग्रेर्द्ब्रह्म ॥ ७ ॥

अथ यो गर्भोऽन्तरासीत्सोऽग्निरसृज्यत स यदस्य सर्वस्याग्रमसृज्यत तु स्मादग्निरग्निर्है वै तमग्निरित्याचक्षते परोक्षं परोक्षकामा हि देवा अथ यदश्रुं संक्षरितमासीत्सोऽश्रुभवदश्रुहै वै तमश्च इत्याचक्षते परोक्षं परोक्षकामा हि देवा अथ यदरसदिव स रासभोऽभवदथ यः कपाले रसो लिस आसीत्सोऽजोऽभवदथ युत्कपालमासीत्सा पृथिव्यभवत् ॥ ८ ॥

सोऽकामयताभ्योऽद्भ्योऽधीमान्यजनयेयमिति तां संक्लिशयाप्यु प्राविध्यत्तस्यै यः पराङ्म रसोऽत्यक्षरत्स कुर्मोऽभवदथ यदूर्ध्वमुदौ क्षयतेदं तद्युदिमूर्ध्वमद्भ्योऽधिजायते सेयः सर्वापि एवानुव्यैत्तदिदमेकमेव रूपं सुमदृश्यताप एव ॥ ९ ॥

सोऽकामयत भूय एव स्यात्प्रजायेतेति सोऽश्राम्यत्स तु पोऽतप्यत स श्रान्तस्तेपानः फेनमसृजत सोऽवेदन्यद्वा एतद्रूपं भूयो वै भवति श्राम्याण्येवेति स श्रान्तस्तेपानो

५. अश्रु is treated as masculine noun

६. अवेद archaic usage

मुद्मसृजत सोऽवेदन्यद्वा एतद्रूपं भूयो वै भवति श्राम्याण्येवेति स श्रान्तस्तेपानः
शुष्कापमसृजत सोऽवेदन्यद्वा एतद्रूपं भूयो वै भवति श्राम्याण्येवेति स श्रान्तस्तेपान
उषसिक्तमसृजत सोऽवेदन्यद्वा एतद्रूपं भूयो वै भवति श्राम्याण्येवेति स श्रान्तस्तेपानः
शुर्करामूशमानमयोहिरण्यमोषधिवनस्पत्यसृजत तेनेमां पृथिवीं प्राच्छादयत्^{१०} ॥ १० ॥

ता वा एता नवसृष्ट्य इयमसृज्यते तु स्मादाहुस्त्रिवृदग्निरितीयः ह्यग्निरस्यै हि
सर्वोऽग्निश्चीयते ॥ ११ ॥

अभूद्वा इयं प्रतिष्ठेति तद्बूमिरभवत्तामप्रथयत्सा पृथिव्यभवत्सेयः सर्वा कृत्स्ना
मन्यमानागायद्यदगायत्तस्मादियं गायत्र्यथो आहुरग्निरेवास्यै पृष्ठे सर्वः कृत्स्नो
मन्यमानोऽगायद्यदगायत्तस्मादग्निर्गायत्र इति तु स्मादु हैतद्यः सर्वः कृत्स्नो मन्यते गायति
वैव गीयते वा रमते ॥ १२ ॥ इति प्रथमं ब्राह्मणम् ॥

द्वितीयं ब्राह्मणम्

सोऽकामयत प्रजापतिर्भूय एव स्यात्प्रजायेतेति सोऽग्निना पृथिवीं मिथुनः समभवत्तत
आण्डः समवर्त्तत तदभ्यमृशत्पुष्यत्विति पुष्यतु भूयोऽस्त्वित्येव तदब्रवीत्स यो
गर्भोऽन्तरासीत्स वायुरसृज्यताथ यदश्रुं संक्षरितमासीत्तानि वयाऽस्यभवन्नथ यः कपाले
रसो लित आसीता मरीचयोऽभवन्नथ युत्कपालमासीत्तदन्तरक्षमभवत् ॥ १ ॥

सोऽकामयत भूय एव स्यात्प्रजायेतेति स वायुनान्तरक्षं मिथुनः समभवत्तत आण्डः
समवर्त्तत तदभ्यमृशद्यशो बिभृहीति ततोऽसावादित्योऽसृज्यतैष वै यशोऽथ यदश्रुं
संक्षरितमासीत्सोऽशमा पुश्चिरभवदश्रुहृ वै तमश्चेत्याचक्षते परोक्षं परोक्षकामा हि देवा
अथ यः कपाले रसो लित आसीते रशमयोऽभवन्नथ युत्कपालमासीत्सा द्यौर-
भवत् ॥ २ ॥

सोऽकामयत भूय एव स्यात्प्रजायेतेति स आदित्येन दिवं मिथुनः समभवत्तत
आण्डः समवर्त्तत तदभ्यमृशद्रेतो बिभृहीति ततश्चन्द्रमा असृज्यतैष वै रेतोऽथ यदश्रुं

१०. ऊषसि VI

११. पृथिवीमाच्छादयत् Pa, My, H

संक्षरितमासीत्तानि नक्षत्राण्यभवन्नथ यः कपाले रसो लिप आसीत्ता अवान्तरदिशोऽ-
भवन्नथ युत्कपालमासीत्ता दिशोऽभवन् ॥ ३ ॥

स इमाँल्लोकान्सृष्टाकामयत तः प्रजाः सृजेय या म एषु लोकेषु स्युरिति स मनसा
वाचं मिथुनः समभवत्सोऽष्टौ द्रप्सानाभ्यभवत्तेऽष्टौ वसवोऽसृज्यन्त तानस्यां उपादधात्स
मनसैव वाचं मिथुनः समभवत्स एकादश द्रप्सानाभ्यभवत्त एकादशरुद्रा असृज्यन्त
तानन्तरिक्ष उपादधात्स मनसैव वाचं मिथुनः समभवत्स द्वादश द्रप्सानाभ्यभवत्ते
द्वादशादित्या असृज्यन्त तान्दिव्युपादधात्स मनसैव वाचं मिथुनः समभवत्स गर्भ्यभवत्स
विश्वान्देवानसृजत तान्दिक्षूपादधात् ॥ ४ ॥

अथो आहुः अग्निमेव सृष्टवसवोऽन्वसृज्यन्त तानस्यामुपादधाद्वायुः रुद्रास्तानन्तरिक्ष
आदित्यमादित्यास्तान्दिवि विश्वेदेवाश्वन्द्रमसं तान्दिक्षूपादधादिति ॥ ५ ॥

अथो आहुः प्रजापतिरेवेमाल्लोकान्सृष्टा पृथिव्यां प्रत्यतिष्ठत्स्मा इमा ओषधयोऽन्नम-
पच्यन्त तदाश्रात्स गर्भ्यभवत्स ऊर्ध्वेभ्य एव प्राणेभ्यो देवानसृजत येऽर्वाञ्छः प्राणास्तेभ्यो
मर्त्याः प्रजाः इत्यतो यत्तमथासृजत तथासृजत प्रजापतिस्त्वेवेदः सर्वमसृजत यदिदं
किञ्च ॥ ६ ॥

स प्रजाः सृष्टा सर्वमाजिमित्वा व्यस्तःसत तस्मादुहैतद्यः सर्वमानिमेति व्येवस्तःसते^१
तस्माद्विस्तात्प्राणो मध्यत उदक्रामत्स्मिन्नेनमुल्कान्ते देवा अजहुः^२ ॥ ७ ॥

सोऽग्निमब्रवीत्वं मा संधेहीति किं मे ततो भविष्यतीति त्वया माचक्षान्तै यौ वै
पुत्राणाः राध्यते तेन पितॄरं पितामहं पुत्रं पौत्रमाचक्षते त्वया माचक्षान्ता^३ अथ मा संधेहीति
तथेति तमग्निः समदधात्तस्मादेतं प्रजापतिः सन्तमग्निमग्निरित्याचक्षत आह वा एनेन पितॄरं
पितामहं पुत्रं पौत्रं चक्षते य एवं वेद ॥ ८ ॥

१. व्येवस्तःसते N, MD, My

२. अजहुः TE, आजहुः N, K, H, see notes

३. माचक्षत V2

तमब्रवीत्कस्मिंस्त्वो॑ पधास्यामीति हित एवेत्यब्रवीत्प्राणो वै हितं प्राणो हि सर्वेभ्यो भूतेभ्यो हितस्तद्युदेनः हित उपादधात्तस्मादाहोपधास्याम्युपदधाम्युपादधा-मिति॑ ॥ ९ ॥

तदाहुः किं हितं किमुपहितमिति प्राण एव हितं वागुपहितं प्राणे हीयं वागुपेव हित् प्राणस्त्वेव हितमङ्गान्युपहितं प्राणे हीमान्यङ्गान्युपेव हितानि ॥ १० ॥

सोऽस्यैष चित्य आसीच्छेतव्यो ह्यस्यासीत्तस्माच्चित्यश्चित्य उ एवायं युजमानस्य भवति चेतव्यो ह्यस्य भुवति तुस्माद्वेव चित्यः ॥ ११ ॥

तदेता वा अस्य ताः पञ्च तन्वो व्यस्तःसन्त लोम त्वद्भाः समस्थ मज्जा ता एवैताः पञ्च चितयस्तद्यपञ्च चितीश्चिनोत्येताभिरैवैनं तत्तनूभिश्चिनोति यच्चिनोति तस्माच्चित्यः ॥ १२ ॥

स यः स प्रजापतिर्व्यस्तःसत संवत्सरः सोऽथ या अस्य॑ ताः पञ्च तन्वो व्यस्तःसन्तर्तवस्ते पञ्च वा ऋत्वः पञ्चैताश्चितयस्तद्यत्पञ्चचितीश्चिनोत्यृतुभिरैवैनं तच्चिनोति यच्चिनोति तस्माच्चित्यः ॥ १३ ॥

स यः संवत्सरः प्रजापतिर्व्यस्तःसतायमेव स वायुर्योऽयं पवतेऽथ या अस्य ता ऋत्वः पञ्च तन्वो व्यस्तःसन्त दिशस्ताः पञ्च वै दिशः पञ्चैताश्चितयस्तद्यत्पञ्चचितीश्चिनोति दिग्भिरैवैनं तच्चिनोति यच्चिनोति तस्माच्चितयोऽथ यश्चितेऽग्निर्निधीयतेऽसौ स आदित्यः स एष एवैषोऽग्निश्चित एताकन्तु तद्युदेनमग्निः समदधात्॑ ॥ १४ ॥

अथो आहुः प्रजापतिरेव विस्वस्तो देवानब्रवीत्सं मा धत्ते॑ ते देवा अग्निमब्रुवः स्त्वयीमं पितॄरं प्रजापतिं भिषज्यामेति स वा अहमेतस्मन्त्सर्वस्मिन्नेव विशानीति तथेति तस्मादेतं प्रजापतिरं सन्तमग्निरित्याचक्षते ॥ १५ ॥

४. कस्मिंस्त्वापदास्यामीति TE

५. उपदधामीति TE, उपाधामीति V2

६. अम्ये TE

७. समधात् My, V2

८. धत्तेति ते My, V2

तं देवा अग्रावाहुतिभिरभिषज्यस्ते यां यामाहुतिमजुहवुः सा सैनं पक्वेष्टका
भूत्वाप्यपद्यत तद्यदिष्टात्समभवस्तस्मादिष्टकास्तस्मादग्निष्टकाः पचन्त्याहुतीरवैना-
स्तत्कुर्वन्ति ॥ १६ ॥

सोऽब्रवीद्यावद्यावद्वै जुहुथ तावत्तावन्मे कं भवतीति तद्युदस्मा इष्टे
कमभवत्तस्माद्वेष्टकाः ॥ १७ ॥

तद्ध स्माहाकाक्ष्यो य एव युजुष्मती भूयसीरिष्टका विद्यात्सोऽग्निं चिनुयाद्ग्रुय एव
तत्पितरं प्रजापतिं भिषज्यतीति ॥ १८ ॥

अथ ह स्माह ताण्डयः क्षत्रं वै यजुष्मत्य इष्टका विशो लोकं पृणा अता वै क्षत्रियोऽन्नं विड्यन्ते वा अत्तुन्नं भूयो भवति तद्राष्टृं समृद्धं भवति तदेधते तस्माँलोकं पृणा एव भूयसीरुपदध्यादित्येतदहतयोर्वचोऽन्यात्वेवातः स्थितिः ॥ १९ ॥

स एष पिता पुत्रो यदेषोऽग्निमसृजत तेनैषोऽग्निः पिता यदेतमग्निः समदधात्तेनैतस्याग्निः पिता यदेष देवानसृजत तेनैष देवानां पिता यदेत्तं देवाः समदधुस्तेनैतस्य देवाः पितरः ॥ २० ॥

उभयः हैतद्वति पिता च पुत्रश्च प्रजापतिश्चाग्निश्चाग्निश्च प्रजापतिश्च प्रजापतिश्च
देवाश्च देवाश्च प्रजापतिश्च य एवं वेद ॥ २१ ॥

स उपदधाति तया देवतयेति वाग्वै सा देवताङ्गिरस्वदिति प्राणो वा अङ्गिरा ध्रुवा
सीदेति स्थिरा सीदेत्येतदथो प्रतिष्ठिता सीदेति वाचा १ चैवैनमेतत्प्राणेन च चिनोति वाग्वा
अग्निः प्राण इन्द्र ऐन्द्राग्नोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतच्चिनोतीन्द्राग्नी २०
वै सर्वे देवाः सर्वदेवत्योऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतच्चिनोति ॥ २२ ॥

तदाहुः कस्मादस्या अग्निश्चीयत इति यत्र वै सा देवता व्यस्तसत तदिमामेव रसेनानुव्यक्षरतं यत्र देवाः समस्कुर्वेऽस्तु देनमस्या एवाधि समभरन्त्सैषैकैवेष्टकेयमेवेयः

३. वैकां ते

20. 3 missing in V2, H

^{११} ह्यग्निरस्यै हि सुर्वोऽग्निशीयते सेयं चतुःस्तकिर्दिशो ह्यस्यै हि सत्कृयस्तस्माच्चतुःसत्कृय
इष्टका भवन्तीमां ह्यनु सुर्वा इष्टकाः ॥ २३ ॥

तदाहुर्यदेवमेकेष्टकोऽथ कथं पञ्चेष्टक इतीयन्वेव प्रथमा मृम्यीष्टका तद्यत्किञ्चात्र^{१२}
मृम्यमुपदधात्यैकैव सेष्टकाथ यत्पशुशीर्षाण्युपदधाति सा पश्चिष्टकाथ यद्गुरुमपुरुषा
उपदधाति यद्गिरण्यशकलैः प्रोक्षति सा हिरण्येष्टकाथ यत्स्तुचा उपदधाति यदुलूखलमुसले
याः समिध आदधाति सा वानस्पत्येष्टकाथ यत्पुष्करपर्णमुपदधाति यत्कूर्म यद्वधि मधुघृतं
यत्कुञ्चात्रान्नमुपदधाति सैवान्नं पञ्चमीष्टकैवमु पञ्चेष्टकाः ॥ २४ ॥

तदाहुः कतरत इष्टकायाः शिर इति यत उपस्पृश्य यजुर्वदतीति हैक आहुः स स्व-
यमातृण्णाया एवार्द्धदुपस्पृश्य यजुर्वदेत्तथो हास्यैताः सुर्वाः स्वयमातृण्णामभ्यावृत्ता
भवन्तीति न तथा कुर्यादङ्गानि वा अस्यैतानि परूप्यि यदिष्टका यथा वा अङ्गे अङ्गे
पर्वन्यर्वज्ञिरः कुर्यात्तादृक्तद्यो वाव चित्तेऽग्निर्निधीयते^{१३} तदेवैतासां सुर्वासां
शिरः ॥ २५ ॥

तदाहुः कृति पशवोऽग्ना उपधीयन्त इति पञ्चेति न्वेव ब्रूयात्पञ्च ह्येतान्पशुनुपद-
धाति ॥ २६ ॥

अथो एक इति ब्रूयादविरितीयं वा अविरियः हीमाः सुर्वाः प्रजा अवतीयमु वा
अग्निरस्यै हि सुर्वोऽग्निशीयते तस्मादेक इति ब्रूयादथो द्वाविति ब्रूयादवी इतीयं चासौ चेमे
हीमाः सुर्वाः प्रजा अवतो यन्मृदियं तद्यदापोऽसौ तन्मृच्छापञ्चेष्टका भवन्ति तस्मादद्वाविति
ब्रूयात् ॥ २७ ॥

अथ गौरिति ब्रूयादिमे वै लोका गौर्यद्वि किञ्च गच्छतीमांस्तुं लोकानाच्छतीम उ^{१४}
लोका एषोऽग्निश्चितस्तस्मान्नैरिति ब्रूयात् ॥ २८ ॥

११. ह्यस्यै N, V2

१२. किं वान्न TE

१३. निर्धीयते TE, V2

तदाहुः कस्मै कामायग्निशीयुत इति सुपर्णे मा भूत्वा दिवं वहादिति हैक आहुर्न तथा विद्यादेतद्वै^{१४} रूपं कृत्वा प्राणाः प्रजापतिरभवन्तेऽद्वूपं कृत्वा प्रजापतिर्देवान्-सृजतैतद्वूपंकृत्वा देवा अमृता अभवत्स्तद्यदेवैतेन प्राणा अभवन्यत्प्रजापतिर्देवास्तदेवैतेन भवति ॥ २९ ॥ इति द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥

तृतीयं ब्राह्मणम्

प्रजापतिर्वा इदम् ग्र आसीदेक एव सोऽकामयत स्यां प्रजायेयेति सोऽश्राम्यत्सु तपोऽतप्यत तुस्माच्छान्तात्तेपानादापोऽसृज्यन्त तुस्मात्पुरुषात्तुसादापोऽजायन्त ॥ १ ॥

आपोऽब्रुवन् क्व वयं भवामेति तप्यध्वमित्यब्रवीत्ता अतप्यन्त ताः फेनमसृजन्त तुस्मादपां तप्तानां फेनो जायते ॥ २ ॥

फेनोऽब्रवीत्क्वाहं भवानीति तप्यस्वेत्यब्रवीत्सोऽतप्यत समुदमसृजतैतद्वै फेनस्तप्यते यदप्स्वावेष्टमानः प्लवते स यदोपहन्यते मुदेव भवति ॥ ३ ॥

मुदब्रवीत्क्वाहं भवानीति तप्यस्वेत्यब्रवीत्सोऽतप्यत सा सिकता असृजतैतद्वै मुत्प्यते यदेनां विकृष्णन्ति तुस्माद्यद्यपि सुमात्र्ल विकृष्णन्ति सैकतमिवै भवत्येतावनु तद्युत्क्वाहं भवानि क्वाहं भवानीति ॥ ४ ॥

सिकताभ्यः शर्करामसृजत तुस्मात्सिकताः शर्करैवान्ततो भवति शर्कराया अशमानं तुस्माच्छर्कराशमैवान्ततो भवत्यशमनोऽयस्तस्मादशमनोऽयो धमन्त्ययसो हिरण्यं तुस्मादयो बहुध्मातः हिरण्यसंकाशमिवै भवति तद्यदुसृजताक्षरत्तद्यदक्षरत्तुस्मादक्षरं यदष्टौकृत्वोऽक्षरत्सैवाष्टाक्षरा गायत्र्यभवत् ॥ ५ ॥

अभूद्वा इयं प्रतिष्ठेति तद्वूमिरभवत्तमप्रथयत्सा पृथिव्यभवत्तस्यामस्यां प्रतिष्ठायां भूतानि च भूतानां च पृतिः संवत्सरायादीक्षन्त भूतानां पृतिर्गृहपतिरासीदुषाः पृली तद्यानि तानि भूतान्यृतवस्तेऽथ यः स भूतानां पृतिः संवत्सरः सोऽथ या सोषा पृत्यौषसी सा तानीमानि भूतानि च भूतानां च पृतिः संवत्सर उषसि रेतोऽसिङ्गत्सु संवत्सरे^{१५} कुमारोऽजायत् सोऽरोदीत् ॥ ६ ॥

१४. तथा कुर्यादितद्वै TE

१. असृजता TE

२. See notes

तं प्रजापतिरब्रवीत्कुमार किं रोदिषि यछुमात्पसोऽधि जातोऽसीति सोऽब्रवीदन-
पहतपाप्मा वा अस्म्यहितनामा नाम मे धेहीति तस्मात्पुत्रस्य जातस्य नाम कुर्यात्पाप्मा-
नमेवास्य तुदपहन्त्युपि द्वितीयम् उपूर्वमेवास्य तुत्पाप्मानम् पहन्ति ॥ ७ ॥

तमब्रवीद्ग्रोऽसीति तद्यदस्य तत्रामाकरोदग्निस्तद्रूपमभवदग्निवै रुद्रो यदरोदीत्तस्माद्ग्रुः
सोऽब्रवीज्यायान्वा अतोऽस्मि धेहोव मे नामेति ॥ ८ ॥

तमब्रवीत्सर्वोऽसीति तद्यदस्य तत्रामाकरोदापस्तद्रूपमभवन्नापो वै सर्वोऽद्धयो
हीदः सर्वं जायते सोऽब्रवीज्यायान्वा अतोऽस्मि धेहोव मे नामेति ॥ ९ ॥

तमब्रवीत्पशुपतिरसीति तद्यदस्य तत्रामाकरोदोषधयस्तद्रूपमभवन्नोषधयो वै
पशुपतिस्तस्माद्यदा पशुव ओषधीर्लभन्ते ऽथ पतीयन्ति^३ सोऽब्रवीज्यायान्वा अतोऽस्मि
धेहोव मे नामेति ॥ १० ॥

तमब्रवीदुग्रोऽसीति तद्यदस्य तत्रामाकरोद्वायुस्तद्रूपमभवद्वायुर्वा उग्रस्तस्माद्यदा
बलवद्वात्युग्रो वातीत्याहुः सोऽब्रवीज्यायान्वा अतोऽस्मि धेहोव मे नामेति ॥ ११ ॥

तमब्रवीदशनिरसीति तद्यदस्य तत्रामाकरोद्विद्युत्तद्रूपमभवद्विद्युद्ग्रा अशनिस्तस्माद्यं
विद्युद्गन्त्यशनिरवधीदित्याहुः सोऽब्रवीज्यायान्वा अतोऽस्मि धेहोव मे नामेति ॥ १२ ॥

तमब्रवीद्वोऽसीति तद्यदस्य तत्रामाकरोत्पर्जन्यस्तद्रूपमभवत्पर्जन्यो वै भवः
पर्जन्याद्वीदः सर्वं भवति सोऽब्रवीज्यायान्वा अतोऽस्मि धेहोव मे नामेति ॥ १३ ॥

तमब्रवीन्महान्देवोऽसीति तद्यदस्य तत्रामाकरोचन्द्रमास्तद्रूपमभवत्प्रजापतिवै चन्द्रमा:
प्रजापतिवै महान्देवुः सोऽब्रवीज्यायान्वा अतोऽस्मि धेहोव मे नामेति ॥ १४ ॥

तमब्रवीदीशानोऽसीति तद्यदस्य तत्रामाकरोदादित्यस्तद्रूपमभवदादित्यो वा ईशान
आदित्यो ह्यस्य सर्वस्येष्टे सोऽब्रवीदेतावान्वा अस्मि मा मेऽतः परो नाम धा-
इति ॥ १५ ॥

ता॒न्येता॒न्यष्टावग्नि॒रूपणि॒ कुमारो॒ नव॑मः॒ सै॒वाग्ने॒स्त्रिवृत्ता॑ ॥ १६ ॥

यद्वैवष्टावग्नि॒रूपा॑ण्यष्टाक्षरा॒ गायत्री॒ तु॒स्मादाहु॒र्गायि॒त्रोऽग्नि॒रिति॒ सोऽयं॒ कुमारो॒ रूपा॑ण्यनुप्राविशन्नं॒ वा॒ अग्निं॒ कुमारमिव॒ पश्यन्त्येता॒न्येवास्य॒ रूपाणि॒ पश्यन्त्येता॒नि॒ हि॒ रूपा॑ण्यनुप्राविशत्॒ ॥ १७ ॥

तमेतः॒ संवत्सर॒ एव॒ चिनुयात्संवत्सरे॒ नुब्रूयादद्वयोरित्यु॒ हैक॒ आहुः॒ संवत्सरे॒ वै॒ तद्रेतोऽसिञ्चन्स॒ संवत्सरे॒ कुमारोऽजायत॒ तु॒स्मादद्वयोरेव॒ चिनुयादद्वयोरु॒नुब्रूयादि॒ति॒ संवत्सरे॒ त्वेव॒ चिनुयात्संवत्सरे॒ नुब्रूयाद्यद्वावरेतः॒ सिक्तं॒ तदेव॒ जायते॒ तत्तो॒ विक्रियमाण-॒ मेव॒ वर्द्धमानः॒ शेते॒ तु॒स्मात्संवत्सर॒ एव॒ चिनुयात्संवत्सरे॒ नुब्रूयात्स्य॒ चित्तस्य॒ नाम॒ करोति॒ पाप्मानमेवास्य॒ तदपहन्ति॒ चित्रनामानं॒ करोति॒ चित्रोऽसीति॒ सुर्वाणि॒ हि॒ चित्रा-॑ ण्यग्निः॒ ॥ १८ ॥ इति॒ तृतीयं॒ ब्राह्मणम्॒ ॥

॥ इति॒ प्रथमोऽध्यायः॒ ॥

द्वितीयोऽध्यायः

प्रथमं ब्राह्मणम्

प्रजापतिरग्निरूपाण्यभ्यध्यायत्स योऽयं कुमारो रूपाण्यनुप्रविष्ट आसीत्तमन्वैच्छ-
त्सोऽग्निरवेदनु वै माता पिता प्रजापतिरिच्छति हन्त तद्रूपमसानि यन्म एष न
वेदेति ॥ १ ॥

स एतान्यञ्च पशुनपश्यत्पुरुषमश्वं गामविमजं यदपश्यत्स्मादेते पशवः ॥ २ ॥

स एतान्यञ्च पशुन्याविशत्स एते पञ्च पशवोऽभवत्तमु वै प्रजापतिरन्वे-
वैच्छत् ॥ ३ ॥

स एतान्यञ्च पशुनपश्यद्युदपश्यत्स्मादेते पशवस्तेष्वेतमपश्यत्स्मादेते वैते
पशवः ॥ ४ ॥

स ऐक्षत इमे वा अग्निरिमानेवात्मानमभिसङ्करवै यथा वा अग्निः सुमिद्धो दीप्यत
एवमेषां चक्षुर्दीप्यते यथाग्रेर्धूम उदयत एवमेषामूष्मोदयते यथाग्निरभ्याहितं दहत्येवं
बप्सति यथाग्रेर्भस्मासीदत्येवमेषां पुरीषः सीदतीमे वा अग्निरिमानेवात्मानमभिसङ्कर
रवा इति तान्नानादेवताभ्य आलिप्सत वैश्वकर्मणं पुरुषं वारुणमश्वमैद्वमृषभं
त्वाष्ट्रमविमाग्रेयमजम् ॥ ५ ॥

स ऐक्षत नाना वा इदं देवताभ्य आलिप्सेऽग्नेर्वह॒॑र॒रूपाणि कामयेऽहुं तेनानग्निभ्यः
कामायालभा इति तानग्निभ्यः कामायालभत तद्यदग्निभ्य इति बहुनि ह्यग्निरूपाण्यभ्यध्यायदथ
यत्कामायेति कामा मे न ह्यालभत ताना॑प्रीतान्यर्थग्निकृतानुदीचो नीत्वा समज्ञप-
यत् ॥ ६ ॥

१. See notes

२. तानप्रीतान् My, V2

सु ऐक्षत या वै श्रीरभ्युध्यासिषमिमास्ताः३ शीर्षसु हन्त शीर्षाण्येवोपदधा इति स शीर्षाण्येवोल्कृत्योपाधत्ताथेतराणि कुसिन्धान्यप्सु प्राप्नावयदजेन यज्ञसमस्थापयन्नेन्मे यज्ञो विकृष्टोऽसदित्यात्मा वै यज्ञो नेन्मेयमात्मा विकृष्टोऽसदित्येतेन पशुनेष्टात्प्रजापतिरप्यद्युथैतस्याग्रेरन्तं न पर्यंत् ॥७॥

सु ऐक्षत युमिमात्मानमप्सु प्रपिप्लवन्तमन्विच्छानीति तमन्वैच्छत्यदेषामप्सु प्रविद्धानां प्रत्यतिष्ठता अपः समभरदथ यदस्यां तां मुदं तदुभयः संभूत्य मुदं चापश्चेष्टकामकरोत्स्मादेतदुभयमिष्टका भवति मृच्चापश्च ॥८॥

सु ऐक्षत यदि वा इदमित्यमेव सुदात्मानमभिसङ्करिष्ये मर्त्यः कुणपोऽनपहतपाप्या भविष्यामि हन्तैतदग्निना पचानीति तदग्निनापचत्तदेनदमुतमकरोदेतद्वौ हविरमुतं भवति यदग्निना पचन्ति तस्मादग्निनेष्टकाः पचन्त्यमुता एवैनास्तुत्कुर्वन्ति तद्यदिष्टा पशुनापश्यत्स्मादिष्टकास्तस्मादिष्टैव पशुनेष्टकाः कुर्यादनिष्टका हता भवन्ति याः पुरापशोः कुर्वन्त्यथो ह तदन्यदेव ॥९॥

तद्यास्ताः श्रिय एतानि तानि पशुशीर्षाण्यथ यानि तानि कुसिन्धान्येतास्ताः पञ्चचित्यस्तद्यत्पशुशीर्षाण्युपथाय चितीश्विनोत्येतेरव तच्छीर्षभिरतानि कुसिन्धानि सन्दधाति ॥१०॥

त एते सर्वे पशुवो यदग्निस्तस्मादग्नौ पशुवो रमन्ते पशुभिरेव तत्पशुवो रमन्ते तस्माद्यस्य पशुवो भवन्ति तस्मिन्नग्निराधीयतेऽग्निर्हेष्य यत्पशुवस्तुतो वै प्रजापतिरग्निरभवत् ॥११॥

तद्वैक आहुरत्रैवैतैः सर्वैः पशुभिर्यजेत यद्वै एतैरत्र सर्वैः प्रजापतिरयक्ष्यत तदेवाग्रेरन्तं पर्यव्यत्तद्यदेतैरत्र सर्वैर्यजेत तदेवान्नेरन्तं परीयादिति न तथा कुयद्वानां तदितादियादथो पथस्तदियादथो किं ततः संभरेदेतानि वा एतत्कुसिन्धान्येताश्चितीः संभरति तस्मात्तथा न कुर्यात् ॥१२॥

३. See notes

४. See notes

यद्वैवैतान्पशुनालभत आयतनमेवैतदग्र्ये करोति न ह्यानायतने कश्चन रमतेऽन्नं वा आयतनं तदेतत्पुरस्तान्निदधाति तदेन पश्यन्नप्रिरूपावर्तते पञ्च भवन्ति पञ्च होतेऽग्र्यो यदेताश्चितयस्तेभ्य एतत्पञ्चायतनानि निदधाति तदेन पश्यन्नप्रिरूपावर्तते ॥ १३ ॥

पुरुषोऽश्वो गौरविरजो भवन्त्येतावन्तो वै सर्वे पश्वोऽन्नं पश्वस्तद्यावदन्नं तदेतत्पुरस्तान्निदधाति तदेन पश्यन्नप्रिरूपावर्तते तद्यावदग्र्यिभ्य इति बहवो होतेऽग्र्यो यदेताश्चितयोऽथ यत्कामायेति यथा तं काममाप्नुयाद्यजमानो यत्काम एतत्कर्म कुरुते ॥ १४ ॥

पुरुषं प्रथममालभते पुरुषो हि प्रथमः पशूनामथाश्वं पुरुषः ह्यन्वश्वोऽथ गामश्वः ह्यनु गौरथाविं गां ह्यन्वविरथाजमविं ह्यन्वजस्तदेनान्यथापूर्वं यथाश्रेष्ठमालभते ॥ १५ ॥

तेषां विषमा रशनाः स्युः पुरुषस्य वर्षिष्टाऽथ हसीयस्यथ हुसीयसी तद्यथारूपं पशूनां रशनाः करोत्यपापवस्यसाय सर्वास्वेव समाः स्युः सर्वाः सदुश्यः सर्वे होते समाः सर्वे सदृशा अग्रयो ह्यच्युन्ते ऽन्नं ह्यच्युन्ते तेन समास्तेन सदृशाः ॥ १६ ॥

तदाहुः कथमस्यैषोऽग्निः पञ्चेष्टकाः सर्वः पशुष्वारब्धो भवतीति पुरोळाशकपालेषु न्वेवाप्यत इयं प्रथमा मृन्मयीष्टकाऽथ यत्पशुमालभते तेन पश्चिष्टकाप्यतेऽथ यद्वपामभितो हि रण्यशकलौ भवतस्तेन हिरण्येष्टकाप्यतेऽथ यदिधमो युपः परिधयस्तेन वानस्पत्येष्टकाप्यतेऽथ यदुज्यं प्रोक्षण्यः पुरोळाशस्तेनान्नं पञ्चमीष्टकाप्यत एवमुहास्यैषोऽग्निः पञ्चेष्टकः सर्वः पशुष्वारब्धो भवति ॥ १७ ॥

तेषां चतुर्विंशतिः सामिधेन्यश्चतुर्विंशत्यर्थमासो वै संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतत्समिन्धे ॥ १८ ॥

यद्वै चतुर्विंशतिश्चतुर्विंशत्यक्षरा वै गायत्री गायत्रोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतत्समिन्धे ॥ १९ ॥

युद्धेव चृतुर्विंशतिश्चृतुर्विंशो वै पुरुषो दृशहस्त्या अङ्गुलयो दृशपाद्याश्चत्वार्यज्ञानि
पुरुषः प्रजापतिः प्रजापतिरग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतत्सुमित्ये ॥ २० ॥

उभयीर्गयत्रीश्च त्रिष्टुभश्चान्वाह प्राणो गायत्रात्मा त्रिष्टुप् प्राणमेवास्य गायत्रीभिः
सुमित्य आत्मानं त्रिष्टुभ्यर्थ्ये त्रिष्टुभो भवन्त्यभितो गायत्रो मध्ये ह्यमात्माऽभितः प्राणा
भूयसीः पुरस्ताद्वायत्रीरन्वाह कनीयसीरुपरिष्ठाद्वयाःसो हीमे पुरस्तात्प्राणाः कनीयाःस
उपरिष्ठात् ॥ २१ ॥

सोऽन्वाह समास्त्वाग्न ऋतुवो वर्द्धयन्त्विति प्रजापतिं विस्त्रस्तं यत्राग्निः
समदधात्तमब्रवीद्यावत्संमिताः सामिधेन्यस्ताभिर्मासुमित्स्वेति सु एता अपश्यत्समास्त्वाग्नि
ऋतुवो वर्द्धयन्त्विति समाश्च त्वाग्न ऋतुवश्च वर्द्धयन्त्वितेतत्संवत्सरा ऋषयो यानि सत्येति
संवत्सराश्च त्वर्षयश्च सत्यानि च वर्द्धयन्त्वितेतत्सं दिव्येन दीदिहि रोचनेनेत्यसौ वा
आदित्यो दिव्यः रोचनं तेन सुंदीदिहीत्येतद्विश्वा आभाहि प्रदिशश्चतस्त्रुतिः सुर्वा आभाहि
प्रदिशश्चतस्त्रुतिः ॥ २२ ॥

ता वा^६ एता एकव्याख्याना एतमेवाभिर्यथैतमेव संस्कुर्यदेत्^७ संदध्यादेत्^८
जनयेत्ता आग्रेष्यः प्रजापत्या यदग्निरपश्यत्तेनाग्नेष्यो यत्प्रजापतिः समैत्य तेन प्रजापत्याः ॥ २३ ॥

द्वादशाप्रियो द्वादशमासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा
तावतैवैनमेतदाप्रीणाति ॥ २४ ॥

युद्धेव द्वादशा द्वादशाक्षरा वै जगतीयं वै जगत्यस्याः हीदः सर्वं जगदियमु वा
अग्निरस्यै हि सर्वोऽग्निश्चीयते यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतदाप्री-
णाति ॥ २५ ॥

६. वा missing in TE

७. एवमेवा V2, My

यद्वेव द्वादशा द्वादशाक्षरा वै जगती जगती सर्वाणि छन्दांसि सर्वाणि छन्दांसि प्रजापतिः प्रजापतिरग्निर्यावानग्निर्यावित्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतदाप्रीणाति ॥ २६ ॥

ता एता उर्ध्वा अस्य समिधो भवन्तीति प्रजापतिं विस्सतं यत्राग्निः समदधात्मब्रवीद्या मत्संभिता आप्रियस्ताभिर्मा प्रीणीहीति स एता अपश्यदूर्ध्वा अस्य समिधो भवन्तीत्यूर्ध्वा ह्येतस्य समिद्धस्य समिद्धो भवन्त्यूर्ध्वा शुक्रा शोचीःष्यग्रेरित्यूर्ध्वानि ह्येतस्य शुक्राणि शोचीःष्यर्चीःषि भवन्ति द्युमत्तमेति वीर्यवत्तमेत्येतत्सुप्रतीकस्येति सर्वतो वा अग्निः सुप्रतीकः सूनोरिति यदेन जनयति तेनास्यैष सूनुः ॥ २७ ॥

ता एता एकव्याख्याना एतमेवाभि यथैतमेव सःस्कुयदितः संदध्यादेतं जनयेत्ता आग्ने भ्यः प्राजापत्या यदग्निरपश्यते नाग्ने य्यो यत्प्रजापतिमाप्रीणात्तेन प्राजापत्या: ॥ २८ ॥

ता विषमा विषमपदाः विषमाक्षरा विषमाणि हि छन्दांस्यथो यान्यस्याध्यात्ममङ्गानि विषमाणि तान्यस्यैताभिराप्रीणाति ॥ २९ ॥

वैश्वानरः पशुपुरोऽशो वैश्वानरो वै सर्वेऽग्नयः सर्वेषामग्रीनामुपाप्त्यै यद्वेव वैश्वानरं ऋतवो हैते यदेताश्चितयोऽग्नयो वा ऋतव ऋतवः संवत्सरः संवत्सरो वैश्वानरो यदग्नय इति स्यादति तद्रेचयेदद्वादशकपालो द्वादशमासाः संवत्सरः संवत्सरो वैश्वानर आग्नेय्यो याज्यानुवाक्या अग्निरूपाणामुपाप्त्यै कामवत्यः कामानामुपाप्त्यै ॥ ३० ॥

तद्वैक इत्येवैतानि पशुशीर्षणि चित्वोपदधत्युभयेनैते पशव इति ते हते मृत्यः कुण्पा: संभवन्त्यनाप्रीतानि हि तानि तद्व तथाषाव्हेः सौश्रोमतेयस्योपदधुः सुह क्षिप्र एव त्रुतो ममार ॥ ३१ ॥

हिरण्मयान्युहैके कुर्वन्ति अमृतेष्टका इति वृदन्तस्ता ह ता अमृतेष्टका^c न हि तानि पशुशीर्षणि ॥ ३२ ॥

मृमयान्युहैके कुर्वन्त्युत्सन्ना वा एते पशवो यद्वै किञ्चोत्सन्नमियं तस्य सर्वस्य प्रतिष्ठा तद्यत्रैते पशवो गतास्तत एनानुधिसंभराम इति न तथा कुर्याद्यो वा एतेषामावृतं च ब्राह्मणं च न विद्यात्तस्यैत उत्सन्ना: स्युः सु एतानेव पञ्च पशुनालभेत यावदस्य वशः स्यात्तान्हैतन्न्रजापतिः प्रथम आलेभे श्यापर्णः सायकायनोऽन्तमोऽथ ह स्मैतानेवान्तरेणालभन्ते ऽथैतर्हीमौ द्वावेवालभ्येते प्राजापत्यश्च वायव्यश्च तयोरतो ब्राह्मणमुद्यते ॥ ३३ ॥ इति प्रथमं ब्राह्मणम् ॥

द्वितीयं ब्राह्मणम्

प्राजापत्यं चरका आलभन्ते प्रजापतिरग्निं चित्वाऽग्निरभवत्तद्युदेत्मालभते तदेवाग्रेन्तं पर्येतीति श्यामो भवति द्वयानि वै श्यामस्य लोमानि शुक्रानि च कृष्णानि च द्वन्द्वं मिथुनं प्रजननं तदस्य प्राजापत्यं रूपं तूपरो भवति तूपरो हि प्रजापतिः ॥ १ ॥

तस्यैकविःशतिः सामिधेन्यो द्वादशमासाः पञ्चर्त्तवस्त्रय इमे लोका असावादित्य एकविःश एष प्रजापतिः प्रजापतिरग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्वैनमेतत्स-मिथ्ये ॥ २ ॥

यद्वैकविंशतिरेकविंशो वै पुरुषो दशहस्त्या अङ्गुलयो दश पाद्या आत्मेकविंशः
पुरुषः प्रजापतिः प्रजापतिरग्निर्यावानग्निर्यावित्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतत्समिन्थे ॥ ३ ॥

उभयीर्गायत्रीश्च त्रिष्टुभश्चान्वाह तासामुक्तो बन्धुरुक्तम्वेवान्वृचं हिरण्यगर्भवत्याधार-
माधारयति प्रजापतिवै हिरण्यगर्भः प्रजापतिरग्निर्दूदशाप्रियस्तासामुक्तो बन्धुरुक्तम्वेवान्वृचं
प्राजापत्यः पशुपुरोळाशो य एव पशोर्बन्थुः सु पुरोळाशस्य द्वादशकपालो द्वादशमासाः
संवत्सरः संवत्सरः प्रजापतिः कद्वत्यो॑ याज्यानुवाक्याः को हि प्रजापतिः ॥ ४ ॥

अथैतं वायवे नियुत्वते शुक्रं तूपरमालभते प्रजापतिः प्रजाः सुष्ठा नु व्यैक्षत
तस्यात्यानन्देन रेतः परापतत्सोऽजः शुक्रस्तूपरो लप्सुद्यभवद्रसो वै रेतो यावानु वै
रसस्तावानात्मा तद्यदेत्मालभते तदेवाग्रेरन्तं पर्येति शुक्रो भवति शुक्रं हि रेतस्तूपरो
भवति तूपरं हि रेतो वायवे भवति प्राणो वै वायुर्नियुत्वते भवत्युदानो वै नियुतः
प्राणोदानावेवास्मिन्नेतद्धधाति ॥ ५ ॥

यद्वैतं वायवे नियुत्वते शुक्रं तूपरमालभते प्रजापतिं विस्सतं यत्र देवाः समस्कुर्वन्त्सु
योऽस्मात्प्राणो मध्यत उद्क्रामत्स्मिन्नेतेन पशुना दधुस्तथैवास्मिन्नयमेतद्धधाति वायवे
भवति प्राणो वै वायुर्नियुत्वते भवत्युदानो वै नियुतः प्राणोदानावेवास्मिन्नेतद्धधाति शुक्रो
भवति शुक्रो हि वायुस्तूपरो भवति तूपरो हि वायुः ॥ ६ ॥

तस्य सप्तदश सामिधेन्यः सप्तदशो वै संवत्सरो द्वादशमासाः पञ्चत्त्वः संवत्सरः
प्रजापतिः प्रजापतिरग्निर्यावानग्निर्यावित्यस्यमात्रा तावतैवैनमेतत्समिन्थे ॥ ७ ॥

यद्वै सप्तदश सप्तदशो वै पुरुषो दश प्राणाश्चत्वार्यङ्गान्यात्मा पञ्चदशो ग्रीवाः
षोडश्यः शिरः सप्तदशं पुरुषः प्रजापतिः प्रजापतिरग्निर्यावानग्निर्यावित्यस्य मात्रा
तावतैवैनमेतत्सु-मिन्थे ॥ ८ ॥

उभयीर्गायत्रीश्च त्रिष्टुभश्चान्वाहतासामुको बृन्धुरुक्तम्वेवान्वृचं द्वादशाप्रियस्तासामुको बृन्धुरुक्तम्वेवान्वृचं प्राजापत्यः पशुपुरोळाशोऽत्रो स काम उपास इति ह स्माह महित्थर्य चरकाः प्राजापत्ये पशुवाहुरिति ॥ ९ ॥

यद्वेव वायव्यः पशुर्भवति प्राजापत्यः पशुपुरोळाशोऽर्द्धं ह प्रजापतेवायुरद्धं प्रजापतिस्तद्युभौ वायव्यौ स्यातामुभौ वा प्राजापत्यावर्द्धं हैवास्य कृतं स्यान्नार्द्धमथ यद्वायव्यः पशुर्भवति प्राजापत्यः पशुपुरोळाशस्तेन हैवैतरं सर्वं कृत्वं प्रजापतिः संस्करोति ॥ १० ॥

यद्वेव वायव्यः पशुर्भवति प्राजापत्यः पशुपुरोळाशः प्रजापतिं विस्तरं यत्र देवाः समुकुर्वन्त्स योऽस्मात्प्राणो मध्यत उदक्रामत्सिन्नेतेन पशुनादधुरथास्यैतेन पुरोळाशेनात्मानं समुकुर्वन्त्स यत्प्राजापत्यौ भवति प्रजापतिह्यात्मा द्वादशकपालो द्वादशमासाः संवत्सरः संवत्सरः प्रजापतिः कुद्रुत्यौ याज्यानुवाक्ये को हि प्रजापतिः ॥ ११ ॥

तद्यद्वापां पुरस्ताज्जुहोति य एवायं पुरस्तात्प्राणस्तमस्मिन्नेतद्वधात्यथ यदेतेन मध्यतश्चरन्ति मध्यतो ह्यायमात्माऽथ यद्विषोपरिष्ठाच्चरन्ति य एवायमुपरिष्ठात्प्राणस्तमस्मिन्नेतद्वधाति शुक्रवत्यो याज्यानुवाक्या स्युः शुक्ररूपाणामुपास्यै नियुत्वत्यो यदेव नियुत्वद्वूपं तस्योपास्यै ॥ १२ ॥

तदु वा आहुर्वपाया एव शुक्रवत्यौ स्यातामेतावद्वै पशौ शुक्रं यद्वापा शुक्रवत्यौ नियुत्वत्यौ हविषो यदेव नियुत्वद्वूपं तस्योपास्या इति ॥ १३ ॥

यद्वैतं पशुमालभते एतस्मिन्न पशौ सर्वेषां पशुनां रूपं यत्तुपरो लप्सुदी तत्पुरुषस्य रूपं तूपरो हि लप्सुदी पुरुषो यत्तुपरः केसरवाः स्तदश्चस्य रूपं तूपरो हि केसरवानश्चोयदष्टाशफस्तद्वोरूपमष्टाशफो हि गौरथ यदस्यावेरिव शफास्तद्वे रूपं यदजस्तदजस्य तद्यदेतमालभते तेन हैवास्यैते सर्वे पशुव अलब्धा भवन्त्यतो यत्पुरुदस्य कुर्मोपकल्पेतैते वा पञ्च पशुव एष वा प्राजापत्य एष वा नियुत्वत्यौ ॥ १४ ॥

तं पौर्णमास्यामालभतामावास्यायामालभेतेत्युहैक आहुरसौ वै चन्द्रः प्रजापतिः स एताः रात्रिमिह वसति तद्यथोपतिष्ठन्तमालभेतैवं तदिति ॥ १५ ॥

तद्वै पौर्णमास्यामेवासौ वै चन्द्रः पशुस्तं देवाः पौर्णमास्यमालभन्ते यद्वैनं देवा आलभन्ते तदेतमालभा इति तस्मात्पौर्णमास्यां यद्वेव पौर्णमास्यां पौर्णमासी ह वाव प्रथमा व्यवास तस्माद्वेव पौर्णमास्याम् ॥ १६ ॥

तद्वै फाल्युन्यामेवैषां ह संवत्सरस्य प्रथमा रात्रिर्युत्काल्युनी पौर्णमासी योत्तरैषोत्तमा या पूर्वा मुखत एव तुत्संवत्सरमारभते ॥ १७ ॥

स वा इष्ट्वैव पौर्णमासेनाथ पशुमालभेत पौर्णमासेन वा इन्द्रो वृत्रं पाप्मानः हत्वापहतपार्मैतत्कर्मारभत ॥ १८ ॥

तद्वै उपांशु भवत्येतद्वैतैः प्रजापतिः पशुभिः कर्मयेष तद्वात्रानद्वेवैवासानिरुक्तमिव तस्मादुपांशु ॥ १९ ॥

यद्वेवोपांशु प्राजापत्यं वा एतत्कर्म प्रजापतिः ह्येतेन कर्मणारभते निरुक्तो वै प्रजापतिः ॥ २० ॥

यद्वेवोपांशु रेतो वा अत्र यज्ञ उपांशु वै रेतः सिद्धते वपु पशुपुरोळाशो हविरेतावान्हि पशुः ॥ २१ ॥

अष्टकायामुखाऽसंभरति प्राजापत्यमेतदहर्यदृष्टका प्राजापत्यमेतत्कर्मयुदुखा प्राजापत्य एव तदहर्यप्राजापत्यं कर्म करोति ॥ २२ ॥

यद्वेवाष्टकायां पवैतसंवत्सरस्य यदृष्टका पवैतदग्रेयुदुखा पर्वण्येव तत्पर्व करोति ॥ २३ ॥

यद्वेवाष्टकायामष्टका वा उखा निधिद्वृत्तिः उद्धी तिरक्षी रास्ता तच्चतुश्चतुस्त ऊर्ध्वास्तुदृष्टवृष्टकायामेव तुदृष्टकां करोति ॥ २४ ॥

अमावास्यायां दीक्षतेऽमावास्यायैवाधियज्ञस्तायते यतो यज्ञस्तायते ततो यज्ञं जनयनीति ॥ २५ ॥

२. एतद्वैतैः V2, एतद्वैतैः Ca, Ne

यद्वेवामावास्यायाः रेतो वा एतद्भूतमात्मानः सिञ्चत्युखायां योनौ यद्वीक्षते तस्मा एतं पुरस्तालोकं करोति यद्वीक्षितो भवति तुं कृत्तलोकमभिजायते तस्मादाहुः कृत्तलोकं पुरुषोऽभिजायत इति ॥ २६ ॥

संवत्सराद्वीक्षितः स्यादलोका इष्टका उपदध्यादिष्टका लोकानति-रिच्येरन्थयद्भूयसो लोकान्कृत्तलेष्टकानानुपदध्यालोकाइष्टकाअतिरिच्येरन्थयदमावास्यायां दीक्षित्वामावास्यायां क्रीणाति तद्यावन्तमेव लोकं करोति तावतीरिष्टका उपदधात्यथास्यापूर्यमाणपक्षे सर्वोऽग्निश्चीयते ॥ २७ ॥

तदाहुर्यद्यावत्य एतस्याग्रेरिष्टकास्तावन्ति क्रयेऽहोरात्राणि संपद्यन्तेऽथ यान्यूर्ध्वानि क्रयादहानि कथमस्य ते लोका अनुपहिता भवन्तीति यद्वामावास्यायां दीक्षित्वामावास्यायां क्रीणाति तद्यावन्तमेव लोकं करोति तावतीरिष्टका उपदधात्यथ यान्यूर्ध्वानि क्रयादहानि तस्मिन्नवकाशोऽध्वर्युरग्निं चिनोति व्वो हि चिनुयान् च सोऽवकाशः स्याद्यावन्ति वै संवत्सरस्याहोरात्राणि तावत्य एतस्याग्रेरिष्टका उप च त्रयोदशो मासस्त्रयोदशो वा एष मासो यान्यूर्ध्वानि क्रयादहानि तद्या अमूस्त्रयोदशस्य मास इष्टकास्ताभिरस्यैते^३ लोकाअनुपहिता भवन्ति तस्मा लोकाश्वेष्टकाश्च भवन्ति ॥ २८ ॥

एतद्वै यैव प्रथमा पौर्णमासी तस्यां पशुमालभते या प्रथमाष्टका तस्यामुखाः संभरति या प्रथमामावास्या तस्यां दीक्षत एतद्वै यान्येव संवत्सरस्य प्रथमान्यहानि तान्यस्य तदारभते तानि च तदाप्नोत्यथातः संपदेव ॥ २९ ॥

तदाहुः कथमस्यैतत्कर्म संवत्सरमग्निमाप्नोति कथः संवत्सरेणाग्निना संपद्यत इत्येतेषां वै पञ्चानां पशूनां चतुर्विंशतिः सामिधेन्यो द्वादशप्रियस्तत्षट्त्रिंशदेकादशानुयाजा एकादशोपयजस्तदष्टा पञ्चाशत्ततो याष्टाचत्वारिंशत्साष्टाचत्वारिंशदक्षरा जगतीयं वै

३. इष्टका अतिरिच्येरन् V2
४. ताभिरस्य ते TE, MD

जुगत्यस्या हीदः सर्वं जगदियमु वा अग्निरस्यै हि सर्वोऽग्निश्चीयते यावानग्निर्यावित्यस्य मात्रा तावत्द्ववति यद्वेवाष्टाचत्वारिंशदष्टाचत्वारिंशदक्षरा वै जगती जगती सर्वाणि छन्दाःसि सर्वाणि छन्दाःसि प्रजापतिः प्रजापतिरग्निर्यावानग्निर्यावित्यस्य मात्रा तावत्द्ववत्यथै^५ यानि दश सा दशाक्षरा विराङ्गिवराळग्निर्देश दिशोऽग्निर्देश प्राणाः प्राणाः अग्निर्यावानग्निर्यावित्यस्य मात्रा तावत्द्ववति वपा पशुपुरोळाशस्तत्वष्टिः षष्ठिर्मासस्याहोरात्राणि तम्भासमाप्नोति मास आस ऋतुमाप्नोत्यृतुः संवत्सरं तत्संवत्सरमग्निमाप्नोति ये च संवत्सरे कामा अथ यदतोऽन्यद्यदेव संवत्सरेऽन्नं तत्तत् ॥ ३० ॥

अथैतस्य प्राजापत्यस्यैकविंशतिः सामिधेन्यो द्वादशाप्रियस्तत्रयस्त्रिंशदेकादशानुयाजा एकादशोपयजस्तत्पञ्च पञ्चाशद्वपा पशुपुरोळाशो हविस्तदष्टापञ्चाशत्स्योऽष्टापञ्चाशतिः कामोऽत्रैव तमाप्नोति द्वावाघारौ तत्वष्टिः स यः षष्ठ्यां कामोऽत्रैव तमाप्नोत्यथ यदतोऽन्यद्यदेव संवत्सरेऽन्नं तत्तदेवमु हास्यै तत्कर्म तत्संवत्सरमग्निमाप्नोत्येवः संवत्सरेणाग्निना संपद्यते ॥ ३१ ॥

अथैतस्य नियुत्वतीयस्य सप्तदश सामिधेन्यो द्वादशाप्रियस्तदेकान्नं त्रिंशदेकादशानुयाजा एकादशोपयजस्तदेकपञ्चाशद्वपा पशुपुरोळाशो हविस्तत्रुष्टापञ्चाशद्वावा द्वौ स्वष्टकूतौ तदष्टापञ्चाशत्स्योऽष्टापञ्चाशतिः कामोऽत्रैव तमाप्नोति वनस्पतिश्च वसाहोमश्च तत्वष्टिः स यः षष्ठ्यां कामोऽत्रैव तमाप्नोत्यथ यदतोऽन्यद्यदेव संवत्सरेऽन्नं तत्तदेवमु हास्यै तत्कर्म संवत्सरमग्निमाप्नोत्येवः संवत्सरेणाग्निना संपद्यते ॥ ३२ ॥

५. After भवति upto वपा missing in V2

तदाहुनैतस्य पशोः समिष्टयजुःषि जुहुयान् हृदयशूलेनावभृथमध्यनेयादारम्भो वा
एषोऽग्नेः पशुवृक्षसर्गो देवतानां समिष्टयजुःषि सःस्थावभृथो नेदारम्भे देवता व्यवसृजानि
नेद्यज्ञः सःस्थापयानीति सौवै समेव स्थापयेदेतेन पशुनेष्टातुत्रजापतिरपश्यद्यथैतस्याग्रेरन्तं
न पर्यैत्तस्मात्सःस्थापयेद्यद्वेवै सःस्थापयति प्राण एष पशुस्तस्य युदन्तरियात्प्राणस्य
तदन्तरियाद्यदुवै प्राणस्यान्तरियात्तत एवं प्रियेत तस्मात्समेव स्थापयेदथातो ब्रताना-
मेव ॥ ३३ ॥

तदाहुनैतेन पशुनेष्टोपरि शयीत न मांसमश्रीयान् मिथुनमुपेयात्पूर्वदीक्षा वा एष
पशुनवक्षपतं वैतद्यद्वीक्षित उपरि शयीत यन्मांसमश्रीयाद्यनिमिथुनमुपेयादिति नेत्रैवैषा
दीक्षा नेव हि मेखलास्ति न कृष्णाजिनमिष्टकां वा एतां कुरुते तस्मादु काममेवोपरि
शयीतैतदु सर्वमन्त्रं यदेते पशुवस्तदस्यात्रात्समारब्धं भवति तद्यानि कानि चामधुनोऽशनानि
तेषामस्य सुर्वेषां कामाशनं यदि लभेत मिथुनं तु नोपेयात्पुरा मैत्रावरुण्यौ पयस्यायै
तस्योपरि बुन्धुः ॥ ३४ ॥

तदाहुर्यद्यादेतस्मिन्यज्ञे दक्षिणां नेत्रमेऽयं यज्ञोऽदक्षिणोऽसद्गृह्णण आदिष्टदक्षिणां
दद्याद्गृह्णा वै सर्वो यज्ञस्तदस्य सर्वो यज्ञो भिषजितो^६ भवतीति न तथा कुर्यादिष्टकां वा
एतां कुरुते तद्यथेष्टकायामिष्टकायां दद्यात्तादृक्कदमुर्हर्वेव दद्याद्यस्योपकल्पेत ॥ ३५ ॥ इति
द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥

तृतीयं ब्राह्मणम्

एतद्वै देवा अब्रुवःश्वेतयध्वमिति चित्तिमिच्छतेति वाव तदब्रुवस्तेषां चेतयमानानां
प्रजापतिरिमा प्रथमां स्वयमातृणां चित्तिमपश्यत्स्मात्तां प्रजापतिनोपदधाति ॥ १ ॥

६. स्थापयेद्यदेव Ne,V2

७. यदन्तरियात् V2, P1

८. भिषजितो V2,TE, भिषज्यितो MD (Weber's Edn.), see notes

तुमग्निरब्रवीदुपाहमायानीति केनेति पशुभिरिति तथेति पश्चिष्टकया ह तुदुवाचैषा वाव पश्चिष्टका यद्वेष्टका तुस्मात्प्रथमायै स्वयमातृण्णाया अनन्तर्हिता द्वेष्टकोपधीयते तुस्मादस्या अनन्तर्हिता ओषधयोऽनन्तर्हिताः पश्वोऽनन्तर्हितोऽग्निरनन्तर्हितो ह्येषु एतयो-पैत् ॥ २ ॥

तेऽब्रुवःश्वेतयध्वमेवेति चितिमिच्छतेति वाव तुदब्रुवन्नित ऊर्ध्वमिच्छतेति तेषां चेत्यमानानामिन्द्राग्नीं च विश्वकर्मा चान्तरिक्षं द्वितीयाऽस्त्रयमातृण्णां चितिमपश्यस्तु-स्मात्तामिन्द्राग्निभ्यां च विश्वकर्मणा^१ चोपदधाति ॥ ३ ॥

तान्वायुरब्रवीदुपाहमायानीति केनेति दिग्भिरिति तथेति दिश्याभिर्ह तुदुवाच तुस्मा द्वितीयायै स्वयमातृण्णाया अनन्तर्हिता दिश्या उपधीयते तुस्मादन्तरिक्षादनन्तर्हिता दिशोऽनन्तर्हितो वायुरनन्तर्हितो ह्येषु एताभिरुपैत् ॥ ४ ॥

तेऽब्रुवःश्वेतयध्वमेवेति चितिमिच्छतेति वाव तुदब्रुवन्नित ऊर्ध्वमिच्छतेति तेषां चेत्यमानानां परमेष्ठी द्विवं तृतीयाऽस्त्रयमातृण्णां चितिमपश्यत्तुस्मातां परमेष्ठिनोप-दधाति ॥ ५ ॥

तुमसा वादित्योऽब्रवीदुपाहमायानीति केनेति लोकं पृणयेति तथेत्येष वाव लोकं पृणा आत्मना हैव तुदुवाच तुस्मात्तुया स्वयमातृण्णाऽनन्तर्हिता लोकं पृणाया उपधीयते तुस्मादसावादित्योऽनन्तर्हितो दिवोऽनन्तर्हितो ह्येषु एतयोपैत् ॥ ६ ॥

तुदेता वाव षड् देवता इदः सर्वमभवन्यदिदं किञ्च ते देवाश्चैर्यश्वाब्रुवन्निमा वाव षड्देवता इदः सर्वमभूवन्नुप तज्जानीत यथा वयमिहाप्यसामेति तेऽब्रुवःश्वेतयध्वमिति चितिमिच्छतेति वाव तुदब्रुवःस्तुदिच्छत यथा वयमिहाप्यसामेति तेषां चेत्यमानानां देवा द्वितीयं चितिमपश्यन्नुषयश्वतुर्थीम् ॥ ७ ॥

१. विश्वकर्म V2

२. See notes

३. देवाश्वत्वर्यश्व V2, P1

४. See notes

ते ऽब्रुवन्नुपवयमायामेति केनेति यदेषु लोकेषूपेति तथेति तद्यदूर्ध्वं पृथिव्या अवचीनमन्तरिक्षात्तेन देवा उपायस्तदेषा द्वितीया चितिरथ यदूर्ध्वमन्तरिक्षादवाचीनं दिवस्तेन ऋषय उपायस्तदेषा चतुर्थी चितिः ॥ ८ ॥

ते यद्ब्रुवश्चेतयध्वमिति चितिमिच्छतेति वाव तद्ब्रुवन्यच्चेतयमाना अपश्यस्तस्माच्चितयः ॥ ९ ॥

प्रजापतिः प्रथमां चितिमपश्यत्प्रजापतिरेव तस्या आर्षेयं देवा द्वितीयां चितिमपश्यन्देवा एव तस्या आर्षेयमिन्द्राग्नी च विश्वकर्मा च तृतीयां चितिमपश्यस्तु एव तस्या आर्षेयमुषयश्चतुर्थीचितिमपश्यनृषय एव तस्या आर्षेयं परमेष्ठी पञ्चमीं चितिमपश्यत्परमेष्ठयेव तस्या आर्षेयस स यो हैतदेवं चितीनामार्षेयं वेदार्षेयवत्यो हास्य बन्धुमत्यश्चितयो भवन्ति ॥ १० ॥ इति तृतीयं ब्राह्मणम् ॥

॥ इति द्वितीयोऽध्यायः ॥

तृतीयोऽध्यायः

प्रथमं ब्राह्मणम्

एतद्वै देवा अब्रुवं श्वेतयध्वमिति चितिमिच्छते ति वाव तदब्रुवं स्तेषां चेतयमानानाः सवितैतनि सावित्राण्यपश्यद्यत्सवितापश्यत्स्मात्सावित्राणि स एतामष्टागृहीतामाहुतिम- जुहोत्ताऽहुत्वेमामष्टाधा विहितामषाळ्हामपश्यत्पुरैः सृष्टाः सतीम् ॥ १ ॥

ते यद्ब्रुवःश्चेत्यध्वमिति चितिमिच्छतेति वाव तद्ब्रुवन्यच्चेत्यमाना अपश्यस्तस्मा-
चितिराहुतिवै यज्ञो यदिष्टाऽपश्यत्स्मादिष्टका तां वा एतामेकां सतीमष्टागृहीतामष्टाभिर्य-
जुर्भिर्जुर्होति तस्मादियमेका सत्यष्टधा विहिता ॥ २ ॥

तामूर्द्धमुद्गलञ्जुहोतीमा तदूर्द्धेरं रूपैरुद्गलाति तस्मादियमूर्द्धा रूपैः ॥ ३ ॥

तां संततां जुहोत्येद्वै देवा अविभयुर्द्वै न इह रक्षाः सि नाष्टा नान्ववेयुरिति त एतः संततहोमपश्यत्रशसां नाष्टाणामनन्ववायनाय तस्मात्संततां जुहोति ॥ ४ ॥

यद्वैतामाहुतिं जुहोति सवितैषोऽग्रिस्तमेतयुहुत्या पुरस्तात्रीणाति तु मिष्टा प्रीत्या॒ थैनं संभरति तद्युदेतया सवितारं प्रीणाति तु स्मात्सावित्राणि तु स्माद्बा॒ एतामाहुतिं जुहोति ॥ ५ ॥

यद्वैतामाहुतिं जुहोति सवितैषोऽग्रिस्तमेतयाहुत्या पुरस्ताद्रेतोभूतः सिञ्चति यादृग्वैयोनौ रेतः सिच्यते तादृग्जायते तद्यदेतया सवितारः रेतोभूतः सिञ्चति तस्मात्सावित्राणि तस्माद्वा एतामाहुतिं जुहोति ॥ ६ ॥

सुवश्वात्र सुक्व प्रयुज्येते वाग्वै सुक्प्राणः सुवो वाचा च वै प्राणेन चैतद्ग्रे^३ देवाः कर्मान्वैच्छस्तस्मात्सुवश्व सुक्वा॥ ७ ॥

१. पूरेति N, W, Pa, H

२. प्रीत्वा TE, My, MD

३. कैटदार्शे My, H

यद्वै सुवश्च सुक्वच यो वै स प्रजापतिरासीदेष सु सुवः प्राणो वै सुवः प्राणः प्रजापतिरथ या सा वाग्सीदेषा सु सुग्योषा वै वाग्योषा सुगथ यास्ता आप आयन्वाचो लोकादेतास्ता यमेतामाहुतिं जुहोति ॥ ८ ॥

ताऽ संतां जुहोति संतता हि ता आप आयन्नथः स प्रजापतिस्त्रया विद्यया सहापः प्राविशदेष स यैरेतद्युजुर्भिर्जुहोति तद्यानि त्रीणि प्रथमानीमे ते लोका अथ यच्चतुर्थं यजुस्त्रयी सु विद्या जगती सु भवति जगती सर्वाणि छन्दाऽसि त्रयी विद्याऽथ यानि चत्वार्युत्तमानि दिशस्तानीमे च वै लोका दिशश्च प्रजापतिरथैषा त्रयी विद्या ॥ ९ ॥

सु जुहोति युज्ञानः प्रथमं मन इति प्रजापतिवै युज्ञानः स मन एतस्मै कर्मणे युङ्ग तद्यन्मन एतस्मै कर्मणेऽयुङ्ग तस्मात्प्रजापतिर्युज्ञानः ॥ १० ॥

तत्त्वाय सविता धिय इति मनो वै सविता प्राणा धियोऽग्रेज्योति-र्मिचायेत्यग्रेज्योतिदृष्टियेतत्पृथिव्या अध्याभरदिति पृथिव्यै ह्येनदध्याभरति ॥ ११ ॥

युक्तेन मनसा वयमिति मन एवैतदेतस्मै कर्मणे युङ्गे न ह्ययुक्तेन मनसा किञ्चन संप्रति शक्नोति कर्तुं देवस्य सवितुः सव इति देवेन सवित्रा प्रसूता इत्येतत्स्वर्गेवाय शक्त्येति यथैतेन कर्मणा स्वर्गं लोकमियादेवमेतदाह शक्त्येति शक्त्या हि स्वर्गं लोकमेति ॥ १२ ॥

युक्त्वाय सवितादेवानिति मनो वै सविता प्राणा देवाः स्वर्यतो धिया दिवमिति स्वर्गः हैनां लोकं यतो धियैतस्मै कर्मणे युयुजे बृहज्योतिः करिष्यत इत्यसौ वादित्यो बृहज्योतिरेषु उएषोऽग्निरेतम्वेते सःस्करिष्यन्तो भवन्ति सविता प्रसुवाति तानिति सवित्रु प्रसूता एतत्कर्म करवन्नित्येतत् ॥ १३ ॥

युज्ञते मन उत्त युज्ञते धिय इति मनश्चैवैतत्प्राणाश्चैतस्मै कर्मणे युङ्गे विप्रा विप्रस्येति प्रजापतिवै विप्रो देवा विप्रा बृहतो विपश्चित इति प्रजापतिवै बृहन्विपश्चिद्विहोत्रा दध इति यद्वा एष चीयते तदेष होत्रा विधत्ते चित्ते ह्येतस्मिन्होत्रा अधिविधीयन्ते वयुनानि विदित्येष

हीदं वयुनम् विन्ददेक इत्येको होष इदं सर्व वयुनम् विन्दम्ही देवस्य सवितुः परिष्टुतिरिति
महती देवस्य सवितुः परिष्टुतिरित्येतत् ॥ १४ ॥

युजेवां ब्रह्म पूर्व्यं नमोभिरिति प्राणो वै ब्रह्म पूर्व्यमन्नं नमस्तत्तदेष्वैवाहुतिरन्नमेतयैव
तदाहुत्यै तेनान्नेन प्राणानेतस्मै कर्मणे युड्डे विक्षेपक एतु पथ्येव सूरेरिति यथोभयेषु
देवमनुष्टेषु कीर्तिशशलोको यजमानस्य स्यादेवमेतदाह शृण्वन्तु विश्वे अमृतस्य पुत्रा इति
प्रजापतिर्वा अमृतस्तस्य विश्वेदेवाः पुत्रा आ ये धामानि दिव्यानि तस्थुरितीमे वै लोकां
दिव्यानि धामानि तद्यु एषु लोकेषु देवास्तानेतदाह ॥ १५ ॥

यस्य प्रयाणमन्वन्य इद्युरिति प्रजापतिर्वा एतदग्रे कर्माकरोत्तत्तो देवा अकुर्वन्देवा
देवस्य महिमानमोजसेति यज्ञो वै महिमा देवा देवस्य यज्ञं वीर्यमोजसेत्येतद्यः पार्थिवानि
विममेस एतश्च इति यद्वै किञ्चास्यां तत्पार्थिवं तदेषु सर्व विमिमीते रश्मभिर्हेनदध्यवतनोति
रजाऽसि देवः सविता महित्वेनेतीमे वै लोका रजाऽस्यसावादित्यो देवः सविता तानेषु
महिमा विमिमीते ॥ १६ ॥

देव सवितः प्रसुव यज्ञं प्रसुव यज्ञपतिं भगायेत्यसौ वा आदित्यो देवः सविता यज्ञो
भगस्तमेतदाह प्रसुव यज्ञं प्रसुव यज्ञपतिं यज्ञायेति दिव्यो गन्धर्वः केतपूः केतुं नः
पुनात्वित्यसौ वा आदित्यो दिव्यो गन्धर्वोऽन्नं केतोऽन्नपूरुन्नं नः पुनात्वित्येतद्वाचस्पति-
र्वाचं नः स्वदत्तिर्वति वाग्वा इदं कर्म प्राणो वाचस्पतिः प्राणो न इदं कर्म स्वदत्तिर्वते-
तत् ॥ १७ ॥

इमं नो देव सवितर्यज्ञं प्रणयेत्यसौ वा आदित्यो देवः सविता यदु वा एष यज्ञियं कर्म
प्रणयति तदनार्तं स्वस्त्युदृचमश्नुते देवाव्यमिति यो देवानवा दित्येतत्सखिविदं
सत्राजितं धनजितं स्वर्जितमिति य एतसर्वावदित्ये तुदृचेत्यचा स्तोमं समर्द्धय
गायत्रेण रथंतरं बृहद्वायत्रवर्तनीति सामानि स्वाहेति यजूःषि सैषा त्रयी विद्या प्रथमं जायते
यथैवादोऽमुत्राजायतैवमथ यः सोऽग्निरसृज्यतैष स योऽत ऊर्ध्वमग्निशीयते ॥ १८ ॥

तान्येतान्यष्टौ सावित्रीप्राण्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्यावानग्निर्यावित्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतद्रेतोभूतः सिञ्चति तानि नव भवन्ति स्वाहाकारो नवमो नव दिशोऽदिशोऽग्निर्विप्राणाः प्राणाः अग्निर्यावानग्निर्यावित्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतद्रेतोभूतः सिञ्चति तानि दश भवन्त्याहुतिर्दशमी दशाक्षरा विराद्विरावग्निर्दश दिशो दिशोऽग्निर्दश प्राणाः प्राणाः अग्निर्यावानग्निर्यावित्यस्य मात्रा तावत्द्वचति ॥ १९ ॥

एतस्यामाहुत्याः हुतायामग्निर्देवेभ्य उदक्रामते देवा अब्रुवन्पशुर्वा अग्निः पशुभिरमन्विच्छाम स स्वाय रूपायाविर्भविष्यतीति तं पशुभिरन्वैच्छन्त्स स्वाय रूपायाविरभवत्समादुहैत्पशुः स्वाय रूपायाविर्भवति गौर्वा गवेऽश्वो वाश्वाय पुरुषो वा पुरुषाय ॥ २० ॥

तेऽब्रुवन्यद्य ह सर्वैरन्वेषिष्यामो यातयामा अनुपजीवनीया भविष्यन्ति यद्यु असर्वैरसर्वमनुवेत्स्याम इति त एतमेकं पशुं द्वाभ्यां पशुभ्यां प्रत्यपश्यत्रासभं गौ श्वावेश तद्यदेतमेकं पशुं द्वाभ्यां पशुभ्यां प्रत्यपश्यस्तस्मादेष एकः सन्धिरेताः ॥ २१ ॥

अनद्वा पुरुषं पुरुषादेष ह वा अनद्वा पुरुषो यो न देवानवति न पितॄन् मनुष्याः स्तस्वर्वैरह पशुभिरन्वैच्छन्तो यातयामा अनुपजीवनीया अभवन् ॥ २२ ॥

त्रिभिरन्विच्छति त्रिवुदग्निर्यावानग्निर्यावित्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतदन्विच्छति ते पञ्च संपदा भवन्ति पञ्चचितिकोऽग्निः पञ्चत्वः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावित्यस्य मात्रा तावत्द्वचति ॥ २३ ॥

ते मौञ्जीभिरभिधानीभिरभिहिता भवन्त्यग्निर्देवेभ्य उदक्रामत्स मुञ्जं प्राविशत्समात्स सुषिरस्तस्माद्वान्तरतो धूमरक्त इव सैषा योनिरग्नेर्यन्मुञ्जोऽग्निरिमे पशवो न वै योनिर्भूमि हिनस्त्यहिंसायै योनेवै जायमानो जायते योनेजायमानोऽजायता इति ॥ २४ ॥

त्रिवृतो भवन्ति त्रिवुद्ध्यग्निरश्वाभिधानीकृता भवन्ति सर्वतो वा अश्वाभिधानी मुखं परिशेते सर्वतोयोनिर्भूमि परिशेते योनिरूपमेतद्लिङ्गयते ॥ २५ ॥

१. दिशा TE, My

२. पशुभ्यां missing in V2

ते प्राञ्चस्तिष्ठन्त्यश्चः प्रथमोऽथ रासभोऽथाज् एवंस्त्वेतेऽनुपूर्वं यद्दै तदश्रुं संक्षरितमासीदेष सोऽश्वोऽथ यत्तदुरसदिवैष स रासभोऽथ यः स कपाले रसो लिप्त आसीदेष सोऽजोऽथ यत्तत्कपालमासीदेषा सा मृद्घामेतदाहरिष्यन्तो भवन्त्येतेभ्यो वा एष रूपेभ्योऽग्रेऽसृज्यत तेभ्य एवैनमेतज्जनयति ॥ २६ ॥

ते दक्षिणतस्तिष्ठन्त्येतद्वै देवा अबिभयर्थद्वै नो यज्ञं दक्षिणतो रक्षांसि नाश्रा न हन्युरिति त एतं वृत्रमपश्यन्नमुमेवादित्यमसौ वा आदित्य एषोऽश्वस्त् एतेन वृत्रेण दक्षिणतो रक्षांसि नाश्रा अपहत्याभयेऽनाश्रृ एतं यज्ञं तनुते ॥ २७ ॥

दक्षिणत आहवनीयो भवत्युत्तरत् एषाभ्रिसुपशेते वृषा वा आहवनीयो योषाभ्रिदक्षिणतो वै वृषा योषामुपशेतेऽरतिमात्रेऽरति मात्राद्विवृषा योषामुपशेते ॥ २८ ॥

सा^१ वैष्णवी स्यादग्निर्देवेभ्य उदक्रामत्स वेणुं प्राविशत्तस्मा^२ त्सुषिरः स एतानि वर्माण्यभितोऽकुरुत पर्वाण्यत^३ नुप्रज्ञानाय यत्र यत्र निर्ददाह तानि कल्माषाण्यभवन् ॥ २९ ॥

सा कल्माषी स्यात्सा ह्याग्रेयी यदि कल्माषी न विन्देदप्यकल्माषी स्यात्सुषिरा तु स्यात्सैवाग्नेयी सैषा योनिरग्रेयद्वेषुरग्निरियं मृत्रं वै योनिर्गर्भं हिनस्त्यहिंसायै योनेवं जायमानो जायते योनेज्यायिमानो जायता इति ॥ ३० ॥

प्रादेशमात्री स्यात्प्रदेशमात्र^४ हीदमभिवाग्वदत्यरतिमात्री न्वेव भवति बाहुवर्ण अरालि बाहुनो वै वीर्यं क्रियते वीर्यसंमितैव तद्वत्ति ॥ ३१ ॥

अन्यतः क्षणुत्स्यादन्यतरतोहीदं वाचः क्षणुत्मुभयतः क्षणुत्वेव भवत्युभयतो हीदं वाचः क्षणुतं यदेनया दैवं च वृदति मानुषं चाथो यत्सत्यं^५ चानृतं च तस्मादुभयतः क्षणुत्प्यात्^६ ॥ ३२ ॥

१. सा वै योषा वैष्णवी TE, My

२. तस्मात्सुषिरः MD

३. पर्वाण्यनु MD

४. See notes

५. वानृतं V2

६. क्षणुत् MD

यद्वेवोभयतः क्षुद्रतो वा अभ्रेवीर्यं यतोऽस्यै क्षुतमुभयुत एवास्यामेतद्वीर्यं दधाति ॥ ३३ ॥

यद्वेवोभयतः क्षुद्रेतद्वा एनं देवा अनुविद्यैभ्यो लोके भ्योऽखनः स्तथैवैनमयमेतदनुविद्यैभ्यो लोके भ्यः खनति स यदिति खनति तु देनमस्माँलोकात्खनत्यथ यदूर्ध्वोच्चरतितदमुष्माँलोकात्थ यदन्तरेण सञ्चरति तु दन्तरिक्षलोकात्सुर्वेभ्य एवैनमेतदेभ्यो लोके भ्यः खनति ॥ ३४ ॥

तामादते देवस्यत्वा सवितुः प्रसवेऽश्चिनोर्बहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामाददे गायत्रेण छन्दसाङ्गिरस्वदिति सवितुप्रसूत ऐवैनमेतदेताभिदेऽवताभिरादते गायत्रेण छन्दसाथो अस्यां गायत्रं छन्दो दधाति पृथिव्याः सधस्थादग्निं पुरीष्मङ्गिरस्वदाभरेति पशुवो वै पुरीषं पृथिव्या उपस्थादग्निं पशव्यमग्निवदाभरत्येतत् ॥ ३५ ॥

त्रैष्टुभेन छन्दसाङ्गिरस्वदिति तु देनां त्रैष्टुभेन छन्दसादते ऽथोऽस्यां त्रैष्टुभं छन्दोऽदधात्यप्रिरसीत्यप्रिहृष्टेषा तु देताः सत्येनादते नार्यसीति वज्रो वा अधिर्योषा नारी न वै योषां कञ्जन हिनस्ति शमयत्यैवैनामेतदहिः सायै त्वया वयमग्निः शकेम खनितुः सधस्थ इतीदं वै सधस्थं त्वया वयमग्निः शकेम खनितुमस्मिन्सधस्थ इत्येतत् ॥ ३६ ॥

जागतेन छन्दसाङ्गिरस्वदिति तु देनां जागतेन छन्दसादते ऽथो अस्यां जागतं छन्दो दधाति त्रिभिरादते त्रिवृदग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावैनामेतदादते त्रिभिरादायाथैनां चतुर्थेनाभिमन्त्रयत एतद्वा एनां देवास्त्रिभिरादायाथास्यां चतुर्थेन वीर्यमदधुस्तथैवैनामयमेतत्रिभिरादा॑ याथास्यां चतुर्थेन वीर्यं दधाति ॥ ३७ ॥

१५. देताभिरादते V2

१६. मेताभिरादाय TE

हस्त आधाय सवितेति हस्ते ह्यस्याहिता भवति बिभ्रदभिमिति बिभर्ति ह्वेनाऽ
हिरण्ययीमिति हिरण्मयी ह्वेषा या छन्दोमव्यग्नेज्योतिर्निचायेत्यग्नेज्योतिर्दृष्टेत्येतत्पृथिव्या
अध्याभरदिति पृथिव्यै ह्वेनदध्याभरति ॥ ३८ ॥

आनुष्टुभेन छन्दसाङ्गरस्वदिति तदेनामानुष्टुभेन छन्दसादत्तेऽथोऽस्यामानुष्टुभं छन्दो
दधाति तान्येतान्येव छन्दाऽस्येषाभिरारम्भायैवेयं वैष्णवी क्रियते ॥ ३९ ॥

१५ ताऽहैके हिरण्मयीं कुर्वन्ति हिरण्मयीति वा अभ्युक्तेति न तथा कुर्याद्वा एषा
छन्दाऽसि तेनैषा हिरण्मयममुतरं हिरण्यममुतानि छन्दाऽसि ॥ ४० ॥

तां चतुर्भिरादत्ते चतुरक्षरा वै सर्वा वाग्वागित्येकमक्षरमक्षरमिति ऋक्षरं तद्यत्तद्वागि-
त्येकमक्षरं यैवैषाऽनुष्टुबुत्तमा सा साऽथ यदक्षरमिति ऋक्षरमेतानि तानि पूर्वाणि यजूःषि
सर्वयैवैतद्वाचाग्निं खुनति सर्वया वाचा संभरति तस्माच्चतुर्भिः ॥ ४१ ॥

यद्वेव चतुर्भिर्शतस्त्रो वै दिशशतसुषु तदिक्षु वाचं दधाति तस्माच्चतसुषु दिक्षु
वाग्वदति छन्दोभिश्च यजुर्भिर्शादत्ते तदष्टौ चतस्त्रो दिशशतस्त्रोऽवान्तरदिशः सर्वासु तदिक्षु
वाचं दधाति तस्मात्सर्वासु दिक्षु वाग्वदति ॥ ४२ ॥ इति प्रथमं ब्राह्मणम् ॥

द्वितीयं ब्राह्मणम्

हस्त एषाभिर्भवत्यथ पशुनभिमन्त्रयत एतद्वा एषु देवा अन्वेषिष्यन्तः पुरस्ताद्वीर्य-
मदधुस्तथैवैष्वयमेतदन्वेषिष्यन्पुरस्ताद्वीर्य दधाति ॥ १ ॥

सोऽश्वमभिमन्त्रयते प्रतूर्त्वाजिन्नाद्रवेति यद्वै क्षिप्रं तत्तूर्तमथ यत्क्षप्रात्क्षेपीयस्तत्प्रतूर्त्वं
वरिष्ठामनु संवतमितीयै वै वरिष्ठा संवदिमामनु संवतमित्येतदिवि ते जन्म परमन्तरिक्षे
तव नाभिः पृथिव्यामधियोनिरिदिति तदेनमेता देवताः करोत्यग्निं वायुमादित्यं तदश्वे वीर्यं
दधाति ॥ २ ॥

अथ रासभं युज्ञाथाः रासभं युवमित्यधर्यु चैतद्यजमानं चाहस्मिन्यामे वृषण्वसु
इत्यस्मिन्कर्मणि वृषण्वसू इत्येतदग्निं भरन्तमस्मयुमित्यग्निं भरन्तमस्मत्रेषितमित्येतद्रासभे
वीर्यं दधाति ॥ ३ ॥

अथाजं योगे योगे तव स्तरं वाजे वाजे हवामह इत्यन्नं वै वाजः कर्मणि कर्मणि तव
स्तरमन्नेऽन्ने हवामह इत्येतत्सखाय इन्द्रमूतय इतीन्द्रियवन्तमूतय इत्येतत्तदजे वीर्यं
दधाति ॥ ४ ॥

त्रिभिरभिं मन्त्रयते त्रिवृदग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैष्वेतद्वीर्यं
दधाति ॥ ५ ॥

अथैनान्याच उत्क्रमयति तदेनमेतैः पशुभिरन्विच्छति नोपस्यृशत्यन्निरेष यत्पशुवो
नेन्मायमग्निर्हिन्नसदिति ॥ ६ ॥

सोऽश्वमुत्क्रमयति^२ प्रतुर्वन्नेह्यवक्रामन्नशस्तीरिति पाप्मा वा अशस्तिस्त्वरमाण
एह्यवक्रामन्याप्मानमित्येतद्वृद्धस्य^३ गाणपत्यं मयोभूरेहीति रौद्रा वै पशुवो या ते^४ वै देवता
तस्यै गाणपत्यं मयोभूरेहीत्येतत्तदेनमशेनान्विच्छति ॥ ७ ॥

अथ रासभमुर्वन्तरिक्षं वीहि स्वस्ति गव्यूतिरभ्यानि कृष्णन्निति यथैव यजुस्तथा
बन्धुः पूष्णा सयुजा सहेतीयं वै पूषाऽन्या सयुजा सहेत्येतत्तदेनः रासभेना-
न्विच्छति ॥ ८ ॥

अथाजं पृथिव्याः सधस्थादग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदभरेति पृथिव्या उपस्थादग्निं
पशुव्यमग्निरदाभरेत्येतत्तदेनमजेनान्विच्छति ॥ ९ ॥

त्रिभिरन्विच्छति त्रिवृदग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतदन्विच्छति त्रिभिः
पुरस्तादभिमन्त्रयते तत्षट् षड्वृतवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा
तावत्तद्वृतवति ॥ १० ॥

२. मुत्क्रामयति TE

३. रुद्राय MD, My

४. ते देवता TE

प्रदीपा एतेऽग्नयो भवन्त्यथ मृदम् च्छयन्तीमे वै लोका एतेऽग्नयस्ते यदा प्रदीपा अथैतु इमे लोकाः पुरो वा एतुदेष्यो लोकेभ्योऽग्ने देवाः कर्मान्वैच्छः स्तद्युदेतानग्नीनतीत्य मृदमाहरति^५ तु देनं पुरैभ्यो लोकेभ्योऽन्विच्छति ॥ ११ ॥

प्राञ्चो यन्ति प्राची हि दिगग्नेः स्वायामेवैनमेतद्विश्यन्विच्छति स्वायां दिशि विन्दति ॥ १२ ॥

ते प्रयन्त्यग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वद्वच्छेम इत्यग्निं पशव्यमग्निवद्वच्छेम इत्येतत् ॥ १३ ॥

अथानद्वा पुरुषमीक्षतेऽग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वद्वरिष्याम इत्यग्निं पशव्यमग्निवद्वरिष्याम इत्येतत्तदेनमनद्वा पुरुषेणान्विच्छति ॥ १४ ॥

अथ वल्मीकवपा सुषिरा व्यध्वे निहिता भवति तामन्वीक्षत इयं वै वल्मीकवपेयमु वा इमे लोका एतद्वा एनं देवा एषु लोकेषु विग्राहमैच्छः स्तुथैवैनमयमेतदेषु लोकेषु विग्राहमिच्छति ॥ १५ ॥

अन्वग्निरुषसामग्रमछ्यदिति तु देनमुषस्वैच्छन्नन्वहानि प्रथमोजातवेदा^६ इति तु देनमह स्वैच्छन्ननु सूर्यस्य पुरुत्रा च रश्मीनिति तदेनः सूर्यस्य रश्मिष्वैच्छन्ननु द्यावापृथिवी आततथेति तु देनं द्यावापृथिव्योरच्छः स्तमविन्दः स्तथैवैनमयमेतद्विन्दति तं यदा परापश्यत्यथ तामेवास्यत्यागच्छति मृदम् ॥ १६ ॥

अथाश्वमभिमन्त्रयत एतद्वै देवा अब्रुवन्याप्नानमस्यापहनामेति श्रमो वै पाप्मा श्रमस्य पाप्मानमपहनामेति तस्य श्रमं पाप्मानमपाप्नेः स्तथैवास्यायमेतच्छ्रमं पाप्मानमपहन्ति ॥ १७ ॥

आगत्य वाज्यध्वानमित्यागतो ह्यस्याध्वा भवति सुर्वा मृधो विधूनुत इति पाप्मा वै मृधः^७ सुर्वान्याप्नो विधूनुत इत्^८ इत्येतत्स्मादु हैतदश्वः स्यन्त्वा विधूनुतेऽग्निः सधस्थे

५. हरन्ति TE

६. See notes

७. See notes

८. इति missing in V2, see notes

महति चक्षुषा निचिकीषते^९ इतीदं वै महत्सधस्थमग्रिमस्मिन्महति सधस्थे चक्षुषा दिवृक्षत इत्येतत् ॥ १८ ॥

अथैनमाक्रमयत्येतद्वा एष एत^{१०} देवेभ्योऽनुविद्य प्राब्रवीद्यथा यमिहेवेत्यवम् ॥ १९ ॥

यद्वेवाक्रमयत्येतद्वै देवा अविभर्युथद्वैन इममिह रक्षांसि नाष्टा न हन्युरिति तस्या एतं वज्रमुपरिष्टादभिगोप्तारमकुर्वन्नमुमेवादित्यमसौवा आदित्य एषोऽश्वस्तथैवास्माअयुमेतं वज्रमुपरिष्टादभिगोप्तारं करोति ॥ २० ॥

आक्रम्य वाजिन्पृथिवीमग्रिमिच्छ रुचा त्वामिति चक्षुर्वै रुगाक्रम्य तं वाजिन्पृथिवीमग्रिमिच्छ चक्षुषेन्येत द्वौमेर्वत्वायनो ब्रूहि युतः खुनेम तं वयमिति शूमेस्तुत्स्याशयिन्वाय नो ब्रूहि युत एनं खुनेमेन्येतत् ॥ २१ ॥

अथैन मुन्मृशत्येतद्वा एनं देवाः प्रोचिवाऽरसंवीर्येण सुमार्द्धयस्तथैवैनमयुमेतत्प्रोचिवाऽसं वीर्येण सुमर्द्धयति द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी सद्यस्थमात्मान्तरक्षःसमुद्रो योनिरि^{११} तीत्थमसीत्थमसीत्यैवैतदाह विष्ण्याय चक्षुषा त्वमभितिष्ठ पृतन्यत इति विष्ण्याय चक्षुषा त्वमभितिष्ठ सर्वान्याप्तुन इत्येतन्नोपस्पृशति वज्रो वा अश्वो नेम्मायं वज्रो हिन्सदिति ॥ २२ ॥

अथैन मुल्कमयत्येतद्वै देवा अब्रुवन्निकमिममभ्युल्कमयिष्याम इति महत्सौभगमिति तं महत्सौभगमभ्युदक्रमथस्तथैवैनमयुमेतन्महत्सौभगमभ्युल्कमयत्युल्काममहते सौभगयेत्युल्काममहते सौभगमित्येतत्स्मादुहैतदशः पशूनां भग्रितमोऽस्मादास्थानादिति यत्रैतत्तिष्ठसीत्येतद्विष्णोदा इति द्रविणः ह्योभ्यो ददाति वाजिन्निति वाजी ह्येष वयस्याम सुमतौ पृथिव्या अग्निं खनन्त उपस्थे अस्या इति वयमस्यै पृथिव्यै सुमतौ स्यामाग्रिमस्या उपस्थे खनन्त इत्येतत् ॥ २३ ॥

९. निचिकीषत My, V2, see notes

१०. एनं V2

११. योनिरितीवइन्यमसो V2

अथैनमुल्कान्तमभिमन्त्रयत एतद्वा एनं देवाः प्रोचिवाऽसंयथा ददिवाऽसंवन्देतैवमुपास्तुवनुपामहयःस्तथैवैनमयमेतदुपस्तौत्युपमहयत्युदक्रमीदित्युद्धयक्रमीद्रविणोदा इति द्रविणः ह्येभ्यो ददाति वाज्यर्वेति वाजी च ह्येषोऽर्वाचाकः सुलोकः सुकृतं पृथिव्यामित्यकरः सुलोकऽसुकृतं पृथिव्यामित्येतत्तः खनेम सुप्रतीकमग्निमिति तत एनं खनेमेत्येतत्सुप्रतीकमिति सर्वतो वा अग्निः सुप्रतीकः स्वरूहाणा अधिनाकमुत्तममिति स्वर्गो वै लोको नाकः स्वर्गं लोकः रोहन्तोऽधिनाकमुत्तममित्येतत्तं दक्षिणोपसंक्रमस्यति यत्रेतरौ पशु भवतस्ते दक्षिणतः प्राञ्छस्तिष्ठन्ति स य एवामुत्र दक्षिणतः स्थानस्यबन्धुः सोऽत्र ॥ २४ ॥

अथोपविश्य मुदमभिजुहोति एतद्वै देवा अब्रुवऽश्वेतयध्वमिति चितिमिच्छतेति वाव तदब्रुवऽस्ते चेतयमाना एतामाहुतिमपश्यःस्तामजुहवुस्ताः हुत्वेभौलोकानुरवामपश्यन् ॥ २५ ॥

तेऽब्रुवऽश्वेतयध्वमिति चितिमिच्छतेति वाव तदब्रुवऽस्ते चेतयमाना एतां द्वितीयामाहुतिमपश्यःस्तामजुहवुस्ताः हुत्वा विश्वज्योतिषोऽपश्यन्तेता देवता अग्निं वायुमादिन्यमेता ह्येव देवता विश्वं ज्योतिस्तथैवैतद्यजमान एते आहुती हुत्वेमाऽश्वलोकानुरवां पश्यःन्तेताश्वदेवता विश्वं ज्योतिषो व्यतिषक्ताभ्यां जुहोतीमाऽश्वतङ्गोकानेताश्वदेवता व्यतिषजति ॥ २६ ॥

यद्वैते आहुती जुहोति मुदं च तदपश्च प्रीणाति ते इष्ट्वा प्रीत्वाथैनं संभरति व्यतिषक्ताभ्यां जुहोति मुदं च तदपश्च व्यतिषजति ॥ २७ ॥

१२. दक्षिणतोप TE

१३. पश्यत्येताश्व V2, TE

आज्ज्येन जुहोति वृज्ञो वा आज्ज्यं वृज्ञमेवास्मा एतदभिगोस्तारं करोत्यथ रेतोवा आज्ज्यः
रेत एवैतत्सिञ्चति स्तुवेण वृषा वै स्तुवो वृषा वै रेतः सिञ्चति स्वाहाकारेण वृषावै
स्वाहाकारो वृषा वै रेतः सिञ्चति ॥ २८ ॥

आ त्वा जिधर्मि मनसा घृतेनेत्या त्वा जुहोमि मनसा च घृतेन चेत्येतत्प्रतिक्षियन्तं
भुवनानि विश्वेति प्रत्यङ्ग्होष सुर्वाणि भुवनानि क्षियति पृथुं तिरश्चा वृयसा बृहन्तमिति
पृथुवां एष तिर्यङ्ग्वयसो ब्रुहं धूमेन व्यचिष्ठमन्त्रे रभसं द्रुशानमित्यावकाशवन्तमन्त्रैरन्नादं
दीप्यमानमित्येतत् ॥ २९ ॥

आ विश्वतः प्रत्यञ्चं जिधर्मात्या सर्वतः प्रत्यञ्चं जुहोमीत्येतदरक्षसा मनसा
तज्जुषेतेत्यहीळमानेन मनसा तज्जोषयेतेत्येतन्मर्यश्रीः स्पृहयद्वर्णोऽग्निरिति मर्यश्रीहृषेष
स्पृहयद्वर्णोऽग्निर्नाभिमृशे तन्वा जर्भुराण इति न ह्येषोऽभिभुशे तन्वा दीप्यमानो
भवति ॥ ३० ॥

द्वाभ्यामभिजुहोति द्विपाद्यजमानो यजमानोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा
तावतैवैनमेतद्रेतोभूतः सिञ्चत्याग्नेयीभ्यामग्निमेवैतद्रेतोभूतः सिञ्चति ते यदाग्नेयो^{१४}
तेनाग्निरथ यत्त्रिष्ठभौ तेनेन्द्र ऐन्द्राग्नोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतद्रेतोभूतः
सिञ्चतीन्द्राश्री उवैसर्वेदेवाः सर्वदेवत्योऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवानमेतद्रेतोभूतः
सिञ्चति ॥ ३१ ॥

अश्वस्य पदे जुहोत्यग्निरेष यदश्वस्तथो हास्यैते अग्निमत्येवाहुती हुते
भवतः ॥ ३२ ॥

अथैनं परिलिखति मात्रामेवास्मा एतत्करोति यथैतावानसीत्येवम् ॥ ३३ ॥

यद्वैवैनं परिलिखुत्येतद्वै देवा अबिभयुयद्वैन इममिह^{१५} रक्षाश्चिसि नाष्टा न हन्युरिति तस्मा एतां पुरं पर्यश्रयः स्तथैवास्या अयमेतां पुरं परिश्रयत्यभ्रा वज्रो वा अधिक्वर्जमेवास्मा एतदभिगोसारं करोति सर्वतः परिलिखति सर्वत एवास्मा एतं वज्रमभिगोसारं करोति त्रिः कृत्वः^{१६} परिलिखति त्रिवृतमेवास्मा एतं वज्रमभिगोसारं करोति ॥ ३४ ॥

परिवाजपतिः कविः परित्वाग्रे पुरं वयं त्वमग्रे द्युभिरित्यग्निमेवास्मा एतदुपस्तुत्यवर्म करोति परिवतीभिः परीवहि पुर आग्रेयीभिरग्नि पुरामेवास्मा एतत्करोति सा हैषाग्निपुरा दीप्यमाना तिष्ठति तिसुभिस्त्रिपूरमेवास्मा एतत्करोति तस्मादु हैतत्पुरां परमः रूपं युत्रिपुरः स वै वर्षीयसा वर्षीयसा छन्दसा परा^{१७} परां लेखां वरीयसीं करोति तस्मात्पुरां परा परा वरीयसी लेखा भवन्ति लेखा हि पुरः ॥ ३५ ॥

अथैनमस्यां खनत्येतद्वै देवा अबिभयुयद्वैन इममिह रक्षाश्चिसि नाष्टा न हन्युरिति तस्मा इमामेवात्मानमकुर्वनुस्या आत्मात्मानं गोप्यतीति सा समं बिला स्यात्तदस्येयमात्मा भवति यद्वैव समं बिला योनिर्वाइयः रेत इदं यद्वैरेतसो योनिमतिरिच्यतेऽमुया तद्वत्यथ यन्त्यूनं व्यृद्धं तदेतद्वैरेतसः समृद्धं युत्समं बिलं चतुःस्तकिरेष कूपो भवति चतस्रो वै दिशः सर्वाभ्य एवैनमेतद्विग्न्यः संभरति ॥ ३६ ॥ इति द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥

इति तृतीयोऽध्यायः ॥

१५. द्वैनमभिरक्षाश्चिसि My, H

१६. त्रिकृत्वः TE, V2

१७. परापरां TE

चतुर्थोऽध्यायः

प्रथमं ब्राह्मणम्

अथैनमतः खनत्येवैतद्वा एनं देवा अनुविद्या खनस्तथैवैनमयमेतदनुविद्य खनति देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां पृथिव्याः सधस्थादग्निं पुरीष्य-मङ्ग्लरस्वत्खनामीति सवितुप्रसूत एवैनमेतदेतदभिर्देवताभिः पृथिव्या उपस्थादग्निं पशुव्यमग्निवृत्खनति ॥ १ ॥

ज्योतिष्मन्तं त्वाग्ने सुप्रतीकमिति ज्योतिष्मान्वा अग्निः^१ सुप्रतीकोऽजस्त्रेण भानुना दौद्यतमित्यजस्त्रेणाच्चिषा दीप्यमानमित्येतच्छिवं प्रजाभ्योऽहिंसन्तं पृथिव्याः सधस्थादग्निं पुरीष्यमङ्ग्लरस्वत्खनाम इति शिवं प्रजाभ्योऽहिंसन्तं पृथिव्या उपस्थादग्निं पशुव्यमग्निवृत्खनाम इत्येतत् ॥ २ ॥

द्वाभ्यां खनति द्विपाद्यजमानो यजमानोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतत्खनत्यथो द्वयःह्येवैतद्रूपं मृच्चापश्च ॥ ३ ॥

स वै खनामि खनाम इति खनति खनानीति वा एतं प्रजापतिरखनत्खनाम इति देवास्तस्मात्खनामि खनाम इति ॥ ४ ॥

स वा अश्या खनन्वाचा खनामि खनाम इत्याह वाग्वा अभिरारम्भायैवेयं वै वैणवी क्रियते वाचा वा एतमश्या देवा अखनस्तथैवैनमयमेतद्वा चैवाभ्या खनति ॥ ५ ॥

अथैनं कृष्णाजिने संभरति यज्ञो वै कृष्णाजिनं यज्ञ एवैनमेतत्संभरति लोमतश्छन्दाऽसि वै लोमानि छन्दः स्वेवैनमेतत्संभरति तत्त्वष्णीमुपस्तुणाति यज्ञो वै कृष्णाजिनं प्रजापतिर्वै यज्ञोऽनिरुक्तो वै प्रजापतिरुत्तरतस्तस्योपरि बन्धुः प्राचीनग्रीवे तद्धि देवता ॥ ६ ॥

अथैनं पुष्करपर्णे संभरति योनिर्वै पुष्करपर्णं योनौ तद्रेतः सिद्धति यहौ योनौ रेतः सिद्धते तत्प्रजनिष्णु भवति तन्मन्त्रेणोपस्तुणाति वाग्वै मन्त्रो वाक्पुष्करपर्णम् ॥ ७ ॥

अपां पृष्ठमसि योनिरग्रेरित्यपाऽ ह्येतत्पृष्ठं योनिहृतदग्रेः समुद्रमभितः पिन्वमानमिति समुद्रो ह्येतदभितः पिन्वते वृधमानो महाँ ३ आ च पुष्कर इति वृधमानो महीयस्व पुष्कर इत्येतद्विवो मात्रया वरिम्णा प्रथस्वेत्यनुविमाष्ट्यसौ वा आदित्य एषोऽग्निर्नो हैतमन्यो दिवो विरमायन्तुमर्हति द्यौर्भूत्वैनं यच्छेत्येवैतदाह ॥ ८ ॥

तुदुक्तरं कृष्णाजिनादुपस्तुणाति यज्ञो वै कृष्णाजिनमियं वै कृष्णाजिनमियमु वै यज्ञोऽस्याऽ हि यज्ञस्तायते द्यौः पुष्करपर्णमापो वै द्यौरापः पुष्करपर्णमुत्तरो वा असावस्यै ॥ ९ ॥

अथैने अभिमृशति संज्ञमेवाभ्यामेतत्करोति शर्म च स्थो वर्म च स्थ इति शर्म च ह्यस्यैते वर्म चाच्छिद्रे बहुले उभे इत्यच्छिद्रे ह्येते बहुले उभे व्यचस्वती संवसाथामित्यवकाशवती संवसाथामित्येतद्वै तमग्निं पुरीष्यमिति बिभृतमग्निं पशव्यमित्येतत्संवसाथाऽ स्वर्विदा समीची उरसात्मनेति संवसाथामेन स्वर्विदा समीची उरसा चात्मना चेत्येतदग्निमन्तर्भिरष्यन्ती ज्योतिष्मन्तमजस्वमिदित्यसौ वा आदित्य एषोऽग्निः स एष ज्योतिष्मानजस्वस्तमेते अन्तरा बिभृतस्तस्मादाह ज्योतिष्मन्तमजस्वमिदिति ॥ १० ॥

द्वाभ्यामभिमृशति द्विपाद्यजमानो यजमानोऽग्निर्यावानग्निर्यावित्यस्य मात्रातावतैवाभ्यामेतत्संज्ञां करोत्यथो द्वयः ह्येवैतद्वै पृष्ठकृष्णाजिनं च पुष्करपर्णं च ॥ ११ ॥

अथ मृत्यिण्डमभिमृशति पुरीष्योसीति पशव्योऽसीत्येतद्विश्वभरा इत्येषहीदः सर्वबिभर्त्यर्थवा त्वा प्रथमो निरमन्थदग्र इति प्राणो वा अर्थवा प्राणो वा एतमग्ने निरमन्थत्तद्योऽसावग्रेऽग्निरसृज्यत सोऽसीति तदाह समेवैनमेतत्करोति ॥ १२ ॥

अथैनं परिगृह्णात्यभ्या च दक्षिणतो हस्तेन च हस्तेनैवोत्तरतस्त्वामग्रे पुष्कुरादध्यर्थवा
निरमन्थतेत्यापो वै पुष्करं प्राणोऽर्थर्वा प्राणो वा एतम् ग्रेऽद्भ्यो निरमन्थन्मूर्धो विश्वस्य
वाघृत इत्यस्य सर्वस्य मूर्धा इत्येतत्तमु त्वा दध्यङ्गुषिः पुत्र ईधेऽर्थर्वण इति वाग्वै
दध्यङ्गर्थर्वणः सु एनं तत ऐन्थ वृत्रहणं पुरन्दरमिति पाप्मा वै वृत्रः पाप्महनं
पुरन्दरमित्येतत्तमु त्वा पाथ्यो वृषा सुमीधे दस्युहन्तममिति मनो वै पाथ्यो वृषा सु एनं तत
ऐन्थ धनंजयः रणे रण इति यथैव यजुस्तथा बन्धुर्गायत्रीभिः प्राणो गायत्री
प्राणमेवास्मिन्नेतद्धधाति तिसुभिस्त्रयो वै प्राणः प्राण उदानो व्यानस्तानेवास्मिन्नेतद्धधाति
तासान्नव पदानि नव वै प्राणाः सप्तशीर्षन्नवाञ्छौ द्वौ तानेवास्मिन्नेतद्धधाति ॥ १३ ॥ इति
प्रथमं ब्राह्मणम् ॥

द्वितीयं ब्राह्मणम्

अथैते त्रिषुभा उत्तरे भवत आत्मा वै त्रिष्टुबात्मानमेवास्यैताभ्याः सःस्करोति सीद
होतः स्व उ लोके चिकित्वानित्यग्निवै होता तुस्यैष स्वो लोको यत्कृष्णाजिनं
चिकित्वानिति विद्वानित्येतत्सादया यज्ञः सुकृतस्य योनाविति कृष्णाजिनं वै सुकृतस्य
योनिर्देवावीर्देवाहविषा यजासीति देवः सु देवानवहविषा यजासीत्येतदग्रे बृहद्यजमाने
व्योधा इति यजमानायैवै तामाशिषमाशास्ते ॥ १ ॥

नि होता होतुषदने विदान इत्यग्निवै होता कृष्णाजिनः होतुषदनं विदान इति
विद्वानित्येतत्वेषो दीदिवाँ३ असदत्सुदक्ष इति त्वेषो दीप्यमानोऽसदत्सुदक्ष इत्येतद्दब्य-
व्रतप्रमतिर्वसिष्ठ इत्यदब्यव्रतप्रमतिर्ह्येष वसिष्ठः सहस्रं भरः शुचिजिह्वोऽग्निरिति सर्व वै
सहस्रः सर्वभरः शुचिजिह्वो अग्निरित्येतद्वाभ्यामग्रेयीभ्यां त्रिषुब्यां तस्योक्तो
बन्धुः ॥ २ ॥

अथैषा बृहत्युत्तमा भवति बृहतीं वा एष सञ्चितोऽभिसंपद्यते यादृग्वै योनौ रेतः सिच्यते तादृग्जायते तद्युदेतामूत्र बृहतीं^२ करोति तस्मादेष सञ्चितो बृहतीमभिसंपद्यते ॥ ३ ॥

सं सीदस्व महाँ३ असीतीदमेवैतद्रेतः सिक्तं सं सादयति तस्माद्योनौ रेतः सिक्तं सं सीदति शोचस्व देववीतम इति दीप्यस्व देववीतम इत्येतद्विधूमग्रे अरुषं मियेध्य सृज प्रशस्तदर्शतमिति यदा वा एष समिध्यते४ थैष धूममरुषं विसृजते दर्शतमिति ददृश् इव ह्येष ताः षट्संपद्यन्ते षळृतवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावित्यस्य मात्रा तावत्तद्ववति ॥ ४ ॥

यद्देव संवत्सरमभिसंपद्यते तद्वहतीमभिसंपद्यते बृहती हि संवत्सरो द्वादशपौर्णमास्यो द्वादशाष्टका द्वादशामावास्यास्तत्पृथिव्याप्तिःशद्वित्रिःशदक्षरा बृहती तं दक्षिणत उदञ्चमाहरति दक्षिणतो वा उदग्योनौ रेतः सिच्यत एषो अस्यैतर्हि योनिरविच्छेदमाहरति रेतसो-५विच्छादाय ॥ ५ ॥

अथ तत्राप उपनिनयति यद्वा अस्यै क्षतं यद्विलिष्टमद्विवै तत्संधीयते६ द्विरेवास्या एतत्क्षतं विलिष्टं संतनोति संदधात्यपो देवीरूपसृज मधुमतीरयक्षमाय प्रजाभ्य इति रसो वै मधु रसवतीरयक्षमत्वाय प्रजाभ्य इत्येतत्तासामास्थानादुज्जिहतामोषधयः सुपिष्पला इत्यपां वा आस्थानादुज्जिहत ओषधयः सुपिष्पलाः ॥ ६ ॥

अथैनां वायुना संदधाति यद्वास्यै क्षतं यद्विलिष्ट वायुना वै तत्संधीयते वायुनैवास्या एतत्क्षतं यद्विलिष्टं^७ संतनोति संदधाति सं ते वायुर्मातरिश्वा दधात्वित्ययं वै वायुर्मातरिश्वा योऽयं पवत उत्तानाय हृदयं यद्विकस्तमित्युत्तानाया ह्यस्या एतद्वदयं विकस्तं यो देवानां चरसि प्राणथेनेत्येष हि सुर्वेषां देवानां चरति प्राणथेन कस्मै देव वषळस्तु तुभ्यमिति प्रजापतिवै कस्तस्मा एवैतदिमां वषट्करोति नो हैतावत्यन्याहुतिरस्ति यथैषा ॥ ७ ॥

२. बृहतीकरोति V2

३. क्षतं विलिष्टं V2, N, H, S

अथैनां दिग्भिः संदधाति यद्वा अस्यै क्षतं यद्विलिष्टं दिग्भवैतत्संधीयते दिग्भरेवास्या
एतत्क्षतं विलिष्टं संतनोति संदधाति स इमां चेमां च दिशौ संदधाति तस्मादेते दिशौ
संहिते अथेमां चेमां च तस्माद्वैवैते संहिते इत्यग्रेऽथेति अथेत्यथेति तदक्षिणावृत्तद्विधि
देवत्रानयानया वै भेषजं क्रियतेऽन्यैवैनामेऽन्दिष्यति ॥ ८ ॥

अथ कृष्णाजिनं च पुष्करपर्णं च समुद्भूति योनिवै पुष्करपर्णं योन्या तद्रेतः सिक्तः
समुद्भूति तस्माद्योन्यारेतः सिक्तः समुद्भूते सुजातो ज्योतिषा सह शर्मवरुथमासदत्स्वरिति
सुजातो होष ज्योतिषा सह शर्म चैतद्बुरुथं च स्तशासीदति ॥ ९ ॥

अथैनमुपनहृति योनौ तद्रेतो युनक्ति तस्माद्योनौ रेतो युक्तं न निष्पद्धते योक्त्रेण
योक्त्रेण हि योग्यं युज्ञति मौञ्ज्ञेन त्रिवृता तस्योक्तो बन्धुः ॥ १० ॥

तत्पूर्यस्यति वासोऽग्ने विश्वरूपं संव्ययस्व विभावसविति वरुण्या वै यज्ञे
रज्जुरवरुण्यमेवैनदेव तत्कृत्वा यथा वासः परिधापयेदेवं परिधापयति ॥ ११ ॥

अथैनमादायोत्तिष्ठत्यसौ वा आदित्य एषोऽग्निरमुं तदादित्यमुत्थापयत्युदु^४ तिष्ठ
स्वध्वरेत्यध्वरो वै यज्ञ उदुत्तिष्ठ सुयज्जियेत्येतदवा नो देव्या धियेति या ते दैवी धीस्तया
नोऽवेत्येतद्वृशे च भासा बृहता सुशुक्निरिति दर्शनाय च भासा बृहता सुशुक्निरित्येतदाग्रेया
हि सुशस्तिभिरिति ये वोल्हारस्ते सुशस्तय आग्रेया हि वोल्हभिरित्येतत् ॥ १२ ॥

अथैनमिति ऊर्ध्वं प्राञ्छं प्रगृहात्यसौ वा आदित्य एषोऽग्निरमुं तदादित्यमिति ऊर्ध्वं
प्राञ्छं दधाति तस्मादसावादित्य इति ऊर्ध्वः प्राङ्गभीयत ऊर्ध्वं ऊषुण ऊतये तिष्ठा देवो न
सवितेति यथैव यज्ञस्तथा बन्धुरूर्ध्वो वाजस्य सनितेत्यूर्ध्वो वा एष तिष्ठन्वाजमत्रः
सनोति यदज्जिभिर्विधिद्विर्विह्यामह इति रशमयो वा एतस्याञ्जयो वाघतस्तानेतदाह
परोबाहु प्रगृहाति परोबाहु होष इतोऽथैनमुपावहरति तमुपावहृत्योपरि वाभिधारयति^५
तस्योपरिबन्धुः ॥ १३ ॥ इति द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥

४. उदुत्तिष्ठ My, M

५. नाभि धारयति MD, वाभिधारयति VI

तृतीयं ब्राह्मणम्

हस्त एष भवत्यथ पशूनभिमन्त्रयत एतद्वा एषु देवाः संभरिष्यन्तः पुरस्ताद्वीर्य-
मदधुस्तथैवैष्वयमेतत्संभरिष्यन्पुरस्ताद्वीर्य दधाति ॥ १ ॥

सोऽश्वमभिमन्त्रयते स जातो गर्भोऽसि रोदस्योरितीमे वै द्यावापृथिवी रोदसी तयोरेष
जातो गर्भोऽग्ने चारुर्बिभृत ओषधीष्विति सर्वासु ह्येष चारुर्बिभृत ओषधीषु चित्रः शिशुः
परि तमाऽस्यकूनिति चित्रो वा एष शिशुः परेण तमाऽस्यकूनितिरोचते प्रमातुभ्यो^१ अधिकुनिक्रदद्वा इत्योषधयो वा एतस्य मातरस्ताभ्य एष कुनिक्रदत्पैति तदक्षे वीर्य दधाति ॥ २ ॥

अथरासभस्थिरो भव वीडवङ्ग आशुर्भव वाज्यर्वन्निति स्थिरश्च भव वीडवङ्गश्चाशुश्च
भव वाजी चार्वन्नित्येतत्पृथुर्भव सुषदस्त्वमग्नेः पुरीषवाहण इति पृथुर्भव सुशीमस्त्वमग्नेः
पशव्यवाहन इत्येतद्रासभे वीर्य दधाति ॥ ३ ॥

अथाजङ्क शिक्षो भव प्रजाभ्यो मानुषीभ्यस्त्वमङ्गिर इत्यङ्गिरा वा अग्निराग्नेयोऽजङ्कः
शमयत्येवैनमेतदहिंसायै मा द्यावापृथिवी अभिशोचीमान्तरिक्षं मा वनस्पतीनित्येतस्त्वर्व
मा हिंसीरित्येतत्तदजे वीर्य दधाति ॥ ४ ॥

त्रिभिरभिमन्त्रयते त्रिवुदग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतुवैष्वेतद्वीर्य दधाति ॥ ५ ॥

अथैनमेतेषां पशुनामुपरिष्टात्पृगृह्णाति तदेनमेतैः पशुभिः संभरति नोपस्पृशति वज्रो
वै पशुवो रेत इदं नेदिदं रेतो वज्रेण हिंसानीत्यथो अग्निरयं पशुव इमे
नेदयमग्निरिमान्पशुनिनसदिति ॥ ६ ॥

तमश्वयोपरिष्टात्पृगृह्णाति प्रैतु वाजी कुनिक्रदिति प्रैतु वाजी कुनिक्रद्यमान
इत्येतत्रान्दद्रासभस्त्वेति तदश्वस्य यजुषिरासभं निराहा^२ तद्रासभे शुचं^३ दधाति भूत्रग्निं
पुरीष्वं मा पाद्यायुषः पुरेति भूत्रग्निं पशुव्यं मोऽस्मात्कर्मणः पुरापादीत्येतत्तदेनमश्वे न
संभरति ॥ ७ ॥

१. See notes

२. निराह MD, निराह TE

३. See notes

अथ रासभस्य वृषाग्निं वृषणं भरन्निति वृषा वा अग्निर्वृषा रासभः स वृषा वृषाणं भरत्यपां गुर्भर्षं समुद्रियमित्यपाऽ॒ ह्येष गुर्भः समुद्रियस्तुदेनऽ॒ रासभेन संभरति ॥ ८ ॥

अथापादत्तेऽग्र आयाहि वीत्यवितव इत्येतत्तुदेनं ब्रह्मणा यजुषैतस्माच्छौद्राद्वर्णादपादत्ते ॥ ९ ॥

अथाजस्य ऋतुः॒ सत्यमृतः॒ सत्यमित्ययं वा अग्निर्ऋतुमसावादित्यः॒ सत्यं यदि वासावृतमयः॒ सत्यमुभयम्बेतद्युमग्निस्तस्मादाहर्तुः॒ सत्यमृतः॒ सत्यमिति तुदेनमजेन संभरति ॥ १० ॥

त्रिभिः॒ संभरति त्रिवृदग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावैत्वैनमेतत्संभरति त्रिभिः॒ पुरस्तादभिमन्त्रयते तत्पट्टतस्योक्तो बन्धुः॒ ॥ ११ ॥

अथैतान्यशूनावर्तयन्ति तेषामजः॒ प्रथम एत्यथ^५॒ रासभोऽथाश्वोऽथेतो यतामश्वः॒ प्रथम एत्यथ^५॒ रासभोऽथाजः॒ क्षत्रं वा अन्वश्वो वैश्यं च शूद्रं चानुरासभो ब्राह्मणमजस्तद्यदितो यतामश्वः॒ प्रथम एति^६॒ तस्माक्षत्रियं प्रथमं यन्तमितरे त्रयो वर्णाः॒ पश्चादनुयन्त्यथ यदमुतायतामजः॒ प्रथम एति^७॒ तस्माद्ब्राह्मणं प्रथमं यन्तमितरे त्रयो वर्णाः॒ पश्चादनुयन्त्यथ यन्नैवेतो यतान्नामुतो रासभः॒ प्रथम एति^८॒ तस्मान्न कदाचन ब्राह्मणश्च क्षत्रियश्च वैश्यं च शूद्रं च पश्चादन्वितस्तस्मादेव^९॒ यन्त्यपापवस्यसायाथो ब्रह्मणा चैवैतत्क्षत्रेण चैतौ वर्णावभितः॒ परिगृहीतेऽनपक्रमिणौ कुरुते ॥ १२ ॥

अथानद्वा पुरुषमीक्षतेऽग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वद्वराम इत्यग्निं पराव्यमग्निवद्वराम इत्येतत्तुदेनमनद्वा पुरुषेण संभरति ॥ १३ ॥

४. अपां वा एष TE, अपां एष My

५. ऐत्यथ TE

६. Same as above

७. Same as above

८. ऐति

९. त्रयो पश्चात् V2

१०. ऐति

११. तस्मादेव

तमजस्योपरिष्ठात् गृह्णन्त्याग्रेयो वा अजः स्वैर्नैवैनमेतदात्मना स्वया देवतया
संभरत्युथो^{१२} ब्रह्म वा अजो ब्रह्मणैर्वैनमेतत्संभरति ॥ १४ ॥ इति तृतीयं ब्राह्मणम् ॥

चतुर्थं ब्राह्मणम्

अथैनमुपावहरत्योषधयः प्रतिमोदध्वमग्निमेतत् शिवमायन्तमभ्यन्त्रयुष्माइत्येतद्वैत-
स्मादायत ओषधयो विभ्यति यद्वै नोऽयं न हिंस्यादिति ताभ्य एवैनमेतच्छमयति प्रत्येनं
मोदध्वं शिवो वोऽभ्यति न वो हिंसिष्यतीति व्यस्यन्विश्वा अनिरा अमीवा
निषीदन्नोऽप दुर्मिति जहीति व्यस्यन्विश्वा अनिराशामीवाश्च निषीदन्नोऽपसर्वं पाप्मानं
जहीत्येतत् ॥ १ ॥

ओषधयः प्रतिगृभ्णीतु पुष्पवतीः सुषिष्पला इत्येतद्वै तासां समृद्धं रूपं यत्पुष्पवत्यः
सुषिष्पलाः समृद्धा एनं प्रतिगृभ्णीतेत्येतदयं वो गर्भं ऋत्वियः प्रलङ्घं सधस्थमासददित्ययं
वो गर्भं ऋत्वियः सनातनं सधस्थमासददित्येतत् ॥ २ ॥

द्वाभ्यामुपावहरति द्विपाद्यजमानो यजमानोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा
तावैवैनमेतदुपावहरति तं दक्षिणत उदञ्चमुपावहरति तस्योक्तो बन्धुरुद्धतमवोक्षितं
भवति यत्रैनमुपावहरत्युद्धते वा अवोक्षितेऽग्निमादधति सिकता उपकीर्णा भवन्ति
तासामुपरि बन्धुः ॥ ३ ॥

परिश्रितं भवत्येतद्वै देवा अविभयुर्द्वैन इममिहरक्षांसि नाश्च न हन्युरिति तस्मा
एतां पुरं पर्यश्रयस्तथैवास्मा अयमेतां पुरं परिश्रयत्युथो योनिर्वाइयं रेत इदं तिर इवैव
विचरिष्यति ॥ ४ ॥

१२. संभरत्यतो

१. स MD

२. इत्येतद्वैतासां MD, V2

अथैनं विष्वति तद्यदेवास्यात्रोपनद्वस्य सरशुच्यति तामेवास्मादेतच्छुचं बहिर्द्धा
दधात्यथो एतस्या एवैनमेतद्योने: प्रजनयति विपाजसा पुथुना शोशुचान् इति विपाजसा
पुथुना दीप्यमान इत्येतद्वाधस्व द्विषो रक्षसो अमीवा इति बाधस्व सर्वान्याप्मन् इत्येतत्सुशर्मणो
बृहतः शर्मणि स्यामग्रेरहः सुहवस्य प्रणीतावित्याशिषमाशास्तेऽथाजलोमान्याच्छिद्योदीचः
प्राचः पशून्प्रसृजत्येषाहोभयेषां३ देवमनुष्णाणां दिग्यदुदीची प्राच्येतस्यां तद्विशि पशुन्दधाति
तस्मादुभये देवमनुष्णाः पशूनुपजीवन्ति ॥ ५ ॥ इति चतुर्थं ब्राह्मणम् ॥

॥ इति चतुर्थोऽध्यायः ॥

पञ्चमोऽध्यायः

प्रथमं ब्राह्मणम्

पर्णकषायनिष्पवा एता आपो भवन्ति स्थेष्ठे न्वेव यद्वेव पर्णकषायेण सोमो वै पर्णश्वन्द्रमा उ॒ वै सोम एतुदु वा एकमग्निरूपमेतस्यैवाग्निरूपस्योपास्यै ता उपसृजत्या-पोहिष्टा मयोभुव इति यां वै देवतामुग्भ्यनूक्तायां यजुः सैव देवता सर्वसो देवता तद्यजुस्ता हैता आप एवैष त्रिचस्तद्या अमूराप एकः रूपः समदृश्यन्त ता एतास्तदेवैतद्रूपं करोति ॥ १ ॥

अथ फेनं जनयित्वान्वदधाति यदेव तत्केनो द्वितीयः रूपमसृज्यत तदेवैतद्रूपं करोत्यथ यामेव तुत्र मुदृसंयौति सैव मृद्यत्तत्तीयः रूपमसृज्यतैतेभ्यो वा एष रूपेभ्योऽग्रेऽसृज्यत तेभ्य एवैनमेतज्जनयति ॥ २ ॥

अथाजलोमैः सःसृजति स्थेष्ठे न्वेव यद्वेवाजलोमैरेतद्वा एनं देवाः पशुभ्योऽधिसमभरः-स्तथैवैनमयमेतत्पशुभ्योऽधिसंभरति तद्यदजलोमैरेवाजे हि सर्वेषां पशूनां रूपमथयल्लोम लोम हि रूपम् ॥ ३ ॥

मित्रः सःसृज्य पृथिवीं भूमिं च ज्योतिषा सहेति प्राणो वै मित्रः प्राणो वा एतद्ग्रे कर्माकरोत्सुजातं जातवेदसमयक्षमाय त्वा सःसृजामि प्रजाभ्य इति यथैव यजुस्तथा बन्धुः ॥ ४ ॥

अथैतत्त्वयं पिष्टं भवति शर्कराशमायोरसस्तेन सःसृजति स्थेष्ठे न्वेव यद्वेव तेनैतावती वा इयमग्रेऽसृज्यत तद्यावतीयमग्रेऽसृज्यत तावतीमेवैनामेतत्करोति ॥ ५ ॥

रुद्राः सःसृज्य पृथिवीं बृहज्ज्योतिः समीधिर इत्यसौ वा आदित्य एषोऽग्निरेतद्वै तद्वद्वाः सःसृज्य पृथिवीं बृहज्ज्योतिः समीधिरे तेषां भानुरजस्त्र इच्छुक्रो देवैषु रोचत इत्येष वा एषां भानुरजस्त्रः शुक्रो देवैषु रोचते ॥ ६ ॥

द्वाभ्यां सःसृजति द्विपाद्यजमानो यजमानोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवेन-
मेतत्सःसृजति ॥ ७ ॥

अथ प्रयौति सःसृष्टां वसुभी रुद्रैरिति सःसृष्टा ह्येषा वसुभिश्च रुद्रैश्च भवति यन्मित्रेण
तद्वसुभिर्द्वुद्वैस्तद्वैधीरैः कर्मण्यां मृदमिति धीरा हि ते कर्मण्यो इयं मृद्धस्ताभ्यां मृद्धीं
कृत्वा सिनीवालीं कृणोतु तामिति वाग्वै सिनीवालीं सैनां हस्ताभ्यां मृद्धीं कृत्वा
करोत्वित्येतत्सिनीवालीं सुकपर्हा सुकुरीरा स्वौपशेति योषा वै सिनीवाल्येतदुँ वै योषायै
समृद्धं रूपं यत्सुकपर्हा सुकुरीरा स्वौपशा^१ समर्द्धयत्येवैनामेत्सा तु भ्यमुदिते महोखां
दधातु हस्तयोरितीयं वा अदितिर्महास्यै तदा होखां कृणोतु शक्त्या बाहुभ्यामुदितिर्धियेति
शक्त्या च हि करोति बाहुभ्यां च धिया च माता पुत्रं यथोपस्थे साग्निं बिभर्तु गर्भ एति
यथा माता पुत्रमुपस्थे बिभृयादेवमग्निं^३ बिभत्तित्येतत् ॥ ८ ॥

त्रिभिः प्रयौति त्रिवुदग्निर्यावानाग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतत्प्रयौति द्वाभ्यां
सःसृजति तत्पञ्च पञ्चचितिकोऽग्निः पञ्चत्वः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य
मात्रा तावत्तद्ववति त्रिभिरपउपसृजति तदष्टावष्टाक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य
मात्रा तावत्तद्ववत्यथोऽष्टाक्षरा वा इयमग्नेऽसृज्यत तद्यावतीयमग्नेऽसृज्यत तावतीमेवैना-
मेतत्करोति ॥ ९ ॥

अथ मृत्पिण्डमपादते यावन्तं निधयेऽलं मन्यते मखस्य शिरोऽसीति यज्ञो वै
मखस्तस्यैतच्छुर आहवनीयो वै यज्ञस्य शिर आहवनीयमु वा एतं^४ चेष्टन्भवति
तस्मादाह मखस्य शिरोऽसीति ॥ १० ॥

यद्वेवाह मखस्य शिरोऽसीति जायत एष एतद्यच्चीयते शीर्षतो वै मुखतो जायमानो
जायते शीर्षतो मुखतो जायमानो जायाता इति ॥ ११ ॥

१. तद्वयोषायै TE

२. See notes

३. अग्निं खें बिभर्तु MD, VI, V2

४. एतच्चेष्टन्

तं प्रथयति वृसवस्त्वा कृण्वन्तु गायत्रेण छन्दसाङ्गिरस्वदित्ययः हैष लोके निधिस्तमेतद्वस्वो गायत्रेण छन्दसाकुर्वस्तथैवैनमयमेतद्वायत्रेण छन्दसा करोत्यङ्गिरस्वदिति प्राणो वा अङ्गिरा ध्रुवासीति स्थिरासीत्येतदथो प्रतिष्ठितासीति पृथिव्यसीति पृथिवी ह्येष निधिर्धारया मयि प्रजाः रायस्पोषं गौपत्यः सुवीर्यः सजातान्यजमानायेतद्वृसव इमं लोकं कृत्वा तस्मिन्नेतामाशिषमाशासत तथैवैतद्व्यजमान इमं लोकं कृत्वा तस्मिन्नेतामाशिषमाशास्ते तां प्रादेशमात्रां कृत्वाथास्यै सर्वतस्तीरमुन्नयति ॥ १२ ॥

अथ पूर्वमुद्घमादधाति रुद्रास्त्वा कृण्वन्तु त्रैषभेन छन्दसाङ्गिरस्वदित्यन्तरिक्षं हैष उद्घिस्तमेतद्वायस्त्रैषुभेन छन्दसा कुर्वस्तथैवैनमयमेतद्वैषुभेन छन्दसा करोत्यङ्गिरस्वदिति प्राणो वा अङ्गिरा ध्रुवासीति स्थिरासीत्येतदथो प्रतिष्ठितासीत्यन्तरिक्षमसीत्यन्तरिक्षं हैष उद्घिर्धारया मयि प्रजाः रायस्पोषं गौपत्यः सुवीर्यः सजातान्यजमानायेतद्वै रुद्रा अन्तरिक्षं कृत्वा तस्मिन्नेतामाशिषमाशासत तथैवैतद्व्यजमानोऽन्तरिक्षं कृत्वा तस्मिन्नेतामाशिषमाशास्ते स ताःसंलिप्य संक्षेप्य ॥ १३ ॥

अथोत्तरमुद्घमादधात्यादित्यास्त्वा कृण्वन्तु जागतेन छन्दसाङ्गिरस्वदिति द्यौहैष उद्घिस्तमेतदादित्या जागतेन छन्दसा कुर्वस्तथैवैनमयमेतज्जागतेन छन्दसा करोत्यङ्गिरस्वदिति प्राणो वा अङ्गिरा ध्रुवासीति स्थिरासीत्येतदथो प्रतिष्ठितासीति द्यौरसीति द्यौहैष उद्घिर्धारया मयि प्रजाः रायस्पोषं गौपत्यः सुवीर्यः सजातान्यजमानायेतद्वा आदित्या दिवं कृत्वा तस्यामेतामाशिषमाशासत तथैवैतद्व्यजमानो दिवं कृत्वा तस्यामेतामाशिषमाशास्ते ॥ १४ ॥

अथैतेन चतुर्थेन यजुषा करोति विश्वे त्वा देवा वैश्वानरः कृण्वन्त्वानुषुभेन छन्दसाङ्गिरस्वदिति दिशो हैतद्व्यजुरेतद्वै विश्वेदेवा वैश्वानरा एषु लोकेषूखायामेतेन चतुर्थेन यजुषा दिशोऽद्व्युस्तथैवैतद्व्यजमान एषु लोकेषूखायामेतेन चतुर्थेन यजुषा दिशो

दधात्यङ्गिरस्वदिति प्राणो वा अङ्गिरा ध्रुवासीति स्थुरासीत्येतदथो प्रतिष्ठितासीति दिशोऽसीति दिशो हैतद्यजुर्धारया मूर्यि प्रजाः रायस्पोषं गौपत्यः सुवीर्यः सजातान्यजमानायेत्येतद्वै विश्वेदेवा वैश्वानरा दिशः कृत्वा तास्वेतामाशिषमाशासत तुथैवैतद्यजमानो दिशः कृत्वा तास्वेतामाशिषमाशासते ॥ १५ ॥

तेनैतेनान्तरतश्च बाह्यतश्च करोति तस्मादेषां लोकानामन्तरतश्च बाह्यतश्च दिशोऽपरिमितमेतेन करोत्यपरिमिता हि दिशस्ता^६ प्रादेशमात्रीमेवोर्ध्वा करोति प्रादेशमात्रीं तिरश्चीं प्रादेशमात्रो वै गर्भो विष्णुर्योनिरेषा गर्भसंमितां तद्योनिं करोति सा यदि वर्षीयसी प्रादेशात्स्यादेतेन युजुषा हुसीयसीं कुर्याद्यदि हुसीयस्येतेन वर्षीयसीःस यद्येकः पशुः स्यादेकप्रादेशां कुर्याद्थ यदि पञ्च पशुवः स्युः पञ्चप्रादेशां कुर्यादिषुमात्रीं वा वीर्यं वा इषु वीर्यसंमितैव तद्वति पञ्चप्रादेशा ह स्म त्वेव पुरेषुर्भवति ॥ १६ ॥ इति प्रथमं ब्राह्मणम् ॥

द्वितीयं ब्राह्मणम्

अथ तिरश्चीः रास्नां पर्यस्यति दिशो हैव सैतद्वै देवा इमाँलोकानुखां कृत्वा दिग्भरदूःहन्दिग्भः पर्यतन्वःस्तथैवैतद्यजमान इमाँलोकानुखां कृत्वा दिग्भरदूःहति दिग्भः परितनोति तामुत्तरे विवृतीये पर्यस्यत्यत्र हैषां लोकानामन्ताः समायन्ति तदैवैनाः स्तददूःहति ॥ १ ॥

अदित्यै रास्नासीति वरुण्या वै यज्ञे रज्जुरवरुण्यामेवैनामेतद्रास्नां कृत्वा पर्यस्यति ॥ २ ॥

अथ चतुर्थ ऊर्ध्वा: करोति तूष्णीमेव दिशो हैव ता एतद्वै देवा इमाँलोकानुखां कृत्वा दिग्भः सर्वतोऽदूःहःस्तथैवैतद्यजमान इमाँलोकानुखां कृत्वा दिग्भः सर्वतो दूःहति ॥ ३ ॥

६. दिशः । तां प्रादेश MD

७. इषुवीर्य MD

ता एता ऐतस्यै भवन्त्येतद्वा एता एतामस्तभूवः स्तथैवैनामेतत्स्तभुवन्ति तद्वद्तत् ऊर्ध्वं तदेतया तिरश्चाददूल्हमथै यदतोर्वाक्तदेताभिः ॥ ४ ॥

तासामग्रेषु स्तनानुन्नयत्येतद्वै देवा इमाँल्लोकानुखां कृत्वैतैः स्तनैः सर्वान्कामानुहत तथैवैतद्यजमान इमाँल्लोकानुखां कृत्वैतैः स्तनैः सर्वान्कामानुहते सैषा गौरवेमे वै लोका उखेमे वै लोका गौस्तस्यास्याै एतद्वै यैषा तिरश्चीरास्ना सा वितृतीये भवति वितृतीये हि गोरुर्थः ॥ ५ ॥

तस्यै स्तनानुन्नयन्युधसस्तत्स्तनानुन्नयति साै चतुस्तना भवति चतुस्तना हि गौस्ताःै हैके द्विस्तनां कुर्वन्त्यथोऽष्टस्तनां न तथा कुर्याद्यैव गोः कनीयस्तनाः पश्वो ये भूयस्तना अनुपजीवनीयतरा वा अस्यैतेऽनुपजीवनीयतराःै हैनां ते कुर्वते॑थो ह तेन गां कुर्वते शुनीं वाविं वा वडवां वा तस्मात्तथा न कुर्यात् ॥ ६ ॥

अथास्यै बिलमभिपद्यतेऽदितिष्ठ बिलं गृभ्णात्विति वाग्वा अदितिरेतद्वा एनां देवाै कृत्वाै वाचादित्याै निरष्टापयः स्तथैवैनामयमेतत्कृत्वाै वाचादित्याै निष्टापयति ॥ ७ ॥

तां परिगृह्य निदधाति कृत्वायसाै महीमुखामिति कृत्वायसाै महतीमुखामित्येतन्मृम्यीयोनिमग्रय इति मृम्यी ह्येषा योनिरग्नेः पुत्रेभ्यः प्रायच्छदितिः श्रपयानित्येतद्वाै एनामदितिः कृत्वाै देवेभ्यः पुत्रेभ्यः श्रपणाय प्रायच्छत्तथैवैनामयमेतत्कृत्वाै देवेभ्यः श्रपणाय प्रयच्छति ॥ ८ ॥

ता हैके तिस्तः कुर्वन्ति त्रयो वा इमे लोकाै इमे लोकाै उखाै इति वदन्तो॑थो ऽन्योन्यस्यै प्रायश्चित्यै यदीतरा भेत्यतेऽथेतरस्यां भरिष्यामो यदीतराथेतरस्यामिति न तथा कुर्याद्यो वा एष निधिः प्रथमोऽयःै स लोको यः पुर्व उद्धिरन्तरिक्षं तद्य उत्तरो द्यौः साऽथ यदेतच्चतुर्थं यजुर्दिशो हौव तदेतावद्वाै इदःै सर्व यावदिमेै च लोकाै दिशश्च स यदत्रो-पाहुरेदति तद्रेचयेद्युदु वै यज्ञेऽतिरिक्तं क्रियते यजमानस्य तदिद्वषन्तं श्रातृव्यमभ्यतिरिच्यते यदु भिन्नायै प्रायश्चित्तिरुत्तरस्मिः स्तदन्वाख्याने ॥ ९ ॥ इति द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥

१. तिरश्चया दृढमथ

२. वै missing in MD

३. तस्या एतद् MD

४. सा missing in V2

तृतीयं ब्राह्मणम्

तस्या एतुस्या अ॒षाढ्वां पूर्वा करोतीयं वा अ॒षाढ्वेष्यमु वा एषां लोकानां प्रथमा॒सृज्यत तामेतस्या एव मृदः करोत्येषां ह्येव लोकानामियं महिषी करोति महिषी हीयं तद्यैव प्रथमा॒ वित्ता सा महिषी पादमात्री भवति प्रतिष्ठा वै पुद इ॒यमु वै प्रतिष्ठा॒ आलिखिता॒ भवति त्रिवृद्धीयम् ॥ १ ॥

अ॒थोखां करोतीमाऽस्तलोकान्करोत्यथ विश्वज्योतिषः करोत्येता॒ देवता अग्निं वायुमादित्यमेता॒ ह्येव देवता॒ विश्वं॒ज्योतिस्ता॒ एतुस्या एव मृदः करोत्येष्यस्तलोकेष्य एतान्देवान्निर्मितीते यजमानः करोति आलिखिता॒ भवन्ति त्रिवृतो ह्येते॒ देवा॒ इत्यधिदेव-तम् ॥ २ ॥

अथाध्यात्ममात्मैवोखा वागुषाढ्वां तां पूर्वा॒ करोति पुरस्ताद्वैयमान्मनो वाक्तामेतस्या एव मृदः करोत्यात्मनो॒ ह्येवेयं वाहू॒ महिषी करोति महिषी हि वाक्यालिखिता॒ भवति त्रेषा॒ विहिता॒ हि वागुचो॒ यजू॒षि सामान्यथो॒ यदिदं॒ त्रयं॒ वाचो॒ रूपमुपारश्च व्यन्तरा॒ मुच्चैः ॥ ३ ॥

अ॒थोखां करोत्यात्मानं॒ तत्करोत्यथ विश्वज्योतिषः करोति प्रजा॒ वै विश्वज्योतिः प्रजा॒ ह्येव विश्वं॒ ज्योतिः प्रजननमेवैतत्करोति ता॒ एतुस्या एव मृदः करोत्यात्मनस्तत्प्रजां॒ निर्मितीते यजमानः करोति यजमानस्तदात्मनः प्रजां॒ करोत्युनन्तर्हिताः करोत्युनन्तर्हितां॒ तदात्मनः प्रजां॒ करोत्युत्तराः करोत्युत्तरां॒ तदात्मनः प्रजां॒ करोति आलिखिता॒ भवन्ति त्रिवृद्धि॒ प्रजापतिः पिता॒ माता॒ पुत्रोऽथो॒ गर्भ उल्बं॒ जरायु ॥ ४ ॥

ता॒ एता॒ यजूष्कृतायै॒ करोत्युयजुष्कृताया॒ इतरा॒ निरुक्ता॒ एता॒ भवन्त्यनिरुक्ता॒ इतरा॒ परिमिता॒ एता॒ भवन्त्यपरिमिता॒ इतरा॒ ॥ ५ ॥

प्रजापतिरेषोऽग्निरुभयम्बेतत्प्रजापतिर्निरुक्तश्चानिरुक्तश्च परिमितश्चापरिमितश्च तद्या
यजुष्कृतायै करोति यदेवास्य निरुक्तं परिमितं रूपं तदस्य तेन संस्करोत्यथ
यायजुष्कृतायै यदेवास्यानिरुक्तमपरिमितं रूपं तदस्य तेन संस्करोति सह वा एतं सर्वं
कृत्स्नं प्रजापतिं संस्करोति य एवं विद्वानेतदेवं करोत्यथोपशायै पिण्डं परिशिनष्टि
प्रायश्चित्तिभ्यः ॥ ६ ॥

अथैनां धूपयति स्थेम्ने न्वेवाथो कर्मणः प्रकृततायै यद्वेव धूपयति शिर एतद्यज्ञस्य
यदुख्खा प्राणो धूमः शीर्षस्तत्प्राणं दधाति ॥ ७ ॥

अश्वशकैर्धूपयति प्राजापत्यो वा अश्वः प्रजापतिरग्निर्नो वा आत्मात्मानं हिनस्त्यहिंसायै
तद्वै शकैव तद्वै जग्ध यातयाम तथो ह नैवाश्वं हिनस्ति नेतरान्पशून् ॥ ८ ॥

वसवस्त्वा धूपयन्तु गायत्रेण छन्दसाङ्गिरस्वद्वद्रास्त्वा धूपयन्तु त्रैषुभेन छन्दसाङ्गिर-
स्वदादित्यास्त्वा धूपयन्तु जागतेन छन्दसाङ्गिरस्वद्विश्वे त्वा देवा वैश्वानरा धूपयन्त्वानुषुभेन
छन्दसाङ्गिरस्वदिन्द्रस्त्वा धूपयतु वरुणस्त्वा धूपयतु विष्णुस्त्वा धूपयत्वित्येताभिरवैना-
मेतदेवताभिर्धूपयति ॥ ९ ॥

सप्तशकानि भवन्ति सप्त यजूर्षि सप्ततय्य एता देवताः सप्तशीर्षन्प्राणा यदु वापि
बहुकृत्वः सप्त सप्त सप्तैव तच्छीर्षणेव तत्सप्त प्राणान्दधाति ॥ १० ॥ इति तृतीयं
ब्राह्मणम् ॥

चतुर्थं छान्याणम्

अथैनमस्यां खनत्येतद्वै देवा अबिभयुर्द्वै न इमिह रक्षाः सि नाश्रान् हन्युरिति तस्मा
इमामेवात्मानमकुर्वन्नुस्या आत्मात्मानं गोप्यतीति ॥ १ ॥

तं वा अदित्या खनतीयं वा अदितिन्नो वा आत्मात्मानः हिनस्त्यहिः सायै यदन्यया
देवतया खनेद्विः स्याद्वैनम् ॥ २ ॥

अदितिष्ठा देवी विश्वदेव्यावती पृथिव्याः सधस्थे अङ्गिरस्वत्खनत्ववटेत्यवटो हैष
देवत्रात्र सा वैष्णव्यभिरुत्सीदति चतुःस्तकिरेष कूपो भवति चतस्रो वै दिशः सर्वाभ्य
एवैनमेतद्विग्भ्यः खनत्यथ पचनमवधायाशाल्हामवदधाति तूष्णीमेव ताऽहि पूर्वा
करोति ॥ ३ ॥

^१अथोखामवदति देवानां त्वा पत्रीर्देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिर-
स्वदधतूख इति देवानाऽहैतामग्रे पत्रीर्देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वद-
धुस्ताभिरवैनामेतदधाति ता ह ता ओषधये^२ एवौषधयो वै देवानां पत्न्य ओषधिभिर्हीदः
सर्वैः हितमोषधिभिरवैनामेतदधात्यथ विश्वज्योतिषोऽवदधाति तूष्णीमेवाथ पचनम-
वधायामीन्ये ॥ ४ ॥

धिषणास्त्वा देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वदभीन्धतामुख इति
धिषणा हैतामग्रे देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वदभीन्धिरे^३
ताभिरवैनामेतदभीन्ये सा ह सा वागेव वाग्वै धिषणा वाचा हीदः सर्वमिद्दुं
वाचैवैनमेतदभीन्धेऽथैतानि त्रीणि यजूऽषीक्षमाण एव जपति ॥ ५ ॥

वरुत्रीष्ठा देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वच्छृपयन्तूख इति वरुत्रीहैतामग्रे
देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वच्छृपयांचकुस्ताभिरवैनामेतच्छृपयति तानि
ह तान्यहोरात्रापये वाहोरात्राणि वै वरुत्रयोऽहोरात्रैर्हीदः सर्वं वृतमहोरात्रैवैनामेतच्छृप-
यति ॥ ६ ॥

१. MSS. do not mark the break of this kaṇḍikā

२. ओषधय TE

३. अभीषिरे as alternative reading in TE, MD, see notes

ग्नास्त्वा देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वत्पचन्तूख इति ग्रा हैताम् ग्रे देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वत्पेचुस्ताभिरैवनामेतत्पचति तानि ह तानि छुन्दाऽस्येव छुन्दाऽसि वै ग्राश्छुन्दोभिर्हि स्वर्गं लोकं गच्छन्ति छुन्दोभिरैवनामे-तत्पचति ॥ ७ ॥

जनयस्त्वाऽङ्गिरपत्रा देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वत्पचन्तूख इति जनयो हैताम् ग्रे अङ्गिरपत्रा देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वत्पेचुस्ताभिरैवनामेतत्पचति तानि ह तानि नक्षत्राण्येव नक्षत्राणि वै जनयो ये हि जनाः पुण्यकृतः स्वर्गं लोकं यन्ति तेषामेतानि ज्योतीर्खि नक्षत्रैरैवनामेतत्पचति ॥ ८ ॥

सवै खनत्येकेनावदधात्येकेनाभीन्ध एकेन श्रपयत्येकेन द्वाभ्यां पचति तस्माद्द्विः संवत्सरस्यान्नं पच्यते तानि षट्संपद्यन्ते षष्ठूतवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्नियावानग्नियावत्यस्य मात्रा तावत्तद्वति ॥ ९ ॥

अथ मित्रस्य चर्षणीधृत इति मैत्रेण यजुषोपन्याचरति यावत्कियच्छोपन्याचरति न वै मित्रैः कञ्चन हिनस्ति न मित्रं कञ्चन हिनस्ति तथो हैष एतां न हिनस्ति नो एतमेषां दिवैवोपवद्वपेद्वद्वद्वग्नियम् ॥ १० ॥

ताऽ सावित्रेण यजुषोद्वपति सविता वै देवानां^४ प्रसविता सवितुप्रसूत एवैनामेतद्वुद्वपति देवस्त्वा सवितोद्वपतु सुपाणिः स्वङ्गुरिः सुबाहुरुत शक्त्येति सर्वमुह्यत्सविता ॥ ११ ॥

अथैनां पर्यावर्त्यत्यव्यथमाना पृथिव्यामाशा दिश आपृणेत्यव्यथमाना त्वं पृथिव्यामाशा दिशो रसेनापूरयेत्येतत् ॥ १२ ॥

अथैनामुद्यच्छत्युत्थाय बृहती भवेत्युत्थाय हीमे लोका बृहन्त उदु तिष्ठ ध्रुवा त्वमित्युदु तिष्ठ स्थिरा त्वं प्रतिष्ठितेतत् ॥ १३ ॥

४. मित्रः TE, My

५. वै प्रसविता MD, V2

तां परिगुह्य निदधाति मित्रैतां त उखां परिददाम्यभित्या एषा मा भेदीत्ययं वै वायुभित्रे
योऽयं पवते तस्मा एवैनामेतत्परिददाति गुप्त्यै ते हेमे लोका मित्रगुसास्तस्मादेषां लोकानां
न किञ्चन मीयते ॥ १४ ॥

अथैनामाच्छृणति स्थेम्ने न्वेवाथो कर्मणः प्रकृततायै यद्वेवाच्छृणति शिर एतद्यज्ञस्य
यदुखा प्राणः पयः शीर्षस्तत्राणं दधात्यथो योषा वा उखा योषायां तत्पयो दधाति
तस्माद्योषायां पयः ॥ १५ ॥

अजायै पयसाच्छृणति प्रजापतेवै शोकादजा समभवत्प्रजापतिरग्निर्नो वा आत्मा-
त्मानः हिनस्त्यहिंसायै यद्वेवाजा या अजा ह सर्वा ओषधीरत्ति सर्वासामैवैना-
मेतदोषधीनाः रसेनाच्छृणति ॥ १६ ॥

ब्रसवस्त्वाच्छृदन्तु गायत्रेण छन्दसाङ्गिरस्वद्वद्रास्त्वाच्छृदन्तु त्रैष्टभेन छन्दसाङ्गिरस्वदा-
दित्यास्त्वाच्छृदन्तु जागतेन छन्दसाङ्गिरस्वद्विश्वे त्वा देवा वैश्वानरा आच्छृदन्त्वानुष्टुभेन
छन्दसाङ्गिरस्वदित्येताभिरैवैनामेतदेवताभिराच्छृणति स वै याभिरेवदेवताभिः करोति
ताभिर्धूपयति ताभिराच्छृणति यो वाव कर्म करोति स एव तस्योपचारं वेद तस्माद्याभिरेव
देवताभिः करोति ताभिर्धूपयति ताभिराच्छृणति ॥ १७ ॥ इति चतुर्थं ब्राह्मणम् ॥

॥ इति पञ्चमोऽध्यायः ॥

षष्ठोऽध्यायः

प्रथमं ब्राह्मणम्

भूयाःसि हवीःषि भवन्त्यग्निचित्यायां यदु चानग्निचित्यायामतीनि ह कर्मणि सन्ति यान्यन्यतकर्माति तान्यतीनि तेषामग्निचित्या राजसुयो वाजपेयोऽश्वमेधस्तद्यत्तान्यन्यानि कर्मण्यति तस्मात्तान्यतीनि ॥ १ ॥

आग्रावैष्णव एकादशकपालः तदध्वरस्य दीक्षणीयं वैश्वानरो द्वादशकपाल आदित्यश्च चरुस्तेऽग्नेः स यदाग्रावैष्णवमेव निर्वपेत्रे ते हविषी अध्वरस्यैव दीक्षणीयं कृतः स्यान्नाग्रेरथ यदितरे एव हविषी निर्वपै नागनावैष्णवमग्नेरेव दीक्षणीयं कृतः स्यान्नाध्वरस्य ॥ २ ॥

उभयानि निर्वपत्यध्वरस्य चाग्नेशोभयः होतत्कर्माध्वरकर्म चाग्निकर्म चाध्वरस्य पूर्वमथाग्नेरुपायि^१ होतत्कर्म यदग्निकर्म स य एष आगनावैष्णवस्तुस्य तदेव ब्राह्मणं यत्पुरश्वरणे ॥ ३ ॥

वैश्वानरो द्वादशकपालः वैश्वानरो वै सर्वेऽग्नयः सर्वेषामग्नीनामुपास्त्यै द्वादशकपालो द्वादशमासासंवत्सरः संवत्सरो वैश्वानरः ॥ ४ ॥

यद्वैतं^२ वैश्वानरं निर्वपति वैश्वानरं वा एतमग्निं जनयिष्यन्भवति तमेतत्पुरस्तद्वीक्षणीयायाः रेतोभूतः सिञ्चति यादृग्वै योनौ रेतस्सच्यते तादुगजायते तद्यदेतमन्त्रवैश्वानरः रेतोभूतः सिञ्चति तस्मादेषोऽमुत्र वैश्वानरो जायते ॥ ५ ॥

यद्वैते हविषी निर्वपति क्षत्रं वै वैश्वानरो विक्ळेष आदित्यश्वरुः क्षत्रं च तद्विशं च करोति वैश्वानरं पूर्व निर्वपति क्षत्रं तत्कृत्वा विशं करोत्येक एष भवत्येकदेवत्य एकस्थं तत्क्षत्रमेकस्थाः श्रियं करोति चरुरितरो बहुदेवत्यो भूमा वा एष तण्डुलानां यच्चरुर्भुमो एष देवानां यदादित्या विशि तद्वूमानं दधातीत्यधिदेवतम् ॥ ६ ॥

१. निर्वपन्नाग्ना My

२. उपाय H, Pa, VI

३. यद्वैतं TE

अथाध्यात्मः शिर एव वैश्वानर आत्मैष आदित्यश्चरुः शिरश्चतदात्मानं च करेति वैश्वानरं पूर्वं निर्वपति शिरस्तत्कृत्वात्मानं करोत्येक एष भवत्येकमिव हि शिरश्चरुरितरो बहुदेवत्यो भूमा वा एष तण्डुलानां यच्चरुर्भूमो एषोऽज्ञानां यदात्मात्मस्तदज्ञानां भूमानं दधाति घृत एष भवति घृतभाजना ह्यादित्याः स्वेनैवैनमेतद्वागेन^५ स्वेन रसेन प्रीणात्युपांश्चेतानि हवीःषि भवन्ति^६ रेतो वा अत्र यज्ञ उपांशु वै रेतस्सिच्यते ॥ ७ ॥

अथौद्भूमानि जुहोत्यौद्भूमणैर्वै देवा आत्मानमस्माँल्लोकात्स्वर्गं लोकमध्युदगृह्णत युदुदगृह्णत तस्मादौद्भूमानि तथैवैतद्यजमान औद्भूमणैरेवात्मानमस्माँल्लोकात्स्वर्गं लोकमध्युदृह्णीते ॥ ८ ॥

तानि वै भूयांसि भवन्त्यग्निचित्यायां यदु चानग्निचित्यायां तस्योक्तो बन्धुरुभयानि भवन्ति तस्योक्तोऽध्वरस्य पूर्वाण्यथाग्रेस्तस्यो एवोक्तः ॥ ९ ॥

पञ्चाध्वरस्य जुहोति पाङ्को यज्ञो यावान्यज्ञो यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतद्रेतोभूतः सिञ्चति सप्ताग्रे: सप्तचितिकोऽग्निः सप्तर्तवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतद्रेतोभूतः सिञ्चति तान्युभयानि द्वादश संपद्यन्ते द्वादशमासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतद्ववति ॥ १० ॥

स जुहोत्याकूतिमग्निं प्रयुजः स्वाहेत्याकूताद्वा एतद्ग्रे कर्म समभवत्तदेवैतदेतस्मै कर्मणे प्रयुज्ञे ॥ ११ ॥

मनो मेधामग्निं प्रयुजः स्वाहेति मनसो वा एतद्ग्रे कर्म समभवत्तदेवैतदेतस्मै कर्मणे प्रयुज्ञे ॥ १२ ॥

चित्तं विज्ञातमग्निं प्रयुजः स्वाहेति चित्ताद्वा एतद्ग्रे कर्म समभवत्तदेवैतदेतस्मै कर्मणे प्रयुज्ञे ॥ १३ ॥

वाचो विधृतिमग्निं प्रयुजः स्वाहेति वाचा वा एतद्ग्रे कर्म समभवत्तमेवैतदेतस्मै कर्मणे प्रयुज्ञे ॥ १४ ॥

४. स्वेनैवैनानेतद् V2, My

५. हवीःषि निर्वपति रेतो TE

६. वानग्नि My, H

प्रजापतये मनवे स्वाहेति प्रजापतिवै मनुः स हीदः सर्वममनुत प्रजापतिर्वा एतद्ग्रे
कुर्माकरोत्तमेवैतदेतस्मै कुर्मणे प्रयुक्षे ॥ १५ ॥

अग्नये वैश्वानराय स्वाहेति संवत्सरो वा अग्निवैश्वानरः संवत्सरो वा एतद्ग्रे
कुर्माकरोत्तमेवैतदेतस्मै कुर्मणे प्रयुक्षे ॥ १६ ॥

अथ सवित्रीं जुहोति सविता वा एतद्ग्रे कुर्माकरोत्तमेवैतदेतस्मै कुर्मणे प्रयुक्षे विश्वो
देवस्य नेतुर्मत्तों वुरीत सख्यम् । विश्वो राय इषुध्यति द्युम्नं वृणीत पुष्ट्यसे स्वाहेति यो देवस्य
सवितुः सख्यं वृणीते स द्युम्नं च पुष्टिं च वृणीत एष वा^७ अस्य सख्यं वृणीते य^८ एतत्कुर्म
करोति ॥ १७ ॥

तानि^९ हौके उख्यायामेवैतान्यौद्भभणानि जुहति कामेभ्यो वा एतानि हूयन्त आत्मो एष
यजमानस्य यदुखात्मन्यजमानस्य सर्वान्कामान्प्रतिष्ठापयाम इति न तथा कुर्यादेतस्य वै
यज्ञस्य सःस्थितस्यैतासामाहुतीनां यो रसस्तदेतदर्चिर्यद्वीप्यते तद्यत्सःस्थिते यज्ञे
हुतेष्वाद्भूषणेषुखां प्रवृणक्ति तु देनामेष यज्ञ आरोहति तं यज्ञं बिभर्ति तस्मात्सःस्थित एव
यज्ञे हुतेष्वाद्भूषणेषुखां प्रवृञ्यात् ॥ १८ ॥

मुञ्जकुलायेनावस्तीर्णा भवत्यादीप्यादिति न्वेव यद्वेवं मुञ्जकुलायेन योनिरेषाग्रेर्यन्मुञ्जो
न वै योनिर्गर्भं हिनस्त्यहिःसायै योनेवै जायमानो जायते^{१०} योनेजायमानो जायाता
इति ॥ १९ ॥

शणकुलायमन्तरं भवत्यदीप्यादिति न्वेव यद्वेव शणकुलायं प्रजापतिर्यस्यै योनेरसृज्यत
तस्या उमा उल्बमासं क्षणा जरायुत्समाते पूतये^{११} जरायुहि तेन वै जरायुगर्भं हिनस्त्यहिःसायै
जरायुणो वै जायमानो जायते जरायुणो जायमानो जायाता इति ॥ २० ॥ इति प्रथमं
ब्राह्मणम् ॥

७. एष वा एष वा अस्य TE

८. य एष एतत् TE

९. तान्यौहौके MD, TE

१०. जायमानो यो जायते V2

११. पूतयो TE, V2

द्वितीयं ब्राह्मणम्

तां तिष्ठन्प्रवृणकीमे वै लोका उखा तिष्ठन्तीव वा इमे लोका अथो तिष्ठन्वै
वीर्यवत्तम्^१ उदङ्ग प्राङ् तिष्ठन्दुदङ्ग^२ वै प्राङ् तिष्ठन्प्रजापतिः प्रजा असृजत ॥ १ ॥

युद्धेवोदङ्ग प्राङ् तिष्ठन्नेषा होभयेषां देवमनुष्याणां दिग्यदुदीची प्राची ॥ २ ॥

युद्धेवोदङ्ग प्राङ् तिष्ठन्नेतस्याऽह दिशि स्वर्गस्य लोकस्य^३ द्वारं तु स्मादुदङ्ग प्राङ्
तिष्ठन्नाहुतीर्जुहोत्युदङ्ग प्राङ् तिष्ठन्दक्षिणा नयति द्वारैव तु त्स्वर्गस्य लोकस्य वित्तं प्रपा-
दयति ॥ ३ ॥

मा सुभित्था मा सुरिष इति यथैव यजुस्तथा बन्धुरम्ब धृष्णु वीरयस्व स्विति योषा
वा उखांबेति वै योषा या आमन्त्रणः स्विव वीरयस्वस्वग्निश्चेदं^४ करिष्यथ इत्यग्निश्च
होतत्करिष्यन्तौ भवतो दुःहस्व देवि पृथिवि स्वस्तय इति यथैव यजुस्तथा बन्धुरासुरी
माया स्वधया कृतासीति प्राणो वा असुस्तस्यैषा मायां स्वधया कृता जुष्टं देवेभ्य इदमस्तु
हव्यमिति या एवैतस्मिन्नग्रावाहुतीर्जुहोष्यन्भवति ता एतदाहाथो एषैव हव्यमरिष्टा त्वमुदिहि
यज्ञे अस्मिन्निति यथैवारिष्टान्तेऽस्मिन्यज्ञ उदियादेवमेतदाह ॥ ४ ॥

द्वाभ्यां प्रवृणकि द्विपाद्यजमानो यजमानोऽग्निर्यावानग्निर्यावित्यस्य मात्रा तावतैवैन-
मेतत्प्रवृणकि गायत्रा च त्रिष्टुभा च प्राणो गायत्र्यात्मा त्रिष्टुबेतावान्वै पशुर्यावान्प्राणश्चात्मा
च तद्यावान्पशुस्तावतैवैनामेतत्प्रवृक्त्यथोऽग्निर्वै गायत्रीन्द्रस्त्रिष्टुबैन्द्राग्रोऽग्निर्यावानग्निर्या-
वित्यस्य मात्रा तावतैवैनामेतत्प्रवृणकीन्द्राग्री उवै सर्वेऽदेवाः सर्वदिवत्योऽग्निर्यावानग्निर्यावित्यस्य
मात्रा तावतैवैनामेतत्प्रवृणकि तयोस्सप्तपदानि सप्तचितिकोऽग्निः सप्तत्त्वः संवत्सरः
संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावित्यस्य मात्रा तावत्द्ववति ॥ ५ ॥

तां युदाग्निं संतपत्यथैनामर्चिरारोहति योषा वा उखा वृषाग्निस्तस्माद्यदा वृषा योषाऽ
संतपत्यथास्याऽरेतो दधाति ॥ ६ ॥

१. वीर्यवत्तर TE

२. उदङ्गमुखा प्राङ् TE

३. स्वर्गलोकस्य V2

४. वीरयस्वाग्नि TE, see notes

तद्वैके युदि चिरमर्चिरारोहत्यङ्गारानेवावपन्त्युभयेनैषोऽग्निरिति न तथा कुर्याद्-स्थन्वान्वाव पशुजयितेऽथ तन्नाग्र एवास्थं वन्नतमिव न्यृष्णति रेत इवैव दधाति रेत उ एतदनस्थिकं यदर्चिस्तस्मादेनामचिरेवारोहेतां यदाच्चिरारोहत्यथास्मिन्स्मिधमादधाति रेतो वा एनामेतदुपद्यत एषोऽग्निस्तस्मिन्नेताऽरेतसि संभूतिं दधाति ॥ ७ ॥

सा कार्मुकी स्यादेवाश्वासुराशोभये प्राजापत्या अस्पर्धन्त ते देवा अग्निमनीकं कृत्वा सुरानन्यायस्तस्याच्चिषः प्रगृहीतस्यासुरा अग्रं प्रावृश्यस्तदस्यां प्रत्यतिष्ठत्स कृमुकोऽभवत्स्मात्स स्वादूरसो हि तस्मादु लोहितोऽच्चिर्हि सु एषोऽग्निरेव युक्तमुकोऽग्निमेवास्मिन्नेतसंभूतिं दधाति ॥ ८ ॥

प्रादेशमात्री भवति प्रादेशमात्रो वै गर्भो विष्णुरात्मसंमितामेवास्मिन्नेतसंभूतिं दधाति ॥ ९ ॥

घृते न्युत्ता^५ भवत्यग्निर्यस्यै योनेरसृज्यत तस्यै घृतमुल्बमासीत्स्मात्तत्रत्युदीप्यत आत्मा ह्यस्यैष तस्मात्तस्य न भस्म भवत्यात्मैव तदात्मानमध्येति न वा उल्बं गर्भं हिनस्त्य हिंसाया उल्बाद्वै जायमानोऽजायत उल्बाज्ञायमानो जायाता इति ॥ १० ॥

तामादधाति द्रवत्रः सर्पिरासुतिरिति दार्कनः सर्पिरशन इत्येतत्प्रलो होता वरेण्य इति सनातनो होता वरेण्य इत्येतत्सहस्रमुत्रो अद्भुत इति बलं वै सुहो बलस्य पुत्रोऽद्भुत इत्येतत्तिष्ठत्रादधाति स्वाहाकारेण तस्योपरि बृश्यः ॥ ११ ॥

तद्वा^६ आत्मैवोखा योनिर्मुञ्जा: शणा जरायुल्बं घृतं गर्भः समिद्वाहोखा भवत्यन्तरे^७ मुञ्जा बाह्यो ह्यात्मान्तरा योनिर्बाह्ये मुञ्जा भवन्त्यन्तरे शणा बाह्या हि योनिरन्तरं जरायु बाह्ये शणा भवन्त्यन्तरं घृतं बाह्यः हि जराय्वन्तरमुल्बं बाह्यं घृतं भवत्यन्तरा समिद्वाह्यः ह्युल्बमन्तरो गर्भ एतेभ्यो वै जायमानो जायते तेभ्य एवैनमेतज्जनयति ॥ १२ ॥

५. अस्थन्वन्नतमवन् V2

६. यदर्चिं TE

७. च्युता V2

८. तद्वा TE

९. भवन्त्यन्तरे TE

अथ वैकङ्कतीमादधाति प्रजापतिर्या प्रथमामाहुतिमजुहोत्सु हुत्वा यत्र न्यमृष्ट तुतो विकङ्कतः समभवत्सैषा प्रथमाहुतिर्याद्विकङ्कतस्तामस्मिन्नेतज्जुहोति तथैनमेतत्प्रीणाति परस्या अधि संवतोऽवरारँ अभ्यातर यत्राहमस्मि ता रै अवेति यथैव यजुस्तथा बन्धुः ॥ १३ ॥

अथौदुम्बरीमादधाति देवाश्चासुराश्चोभये प्राजापत्या अस्यर्थन्त ते ह सर्व एव वनस्पतयोऽसुरानप्युपेयुरुदुम्बरो हैव देवान् जहौ ते देवा असुरान् जित्वा तेषां वनस्पतीनवुञ्जत ॥ १४ ॥

ते होचुर्हन्त यैषु वनस्पतिषूर्यो रस उदुम्बरे तं दधाम ते यद्यपक्रामेयुर्यात्यामा अपक्रामेयुर्यथा धेनुर्दुर्गद्या यथानद्वानूहिवानिति तद्यैषु वनस्पतिषूर्यो रस आसीदुदुम्बरे तमदधुस्तयैतदूर्जा सर्वान्वनस्पतीन्नतिपद्यते१० तस्मात्स सर्वदार्दः सर्वदाक्षीरी तदेत-त्सर्वमन्नं यदुदुम्बरः सर्वे वनस्पतयः सर्वेणैवैनमेतदनेन प्रीणाति सर्वेवनस्पतिभिः समिन्द्रे ॥ १५ ॥

परमस्याः परावत इति या परमा परावदित्येतद्रोहिदश इहागहीति रोहितो ह्यग्रेरश्चः पुरीष्यः पुरुप्रिय इति पशव्यो बहुप्रिय इत्येतदग्रे त्वं तरा मृध इति पाप्मा वै मृध११ इत्यग्रे त्वं तर सर्वान्याप्मान१२ इत्येतत् ॥ १६ ॥

अथापरशुवृक्णमादधाति जायत एष एतद्यच्चीयते स एष सर्वस्मा अन्नाय जायत एतद्वेकमन्नं यदपरशुवृक्णं तेनैनमेतत्प्रीणाति यदग्रे कानि कानि चिदाते दारूणि दध्मसि। सर्वं तदस्तुते घृतं तज्जुषस्व यविष्ठयेति यथैव यजुस्तथा बन्धुस्तद्यत्किञ्चापरशुवृक्णं तदस्मा एतत्स्वदयति तदस्मा अन्नं कृत्वापिदधाति ॥ १७ ॥

अथाधः शयमादधाति जायत एष एतद्यच्चीयते स एष सर्वस्मा अन्नाय जायत एतद्वेकमन्नं यदधःशयं तेनैनमेतत्प्रीणाति यदत्युपजिह्विका यद्वग्रो अतिसर्पतीत्युपजिह्विका

१०. पच्यते as alternative reading in TE, MD

११. मृधोऽग्रे TE

१२. पाप्मन MD

वा हि तद्गति वप्नो वातिसर्पति सुर्वं तदस्तुते घृतं तज्जुषस्व यविष्ठ्येति यथैव यजुस्तथा
बृन्धुस्तत्किञ्चाधः शयं^{१३} तदस्मा एतत्स्वदयति तदस्मा अन्नं कृत्वापिदधाति ॥ १८ ॥ इति
द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥

तृतीयं ब्राह्मणम्

अथैता उत्तराः पुलाश्यो भवन्ति ब्रह्म वै पलाशो ब्रह्मणैवैनमेतत्सुमित्ये यद्वेव
पुलाश्यः सोमो वै पलाश एषो ह परमाहुतिर्यत्सोमाहुतिस्तामस्मिन्नेतज्जुहोति
तयैवैनमेतत्प्रीणात्यहरहरप्रयावं भरन्त इत्यहरहरप्रमत्ता आहरन्त इत्येतदश्यायेव तिष्ठते
घासमस्मा इति यथाऽश्याय तिष्ठते घासमित्येतद्रायस्पोषेण समिषा मदन्त इति रथ्या च
पोषेण च समिषा मुदन्त इत्येतदग्रे मा ते प्रतिवेशा रिषामेति यथैवास्य प्रतिवेशो न
रिष्येदेवमेत-दाह ॥ १ ॥

नाभा पृथिव्याः समिधाने अग्रावित्येषाह नाभिः पृथिव्यै यत्रैष एतत्सुमित्युते
रायस्पोषाय बृहते हवामह इति रथ्यै च पोषाय च बृहते हवामह इत्येतदिरंमदमितीरया
ह्येष मत्तो बृहदुक्थं ह्येष मत्तो बृहदुक्थमिति बृहदुक्थो ह्येष यजत्रमिति यज्ञियमित्येतज्जेतारमग्निं
पृतनासु सासहमिति जेता ह्यग्निः पृतना^२ उ सासहिः ॥ २ ॥

याः सेना अभीत्वरी दश्ट्राभ्यां मलिम्लून्ये जनेषु मलिम्लवो यो अस्मभ्यमरतीयाद्युश्च
नो द्वेषते जनः निन्दाद्योऽस्मान्धिप्साच्च सुर्वं तं मस्ससा कुर्विति ॥ ३ ॥

एतद्वै देवा यश्चैनानद्वेष्य^३ चाद्विस्तुमस्मा अन्नं कृत्वाप्यदधुस्तेनैनमप्रीणन्नन्नमु
हैतस्याभवदहदु देवानां पाप्मानं तथैवैतद्यजमानो यश्चैनं द्वेष्टि यं च द्वेष्टि तमस्मा अन्नं
कृत्वापिदधाति तेनैनं प्रीणात्मन्नमु हैतस्य भवति दहत्यु यजमानस्य पाप्मानम् ॥ ४ ॥

१३. See notes

१. तथैनं TE, तथैवैनं V2

२. पृतनासु सा TE

३. यश्चैनानाद्वेष्यं TE, see notes

ता॑ एता एकादशादधात्युक्षत्रियस्य वाऽपुरोहितस्य वा सर्वं वैतद्युदेकादशा सर्वं तद्युदक्षत्रियो वाऽपुरोहितो वा द्वादश क्षत्रियस्य वा पुरोहितस्य वा सर्वं वैतद्युद्द्वादशा सर्वं तद्युक्षत्रियो वा पुरोहितो वा ॥ ५ ॥

स पुरोहितस्यादधाति सःशितं मे ब्रह्म सःशितं वीर्यं बलम् । सःशितं क्षत्रं जिष्णु यस्याहम् स्मि पुरोहित इति तदस्य ब्रह्म च क्षत्रं च सःशयति ॥ ६ ॥

अथ क्षत्रियस्योदेषां बाहु अतिरमुद्वर्चोऽथोबलम् । क्षिणोमि ब्रह्मणमित्रानुन्नयामि स्वाँ३ अहमिति यथैव क्षिणुयादमित्रानुन्नयेत्स्वानेवमेतदाहोभे त्वैवैते आदध्यादयं वा अग्निर्ब्रह्म च क्षत्रं चेममेवैतदग्निमेताभ्यामुभाभ्यां समिन्थे ब्रह्मणा च क्षत्रेण च तास्त्रयोदश संपद्धन्ते त्रयोदश मासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावित्यस्य मात्रा तावैवैनमेतदन्नेन प्रीणाति प्रादेशमात्र्यो भवन्ति प्रादेशमात्रो वै गर्भो विष्णुरन्नमेतदात्मसंमितेनैवैनमेतदन्नेन प्रीणाति यदु वात्मसंमितमन्तं तदवति तं न हिनस्ति यद्द्वयो हिनस्ति तद्यत्कनीयो न तदवति तिष्ठन्नादधाति तस्योपरि बन्धुः स्वाहाकारेण रेतो वा इदः सिक्तमयमग्निस्तस्मिन्यत्काष्टान्यस्वाहाकृतान्यभ्यादध्याद्विःस्याद्वैनं ता युत्समिधस्तेन नाहुतयो यदु स्वाहाकारेण तेनान्नमन्तः हि स्वाहाकारस्तथो हैनं न हिनस्ति ॥ ७ ॥ इति तृतीयं ब्राह्मणम् ॥

चतुर्थं ब्राह्मणम्

अथ विष्णुक्रमान्कान्त्वा वात्सप्रेणोपस्थायास्तमित आदित्ये भस्मैव प्रथममुपत्येद्वा॑ एनमेतेनान्नेन प्रीणात्येताभिः समिद्दिस्तस्यान्नस्य जग्धस्यैष पाप्मा सीदति भस्म तेनैवैनमेतद्युवर्तयति तस्मिन्नपहतपापन्वाचं विसृजते वाचं विसृज्य समिधमादधाति रात्र्या एवैनमेतदन्नेन॑ प्रीणाति रात्री॑ रात्रीमप्रयावं भरन्त इति तुस्योक्तो बन्धु रात्र्या

४. ता॑ वा एता V2

१. एतमेतेन My, V2.

२. एवैनदन्नेन V2

एवैताम् रिष्टस्वस्तिमाशास्ते तद्यत्किञ्चातो रुत्र्योपसमिधमादधात्याहुतिकृतः हैवास्मै
तदुपसमादधाति३ ॥ १ ॥

अथ प्रातरुदित आदित्ये भस्मैव प्रथममुद्घृपत्येतद्वा एनमेतेनान्नेन प्रीणात्येतया
समिधा यच्च रुत्र्योपसमादधाति तस्यान्नस्य जग्धस्यैष पाप्मा सीदति भस्म
तेनैनमेतद्व्यावर्तयति तस्मिन्पहतपाप्मन्वाचं विसृजते वाचं विसृज्य समिधमादधात्यहू
एवैनमेतद्वेन प्रीणात्यहरहरप्रयावं भरन्त इति तस्योक्तो बन्धुरहू४ एवैताम् रिष्टस्वस्तिमा-
शास्ते तद्यत्किञ्चातोऽहोपसमादधात्याहुतिकृतः हैवास्मै५ तदुपसमादधाति ॥ २ ॥

अहोरात्रे वाभिर्वर्तमाने संवत्सरमाप्नुतः संवत्सर इदं सर्वमा ह्रायैवैताम् रिष्टस्व-
स्तिमाशास्ते ॥ ३ ॥

अथ यदास्मै व्रतं प्रयच्छत्यथ व्रते न्यज्य समिधमादधाति न व्रते न्यज्यादित्युहैक
आहुराहुतिं तज्जुहुयादुनवक्षसं वै तद्यद्वीक्षित आजुहुयादिति ॥ ४ ॥

स वै न्यज्यादेव दैवो वा अस्यैष आत्मा मानुषोऽयं स यन्न न्यज्यान्न हैतं
दैवमात्मानं प्रीणीयादथ यन्यनकिं६ तथो हैतं दैवमात्मानं प्रीणाति सा यत्समित्तेन
नाहुतिर्युदु व्रते न्यक्ता तेनान्नमन्नंहि व्रतम् ॥ ५ ॥

स वै समिधमाधायाथ व्रतयति दैवो वा अस्यैष आत्मा मानुषोऽयं देवा उ वा अग्रेऽथ
मनुष्यास्तस्मात्समिधमाधायाथ व्रतयत्यन्नपतेऽन्नस्य नो देहीत्यशनपतेऽशनस्य नो
देहीत्येतदनमीवस्य शुष्मिण इत्यनशनायास्य शुष्मिण इत्येतत्प्रदातारं तारिष इति
यजमानो वै दाता प्रयजमानं तारिष इत्येतदुर्ज्ज नो धेहि द्विपदे चतुष्पद इत्याशिषमाशास्ते
यदु भिन्नायै प्रायश्चित्तिमाहोत्तरस्मैस्तदन्व्याख्यान इति ॥ ६ ॥

३. उपसमिधमादधाति TE

४. बन्धुरहू My

५. See notes

६. यं न्यनकि V2

यद्येषोखा भिद्येत् या भिन्ना न् वा स्थाल्युरुबिली स्यात्तस्यामेनं पर्याविपेदार्ढति वा एषोखा या भिद्यते नार्तो इयं देवतानार्तायामिममनार्त बिभराणीति तत्रोखायै कपालं पुरस्तात्प्रास्यति तथो हैष एतस्यै स्वायै योनेर्च्यवतेऽथ मुदमाहृत्योखां चोपशयां च पिष्टा सःसुज्योखां करोत्येत्यैवावृतानुपहरन्यजुस्तूष्णीमेव पक्त्वा पर्याविपति कर्मभिरेव तत्र प्रायशिक्षितिः पुनस्तुल्कपालमुखायामुपसमस्योखां चोपशयां च पिष्टा सःसुज्य निदधाति प्रायशिक्षितिभ्यः ॥ ७ ॥

अथ यद्येष उख्योऽग्निरनुगच्छेद्वार्हपत्यं वाव सु गच्छति गार्हपत्याद्वि स आहृतो भवति गार्हपत्यादेवैनं प्राञ्चमुद्भूत्योपसमाधायोखां प्रवृज्यादेत्यैवावृतानुपहरन्यजुस्तूष्णीमेव तां यदग्निरारोहति ॥ ८ ॥

अथ प्रायशिक्षितीकरोति सर्वेभ्यो वा एष एतं कामेभ्य आधते तद्यदेवास्यात्र कामानां व्यवच्छिद्यतेऽग्रावनुगते तदेवैतत्संतनोति संदधात्युभे प्रायशिक्षितीकरोत्यध्वरप्रायशिक्षितिं चाग्निप्रायशिक्षितिं चाध्वरस्य पूर्वामिथाग्रेस्तस्योक्तो बन्धुः ॥ ९ ॥

सु समिधाज्यस्योपहत्यासीन आहुतिं जुहोति विश्वकर्मणे स्वाहेत्यौथोपोत्थाय समिधमादधाति पुनस्त्वादित्युरुद्रावसवः समिन्धतां पुनर्ब्रह्माणो वसुनीथयज्ञैरित्येतास्त्वा देवताः पुनः सुमिन्धतामित्येतद्वैतेन त्वं तन्वं वर्धयस्व सत्याः सन्तु यजमानस्य कामा इति घृतेनाह त्वं तन्वं वर्धयस्व येभ्य उत्कां कामेभ्यो यजमानआधतेऽस्य सर्वे सुत्याः सन्त्वित्येतत् ॥ १० ॥

अथ यदि गार्हपत्योऽनुगच्छेदरणी वाव सु गच्छत्यरणिभ्याऽहि स आहृतो भवत्यरणिभ्यामेवैनं मथित्वोपसमाधायप्रायशिक्षितीकरोति ॥ ११ ॥

अथ यदि प्रसुत आहवनीयोऽनुगच्छेद्वार्हपत्यं वाव सु गच्छति गार्हपत्याद्वि स आहृतो भवति गार्हपत्यादेवैनं प्राञ्चं साङ्काशनेन हृत्वोपसमाधाय प्रायशिक्षितीकरोति यस्तुस्मिन्कालेऽध्वरः स्यात्तामध्वरणायशिक्षितिं कुर्यात्समान्यग्निप्रायशिक्षितिः ॥ १२ ॥

७. विश्वकर्मणेत्यथो V2

८. इत्यैतेन त्वं V2

अथ यद्यग्रीधीयोऽनुगच्छेद्वाहृपत्यं वाव सु गच्छति गार्हपत्याद्वि सु आहतो भवति
गार्हपत्यादेवैनं प्राञ्चमुत्तरेण सुदो हृत्वोपसमाधाय प्रायश्चित्तीकरोत्यथ युदि गार्ह-
पत्योऽनुगच्छेत्स्योक्तो बन्धुः ॥ १३ ॥ इति चतुर्थं ब्राह्मणम् ॥

॥ इति षष्ठोऽध्यायः ॥

सप्तमोऽध्यायः

प्रथमं ब्राह्मणम्

रुक्मं प्रतिमुच्य विभर्ति सत्ये॒ हैतद्यद्वक्मः सत्यं वा एतं यन्तुमर्हति सत्ये॒ नैतं देवा॒
अविभरुः सत्ये॒ नैवैनमेतद्विभर्ति ॥ १ ॥

तद्यत्तसत्यमुसौ स आदित्यः सु हिरण्मयो भवति ज्योतिर्वै हिरण्यं ज्योतिरेषोऽ-
मुतःहिरण्यममुतमेष परिमण्डलो भवति परिमण्डलो ह्येष एकविश्शति निर्बाधं एक-
विश्शो ह्येष बहिष्ठां निर्बाधं विभर्ति रश्मयो वा एतस्य निर्बाधा बाह्यत उ वा एतस्य
रश्मयः ॥ २ ॥

यद्वेव रुक्मं प्रतिमुच्य विभर्त्यसौ वा आदित्य एष रुक्मो नो हैतमग्निं मनुष्यो
मनुष्यरूपेण यन्तुमर्हत्येतनैव रूपेणैतद्रूपं विभर्ति ॥ ३ ॥

यद्वेव रुक्मं प्रतिमुच्य विभर्त्यरेतो वा इदः सिक्तमयमग्निस्तेजो वीर्यं रुक्मोऽस्मिः-
स्तद्रेतसि तेजो वीर्यं दधाति ॥ ४ ॥

यद्वेव रुक्मं प्रतिमुच्य विभर्त्येतद्वै देवा॒ अविभयुर्यद्वै इममिह रक्षाःसि नाशा॒ न
हन्त्युरिति तस्मा॒ एतमन्तिकाद्वोपात्तरमकुर्वन्नमुमेवादित्यमसौ वा आदित्य एष रुक्मस्तथैवास्मा॒
अयमेतमन्तिकाद्वोपात्तरमेतद्विभर्ति ॥ ५ ॥

कृष्णाजिने निष्पूतो॑ भवति यज्ञो वै कृष्णाजिनं यज्ञो वा एतं यन्तुमर्हति यज्ञेनैतं देवा॒
अविभरुयज्ञेनैवैनमेतद्विभर्ति लोमतश्छन्दाःसि वै लोमानि छन्दाःसि वा ह ते यन्तुमर्हन्ति
छन्दोभिरेतं देवा॒ अविभरुश्छन्दोभिरैनमेतद्विभर्ति ॥ ६ ॥

अभि॒ शुक्रानि च कृष्णानि च लोमानि निष्पूतो॑ भवति ऋक्सामयोहैते रूपे॒ ऋक्सामे॒
वा एतं यन्तुमर्हतः ऋक्सामाभ्यामेतं देवा॒ अविभरुर्ऋक्सामाभ्यामैवैनमेतद्विभर्ति शाणो॒
रुक्मपाशस्त्रिवृत्तस्योक्तो बन्धुः ॥ ७ ॥

१. निष्पूतो V2, Pa, H

२. Same as above

तमुपरि नाभि भर्त्यसौ वा आदित्य एष रुक्मि उपरि वाभ्यु वा एषः ॥ ८ ॥

यद्वेवोपरिनाभि अवाग्वै नाभेरेतः प्रजातिस्तेजो वीर्यं रुक्मो नेन्मेरेतः प्रजातिं तेजो वीर्यं रुक्मः प्रदहादिति ॥ ९ ॥

यद्वेवोपरिनाभ्येतद्वै पशोमेध्यतरं यदुपरिनाभि पुरीषसः हिततरं यदवाङ्नाभेस्तद्यदेव पशोमेध्यतरं तेनमेतद्विभर्ति ॥ १० ॥

यदेवोपरिनाभि यद्वै प्राणस्यामुतमूर्ध्वं तन्नाभेरुध्वैः प्राणैरुच्चरत्यथ यन्मत्यं पराक्त-नाभिमत्येति तद्यदेव प्राणस्यामृतं तदेनमेतदभिसंपादयति तेनैनमेतद्विभर्ति ॥ ११ ॥

अथैनमासन्द्या बिभर्तीयं वा आसन्द्यस्याः हीदः सर्वमासन्नमियं वा एतं यन्तु मर्हत्येनयैतं देवा अबिभरुरन्यैवैनमेतद्विभर्ति ॥ १२ ॥

औदुम्बरी भवत्यूग्वै रस उदुम्बर ऊर्जैवैनमेतद्रसेन बिभर्त्यथो सर्व एते वनस्पतयो यदुदुम्बरः सर्वे वा एतं वनस्पतयो यन्तु मर्हन्ति सर्वैरतं वनस्पतिभिर्देवा अबिभरः सर्वैर्वैनमेतद्वनस्पतीभिर्बिर्भर्ति ॥ १३ ॥

प्रादेशमात्रूर्ध्वं भवति प्रादेशमात्रो वै गर्भो विष्णुर्योनिरेषा गर्भसंमितां तद्योनिं करोत्यरतिमात्री तिरश्ची बाहुर्वा अरलिर्बाहु नो वै वीर्यं क्रियते वीर्यसंमितैव तद्भवति वीर्यं वा एतं यन्तु मर्हति वीर्यैतं देवा अबिभरुर्वर्यैर्यैवैनमेतद्विभर्ति ॥ १४ ॥

चतुः स्तक्यः पादा भवन्ति चतुः स्तक्न्यनुच्यानि चतस्रो वै दिशो दिशो वा एतं यन्तु मर्हन्ति दिग्भरेतं देवा अबिभरुदिग्भरेवैनमेतद्विभर्ति मौञ्जीभी रज्जुभिर्व्युता भवति त्रिवुद्धिस्तस्योक्तो बन्धुर्मृदा दिग्धा तस्यो एवोक्तोऽथ अनतिदाहाय ॥ १५ ॥

अथैनशिक्येन बिभर्त्तमे वै लोका एषोऽग्निर्दिशः शिक्यं दिग्भिर्हीमे लोकाः
शक्रुवन्ति स्थातुं यच्छक्रुवन्ति तस्माच्छिक्यं दिग्भरेवैनमेतद्विभर्ति षळुद्यामं भवति षड्डि
दिशो मौञ्ज्ञ त्रिवृत्तस्योक्तो बन्धुर्मृदा दिग्धं तस्यो एवोक्तोऽथो अनतिदाहाय तस्याप॑ एव
प्रतिष्ठाऽप्सु हीमे लोका प्रतिष्ठिता आदित्य आसञ्जनमादित्ये हीमे लोका दिग्भरासक्ताः
स यो हैतदेवं वेदैतेनैव रूपेणैतद्रूपं बिभर्ति ॥ १६ ॥

यद्वैनशिक्येन बिभर्ति संवत्सर एषोऽग्निर्ऋत्वः शिक्यमृतुभिर्हि संवत्सरः
शक्रोति स्थातुं यच्छक्रोति तस्माच्छिक्यमृतुभिरेवैनमेतद्विभर्ति षळुद्यामं भवति
षळूत्वस्तस्याहोरात्रे एव प्रतिष्ठाहोरात्रयोर्ह्ययः संवत्सरः प्रतिष्ठितश्चन्द्रमा आसञ्जनं
चन्द्रमसि ह्ययः संवत्सर ऋतुभिरासक्तः स यो हैतदेवं वेदैतेनैव रूपेणैतद्रूपं बिभर्ति तस्य
ह वा एष संवत्सरभूतो भवति य एवं वेद संवत्सरोपासितो हैव तस्य भवति य एवं न
वेदेत्यधिदेवतम् ॥ १७ ॥

अथाध्यात्ममात्मैवाग्निः प्राणाः शिक्यं प्राणैर्ह्यमात्मा शक्रोति स्थातुं यच्छक्रोति
तस्माच्छिक्यं प्राणैरेवैनमेतद्विभर्ति षळुद्यामं भवति षड्डि प्राणास्तस्य मन एव प्रतिष्ठा
मनसि ह्ययमात्मा प्रतिष्ठितोऽन्नमासञ्जनमत्रे ह्ययमात्मा प्राणैरासक्तः स यो हैतदेवं वेदैतेनैव
रूपेणैतद्रूपं बिभर्ति ॥ १८ ॥

अथैनमुख्या बिभर्त्तमे वै लोका उखेमे वा एतं लोका यन्तुर्महन्त्येभिरेतं लोकैर्देवा
अबिभस्तुभिरेवैनमेतल्लोकैर्बिर्भर्ति ॥ १९ ॥

४. See notes

५. वेदैतेनैवरूपेण TE, H

सा यदुखा नामैतद्वै देवा एतेन कर्मणैत्यावृतेमाँलोकानुदखनन्यदुदखनस्तस्मा-
दुत्खोत्खा ह वै तमुखेत्याचक्षते परोक्षं परोक्षकामा हि देवाः ॥ २० ॥

तद्वा उखेति द्वे अक्षरे द्विपाद्यजमानो यजमानोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा
तावतैवैनमेतद्विभर्ति सो एव कुम्भी सा स्थाली तत्पट्टश्वलत्वः संवत्सरः संवत्सरोऽ-
ग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तद्वत्ति ॥ २१ ॥

अथैनमिण्डवाभ्यां परिगृह्णात्यसौ वा आदित्य एषोऽग्निरहोरात्रेऽइण्डवेऽमुं
तदादित्यमहोरात्राभ्यां परिगृह्णाति तस्मादेषोऽहोरात्राभ्यां परिगृहीतः ॥ २२ ॥

यद्वैनमिण्डवाभ्यां परिगृह्णात्यसौ वा आदित्य एषोऽग्निरिमा उ लोकाविण्डवेऽमुं
तदादित्यमाभ्यां लोकाभ्यां परिगृह्णाति तस्मादेष आभ्यां लोकाभ्यां परिगृहीतः परिमण्डले
भवतः परिमण्डलौ हीमौ लोकौ मौञ्ज्ञे त्रिवृती तस्योक्तो बन्धुर्मुदा दिग्धे तस्यो-
एवोक्तोऽथोऽनुतिदाहाय ॥ २३ ॥

अथातः संपदेवासन्दी चोखा च शिक्यं च रुक्मपाशश्चाग्निश्च रुक्मश्च तत्पट्टश्वलत्वः
संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तद्वत्ति इण्डवेतदष्टावष्टाक्षरा गायत्री
गायत्रोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तद्भवत्यथ सर्वसंयच्चत्वारः पादश्चत्वार्यनुच्चानि
शिक्यं च रुक्मपाशश्च यदुकिञ्चरज्जव्यश्च शिक्यं तदनुखाग्नी रुक्मस्तत्रयोदश त्रयोदशमासाः
संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तद्वत्ति ॥ २४ ॥ इति प्रथमं
ब्राह्मणम् ॥

द्वितीयं ब्राह्मणम्

तं तिष्ठन्त्रितमुञ्चत्यसौ वा आदित्य एष रुक्मस्तिष्ठतीव वा असावादित्योऽथो तिष्ठन्वै
वीर्यवत्तर उदद्व प्राङ् तिष्ठस्तस्योक्तो बन्धुः ॥ १ ॥

दृशानो रुक्म उव्याव्यद्यौदिति दृश्यमानो ह्येष रुक्म उव्याव्यद्योतते दुर्मर्षमायुः श्रिये
रुचान इति दुर्मर्षं वा एतस्यायुः श्रियो एष रोचतेऽग्निरमुतोऽभवद्योभिरिति सर्वैर्वा एष

वयोभिरमुतोऽभवद्युदेन द्यौरजनयदिति द्यौर्वा एतमजनयत्सुरेता इति सुरेता ह्येषा यस्या
ह्येष रेतः ॥ २ ॥

अथैनमिण्डवाभ्यां परिगृह्णाति नकोषासा समनसा विरूपे इत्यहोरात्रे वै नकोषासा
समनसा विरूपे धापयेते शिशुमेकं समीची इति यद्वै किञ्चाहोरात्रयोस्तेनैतमेव समीची
धापयेते द्यावा क्षामा रुक्मोऽन्तर्विभातीति हरन्नेतद्युजुर्जपतीमे वै द्यावापृथिवी द्यावा क्षामा
ते एष यन्त्रन्तरा विभाति तस्मादेतद्वरन्युजुर्जपति देवा अग्निं धारयन्द्रविणोदा इति परिगृह्य
निदधाति प्राणा वै देवा द्रविणोदास्तु एतमुग्र एवमधारयस्तैरवैनमेतद्वारयति ॥ ३ ॥

अथ शिक्यपाशं प्रतिमुञ्चते विश्वारूपाणि प्रतिमुञ्चते कविरित्यसौ वा आदित्यः
कविर्विश्वारूपाणि शिक्यं प्रासादीद्वद्रुं द्विपदे च चतुष्पद इत्युद्यन्वा एष द्विपदे^१ चतुष्पदे
च भद्रं प्रसौति वि नाकमख्यत्सविता वरेण्य इति स्वर्गो वै लोको नाकस्तमेष उद्यन्नेवानु
विपश्यत्यनु प्रयाणमुषसो विराजतीत्युषा वा अग्ने व्युच्छति तस्या एष व्युष्टिं विराजन्न-
नुदेति ॥ ४ ॥

अथैनमतो^२ विकृत्या विकरोतीदमेवैतद्रेतः सिंहं विकरोति तस्माद्योनौ रेतः सिंहं
विक्रियते ॥ ५ ॥

सुपर्णोसि गरुत्मानिति वीर्यं वै सुपर्णं गरुत्मान्वीर्यमेवैनमेतदभिसःस्करोति त्रिवृते
शिर इति त्रिवृतमस्य^३ स्तोमः शिरः करोति गायत्रं चक्षुरिति गायत्रं चक्षुः करोति
बृहद्रथन्तरे पक्षाविति बृहद्रथन्तरे पक्षौ करोति स्तोम आत्मेति स्तोममात्मानं करोति
पञ्चविंशं छन्दाःस्यङ्गानीति छन्दाःसि वा एतस्यङ्गानि यजूःषि नामेति यदेनमग्नि-
रित्याचक्षते तदस्य यजूःषि नाम साम ते तनुर्वामदेव्यमित्यात्मा वै तनुरात्मा ते तनुर्वाम-
देव्यमित्येतद्यज्ञायज्ञियं पुच्छमिति यज्ञायज्ञियं पुच्छं करोति धिष्ण्याः शफा इति धिष्ण्यैर्वा-

१. द्विपदे च चतुष्पदे TE, H

२. अथैनमदो V2

३. त्रिवृत्तमस्य TE

एषोऽस्मिँलोके प्रतिष्ठितः सुपर्णोऽसि गृत्मान्दिवं गच्छ स्वः पतेति तदेनः सुपर्णं गृत्मन्तं कृत्वाह देवानाच्छ स्वर्गं लोकं पतेति ॥ ६ ॥

तं वा एतम् त्र पक्षपुच्छवन्तं विकरोति यादृग्वै योनौ रेतो विक्रियते तादृग्जायते तद्यदेतम् त्र पक्षपुच्छवन्तं विकरोति तस्मादेषोऽमुत्र पक्षपुच्छवाज्ञायते ॥ ७ ॥

तः हैक^४ एतया विकृत्याभिमन्त्यान्यां चिंति चिन्वन्ति द्रोणचिंतं वा रथचक्रचिंतं वा कङ्कचिंतं वा प्रउगचिंतं वोभयतः प्रउगं वा समुह्य पुरीषं वा न तथा कुर्याद्यथा पक्षपुच्छवन्तं गर्भं परिवृश्चेत्तादृक्तस्मादेनः सुपर्णचित्तमेव चिनुयात् ॥ ८ ॥

तमेत्या विकृत्या इतु ऊर्ध्वं प्रगृह्णात्यसौ वा आदित्य एषोऽग्निरमुं तदादित्यमित् ऊर्ध्वं प्राञ्चं दधाति तस्मादसावादित्य इतु ऊर्ध्वः प्राङ् धीयते परोबाहु प्रगृह्णति परोबाहु होष हितोऽथैनमुपावहरति तमुपावहत्योपरिनाभि धारयति तस्योक्तो बन्धुः ॥ ९ ॥

अथ विष्णुक्रमान्क्रमत एतद्वै देवा विष्णुर्भूत्वेमाँलोकान्क्रमन्त यद्विष्णुर्भूत्वाक्रमन्त तस्माद्विष्णुक्रमास्तथैवैतद्यजमानो विष्णुर्भूत्वेमाँलोकान्क्रमते स यः स विष्णुर्ज्ञः स यः स यज्ञो यमेव स योऽयमग्निरुखायामेतमेव तदेवा आत्मानं कृत्वेमाँलोकान्क्रमन्त तथैवैतद्यजमान एतमेवात्मानं कृत्वेमाँलोकान्क्रमत उदङ् प्राङ् तिष्ठन्तेतद्वै^५ तत्प्रजापति-विष्णुक्रमैरुदङ् प्राङ् तिष्ठन्त्रजा असृजत तथैवैतद्यजमानो विष्णुक्रमैरुदङ् प्राङ् तिष्ठन्त्रजा असृजते ॥ १० ॥

विष्णोः क्रमोऽसीति विष्णुर्हि भूत्वा क्रमते सपलहेति सपलान्हात्र हन्ति गायत्रं छन्द आरोहेति गायत्रं छन्द आरोहति पृथिवीमनु विक्रमस्वेति पृथिवीमनु विक्रमते प्रहरति पादं क्रमत ऊर्ध्वमग्निमुद्घृह्णात्यूद्धृत्वो हि रोहति ॥ ११ ॥

४. हैक TE

५. तिष्ठन्तेतत्प्रजा TE, H

विष्णोः क्रमोऽसीति विष्णुर्हि भूत्वा क्रमते भिमाति हेत्यभिमातीर्हा त्र हन्ति त्रैषुभं छुन्द आरोहेति त्रैषुभं छुन्द आरोहेत्यन्तरिक्षमनु विक्रमस्वेत्यन्तरिक्षमनु विक्रमते प्रहरति पादं क्रमत ऊर्ध्वमग्निमुद्घात्यूद्घो हि रोहति ॥ १२ ॥

विष्णोः क्रमोऽसीति विष्णुर्हि भूत्वा क्रमते उरातीयतो हन्ते त्यरातीयतो हात्र हन्ति जागतं छुन्द आरोहेति जागतं छुन्द आरोहति दिवमनु विक्रमस्वेति दिवमनु विक्रमते प्रहरति पादं क्रमत ऊर्ध्वमग्निमुद्घात्यूद्घो हि रोहति ॥ १३ ॥

विष्णोः क्रमोऽसीति विष्णुर्हि भूत्वा क्रमते शत्रूयतो हन्ते त्यरातीयतो हात्र हन्त्यानुषुभं छुन्द आरोहेत्यानुषुभं छुन्द आरोहति दिशोऽनु विक्रमस्वेति सर्वा दिशोऽनु वीक्षते न प्रहरति पादं नेदिमाँलोकानतिप्रणश्यानीत्यूर्ध्वमेवाग्निमुद्घाति सः ह्यारोहति ॥ १४ ॥

अथैनमतिप्रे^५ गृह्णात्येतद्वै देवा अकामयन्त पर्जन्यो^६ रूपः स्यामेति त एतेनात्मना^७ पर्जन्यो रूपमभवत्स्तथैवैतद्यजमान एतेनात्मना पर्जन्यो रूपं भवति ॥ १५ ॥

अक्रन्ददग्निस्तनयन्त्रिव द्यौरिति क्रन्दतीव हि पर्जन्यस्तनयन्त्रामा रेरिहद्वीरुधः समञ्जन्त्रिति क्षामा वै पर्जन्यो रेरिह्यमाणो वीरुधः समनक्ति सद्यो जज्ञानो विहीमिद्धो अख्यादिति सद्यो वा एष जज्ञान इदं सर्वं विख्यापयत्या रोदसी भानुना भात्यन्तरितीमे वै द्यावापृथिवी रोदसी ते एष भानुना भाति परोबाहु प्रगृह्णाति परोबाहु^८ हि पर्जन्यः ॥ १६ ॥

अथैनमुपावहरत्येतद्वै योऽस्मिँलोके रसो यदुपजीवनं तेनैतत्सहोर्ध्वं इमाँलोकान्त्रो-हत्यग्निवास्मिलोके रसोऽग्निरूपजीवनं तद्यत्तावदेव स्यान् हास्मिलोके रसो नोपजीवनः स्यादथ यत्प्रत्यवरो हत्यस्मिन्नेवैलोके रसमुपजीवनं दधाति ॥ १७ ॥

६. हरति V2

७. अतिप्रतिगृह्णाति V2, My

८. See notes

९. त तेनात्मना V2, H, My

१०. See notes

यद्वेव प्रत्यवरोहत्येतद्वा एतुदिमाँलोकानित् ऊर्ध्वो रोहति स सपराडिव रोह इयमुवै प्रतिष्ठा तद्यत्तावदेव स्यात् हास्माल्लोकाद्यजमानश्च्यवेताथ युत्प्रत्यवरोहतीमामेवै-तुत्रतिष्ठामभिप्रत्यैत्यस्यामेवैतत्रतिष्ठायां प्रतितिष्ठति ॥ १८ ॥

यद्वेव प्रत्यवरोहत्येतद्वा एतुदिमाँलोकानित् ऊर्ध्वो जयति स सपराडिव जयो यो वै पराडेव जयत्यन्ये वै तस्य जितमन्ववस्यन्त्यथ यदुभयथा^१ जयति तस्य तुत्र कामचरणं भवति तद्यत्प्रत्यवरोहतीमामेवैतल्लोकानितश्चोर्ध्वानमुतश्चार्वाचो जयति ॥ १९ ॥

अग्रेऽध्यावर्त्तिन्नभिमानिवर्तस्वाग्रेऽङ्गिरः पुनर्लज्जासहरयेत्येतेन मासर्वेणाभिनिवर्त-स्वेत्येत्यतुष्कृत्वः प्रत्यवरोहति चतुर्हि कृत्व ऊर्ध्वो रोहति तद्यावत्कृत्व ऊर्ध्वो रोहति तावत्कृत्वः प्रत्यवरोहति तमुपाहृत्योपरिनाभि धारयति तस्योक्तो बुन्धुः ॥ २० ॥ इति द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥

तृतीयं ब्राह्मणम्

अथैनमभिमन्त्रयत आयुर्वा अग्निरायुरेवैतदात्मन्धत्त आत्वाहार्षमित्याह्वेनः हरन्त्यन्तर-भूरित्यायुरेवैतदन्तरात्मन्धत्ते ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिरित्यायुरेवैतदध्रुवमन्तरात्मन्धत्ते विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्त्वित्यन्नं वै विशोऽन्नं त्वा सर्वे वाञ्छन्त्वित्येतन्मा त्वद्राष्टुमधिभ्रशदिति श्रीर्वै राष्ट्रं मा त्वच्छ्रीरधिभ्रशदित्येतत् ॥ १ ॥

अथ शिक्यपाशं च रुक्मपाशं चोन्मुञ्चते^२ वारुणो वै पाशो वरुणपाशादेव तत्पुमुच्यते वारुण्यर्चा स्वेनैवैनमेतदात्मना स्वया देवतया वरुणपाशात्पुमुच्यत उदुत्तमं वरुणपाश-मस्मदवाधमं विमध्यमः श्रथायेति यथैव यजुस्तथा बन्धुरथा वयमादित्य व्रते तवानागसो अदितये स्यामेतीयं वा अदितिरनागसस्तुभ्यं चास्यै^३ च स्यामेत्येतत् ॥ २ ॥

११. यदुभयथो

१. चोन्मुञ्चते TE

२. वास्यै V2, H

अथैनमिति प्रगृह्णाति एतद्वा एनमुदो विकृत्येत् ऊर्ध्वं प्रगृह्णाति तं तत इति प्रगृह्णाति तद्यत्तावदेवाभविष्यदत्र हैवैष व्यरःस्यताथ यदेनमिति प्रगृह्णाति तस्मादेष इतीन्वाथेति पुनरैत्यग्रे बृहन्नुषसामूर्ध्वो अस्यादित्यग्रे ह्येषबृहन्नुषसामूर्ध्वस्तिष्ठति निर्जिगन्वान्तमसो ज्योतिषागादिति निर्जिगन्वान्वा एष रात्र्यैतमसोऽह्ना ज्योतिष्ठैत्यग्निर्भानुना रुशता स्वङ्ग इत्यग्निर्वा एष भानुना रुशता स्वङ्ग आजातो विश्वा सद्यान्यप्रा इतीमे वै लोका विश्वा सद्यानि तानेषु जात आपूरयति परोबाहु प्रगृह्णाति परोबाहु हैषै इतोऽथैन-मुपावहरतीमामेवैतत्प्रतिष्ठामभिप्रत्यैत्यस्यामेवैतत्प्रतिष्ठायां प्रतितिष्ठति जगत्या जगती हेमाँलोकानमुतोऽर्वाचो व्यश्वते ॥ ३ ॥

हृसः शुचिषदित्यसौ वा आदित्यो हृ सः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसदिति वायुवै वसुरन्तरिक्षसद्वोता वेदिषदित्यग्निवै होता वेदिषदतिथिरिति सर्वेषां वा एष भूतानामतिथिरुरोणसदिति विषमसदित्येतन्नृषदिति प्राणो वै नृषम्नुष्या नरस्तद्योऽयं मनुष्येषु प्राणोऽग्निस्तमेतदाह वरसदिति सर्वेषु ह्येष वरेषु सन्त्र ऋतसदिति सत्यसदित्येतद्वयोमसदिति सर्वेषु ह्येष व्योमसु सन्त्रोऽब्जा गोजा इत्यब्जाश्च ह्येष गोजाश्वर्तजा इति सत्यजा इत्येतदद्रिजा इत्यद्रिजु ह्येष ऋतमिति सत्यमित्येतद्वहिति निदधाति बृहद्धयैषस्तद्यदेष तदेनमेतत्कृत्वा निदधाति द्वाभ्यामक्षुराभ्यां द्विपाद्यजमानो यजमानोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतन्निदधाति ॥ ४ ॥

अथैनमुपतिष्ठत एतद्वा एनमेतल्लभ्युतीव यदेनेन सहेति चेति चेमाँलोकान्क्रमते तस्मा एवैतं निहुतेऽहिःसायै ॥ ५ ॥

यद्वेवोपतिष्ठत एतद्वै देवा अविभयुयद्वै नोऽयमिमाँलोकानन्तिकान्त्र हिःस्यादिति तदेभ्य एवैनमेत लोकेभ्योऽशमयःस्तथैवैनमयमेतदेभ्यो लोकेभ्यः शमयति सीद त्वं

३. See notes on 7-2-16 above बाहु ह्येष V2

४. बृहद्देष TE

मातुरस्या उपस्थेऽन्तरग्रे रुचा त्वशिवो भूत्वा मह्यमग्रे अथो सीद शिवस्त्वमिति शिवः
शिर इति शमयत्यैवैनमेतदहिंसायै तथो हैष इमाँलोकाङ्घान्तो न हिनस्ति ॥ ६ ॥

त्रिभिरुपतिष्ठते त्रय इमे लोका अथो त्रिवृदग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्वास्मा
एतनिहृते^५ थो तावत्वैनमेतदेभ्यो लोकेभ्यः शमयति ॥ ७ ॥ इति तृतीयं ब्राह्मणम् ॥

चतुर्थ ब्राह्मणम्

अथ वात्सप्रेणोपतिष्ठते एतद्वै प्रजापतिर्विष्णुक्रमैः प्रजाः सृष्टा ताभ्यो वात्सप्रेणायुष्यम-
करोत्तथैवैतद्यजमानो विष्णुक्रमैः प्रजाः सृष्टा ताभ्यो वात्सप्रेणायुष्यं करोति ॥ १ ॥

सु हैष दाक्षायणहस्तो यद्वात्सप्रं तस्माद्यं जातं कामयेत सर्वमायुरियादिति वात्सप्रेण-
नमभिमृशेत्तदस्मै जातायायुष्यं करोति तथो ह सर्वमायुरेत्यथ यं कामयेत वीर्यवान्त्यादिति
विकृत्यैनं पुरस्तादभिमन्त्रयेत तथो ह स वीर्यवान्भवति ॥ २ ॥

दिवस्परि प्रथमं ज्ञे अग्निरिति प्राणो वै दिवः प्राणादुवा एष प्रथममजायतास्मद्द्वितीयं
पुरि जातवेदा इति यदेनमदो द्वितीयं पुरुषविधोऽजनयत्तुतीयमप्स्विति यदेनमदस्तृतीय-
मद्द्वयोऽजनयन्त्रमणा अजस्त्रमिति प्रजापतिर्वै नृमणा अग्निरजस्त्र इन्धान एनं जरते
स्वाधीरिति यो वा एनमिन्दे सु एनं जनयते स्वाधीः ॥ ३ ॥

विद्वा ते अग्ने त्रेधा त्रयाणीत्यग्निर्यायुरादित्य एतानि हास्य तानि त्रेधा त्रयाणि विद्वा
ते धाम बिभूता पुरुषेति यदिदं बहुधा विहित्यते विद्वा ते नाम परमं गुहा यदिति यविष्ठ
इति वा अस्य तं नाम परमं गुहा^६ विद्वा तमुत्सं यत आजगन्धेत्यापो वा उत्सोऽद्वयो वा
एष प्रथममाजगाम ॥ ४ ॥

समुद्रेत्वा नृमणा अप्स्वन्तरिति प्रजापतिर्वै नृमणा अप्सु त्वा प्रजापतिरित्येतन्त्रचक्षा
ईधे दिवोऽग्न ऊधनिति प्रजापतिर्वै नृचक्षा आपो दिव ऊधस्तृतीये त्वा रजसि

५. एते निहृते TE

६. गुहायद्विद्वा TE, V2

तस्थिवाऽसमिति द्यौवैं तृतीयऽरजोऽपामुपस्थे महिषा अवर्द्धन्निति प्राणा वै महिषा दिवि
त्वा प्राणा अवर्धन्नित्येतत् ॥ ५ ॥

ता एता एकव्याख्याना एतमेवाभि ता आग्नेयस्त्रिषुभस्ता यदाग्रेय्यस्तेनाग्निरथ
यत्त्रिषुभो यदेकादश तेनेन्द्र ऐन्द्राग्नेऽग्निर्यावानग्निर्यावित्यस्य मात्रा तावत्वैनमेतदुपतिष्ठत
इन्द्राग्नी उ वै सुवैं देवाः सर्वदेवत्योऽग्निर्यावानग्निर्यावित्यस्य मात्रा तावत्वैनमेतदुप-
तिष्ठते ॥ ६ ॥

यद्वेव विष्णुक्रमवात्सप्रे भवतो विष्णुक्रमैवैं प्रजापतिरिमं लोकमसृजत वात्सप्रेणाग्निं
विष्णुक्रमैवैं प्रजापतिरन्तरिक्षमसृजत वात्सप्रेण वायुं विष्णुक्रमैवैं प्रजापतिर्दिवमसृजत
वात्सप्रेणादित्यं विष्णुक्रमैवैं प्रजापतिर्दिशोऽसृजत वात्सप्रेण चन्द्रमसं विष्णुक्रमैवैं
प्रजापतिर्भूतमसृजत वात्सप्रेण भविष्यद्विष्णुक्रमैवैं प्रजापतिर्वित्तमसृजत वात्सप्रेणाशां
विष्णुक्रमैवैं प्रजापतिरहरसृजत वात्सप्रेण रात्रिं विष्णुक्रमैवैं प्रजापतिः पूर्वपक्षान्सृजत
वात्सप्रेणापरपक्षान्विष्णुक्रमैवैं प्रजापतिर्धमासान्सृजत वात्सप्रेण मासान्विष्णुक्रमैवैं
प्रजापतिर्ऋतुन्सृजत वात्सप्रेण संवत्सरं तद्यद्विष्णुक्रमवात्सप्रे भवत एतदेव तेन सुर्वः
सृजते ॥ ७ ॥

यद्वेव विष्णुक्रमवात्सप्रे भवतो विष्णुक्रमैवैं प्रजापतिः स्वर्गं लोकमभिप्रायात्सु
एतदवसानमपश्यद्वात्सप्रं तेनावास्यद्प्रदाहाय यद्भु युक्तं न विमुच्यते प्रतद्वह्यते तथैवैत-
द्युजमानो विष्णुक्रमैरेव स्वर्गं लोकमभिप्रयाति वात्सप्रेणावस्यति ॥ ८ ॥

स वै विष्णुक्रमान्क्रान्त्वाऽथ तदानीमेव वात्सप्रेणोपतिष्ठते यथा प्रयायाथ तदानीमेवापि
विमुच्यतेद्युक्तदेवानां वै विधामनु मनुष्यास्तस्मादु हेदमुत मानुषो ग्रामः प्रयायाथ तदानी-
मेवावस्यति ॥ ९ ॥

तद्वा अहोरात्रे एव विष्णुक्रमा भवन्त्यहोरात्रे वात्सप्रमहोरात्रे एव तद्यान्यहोरात्रे क्षेम्यो
भवति तस्मादु हेदमुत मानुषो ग्रामोऽहोरात्रे यात्वाहोरात्रे क्षेम्यो भवति ॥ १० ॥

स वा अर्धमेव संवत्सरस्य विष्णुक्रमान्क्रमते अर्धं वात्सप्रेणोपतिष्ठते मध्ये ह
संवत्सरस्य स्वर्गो लोकः स यत्कनीयोऽर्धात्क्रमेत न हैतऽ स्वर्गं लोकमभिप्राप्नुयादथ

यद्युयोऽर्धापिराङ् हैतेऽ स्वर्गं लोकमभिप्रणश्येदथ युदर्धं क्रमते ऽर्धमुपतिष्ठते तुत्संप्रति
स्वर्गं लोकमास्वा विमुच्यते॒ ॥ ११ ॥

ताथ्यां वै विपर्यासमेति यथा महान्तमध्वान विमोक्तं समश्वीति३ तादृकस्य वै
पुरस्ताच्चोपरिष्टाच्चोभे विष्णुक्रमवात्सप्रे समस्यत्यहवै विष्णुक्रमा रात्रिवर्त्सप्रभेत्तदा इदं
सर्वं प्रजापतिः प्रजनयिष्यश्च प्रजनयित्वा चाहोरात्राभ्यामुभयतः पर्यगृह्णात्तथैवैतद्यजमान
इदं सर्वं प्रजनयिष्यश्च प्रजनयित्वा चाहोरात्राभ्यामुभयतो विमोक्तं परिगृह्णाति ॥ १२ ॥

तदाहुः यद्दर्हिष्णुक्रमा रात्रिवर्त्सप्रमथोभे एवाहन्त्वतो न रात्र्यां कथमस्यापि
रात्र्यां४ कृते भवत इत्येतद्वा एने५ अदो दीक्षमाणः पुरस्तादपराह्न उभे समस्यति रात्रिर्हि
तद्यदपराह्नो६ थैने७ एतत्सन्निवप्त्यनुपरिष्टान्यूर्वाह्नु उभे समस्यत्यहैतद्यापूर्वाह्नु एवमु
हास्योभे एवाहन्कृते भवत उभे रात्र्याम् ॥ १३ ॥

स यदहः सन्निवप्त्यन्तस्यात्तदहः प्रातरुदित आदित्ये भस्मैव प्रथममुद्घोषेति९
भस्मोदुप्याथ॑ वाचं विसृजते वाचं विसृज्य समिधमादधाति समिधमाधाय भस्मापोऽ-
भ्यवहरति यथैव यजुस्तस्याभ्यवहरणं तथापादाय भस्मनः प्रत्येत्योखायामोप्योप-
तिष्ठते ॥ १४ ॥

अथ प्रायश्चित्तीकरोति स यदि विष्णुक्रमीयमहः स्याद्विष्णुक्रमान्कान्त्वा वात्सप्रेणो-
पतिष्ठेताथ यदि वात्सप्रीयं वात्सप्रेणोपस्थाय विष्णुक्रमान्कान्त्वा वात्सप्रमन्ततः कुर्यात्रि
विष्णुक्रमानन्ततः कुर्याद्यथा प्रयाय न विमुच्येतादृकदथ यद्वात्सप्रमन्ततः करोति प्रतिष्ठा
वै वात्सप्रं यथा प्रतिष्ठापयेदवसायेत्तादृक्सादु वात्सप्रमेवान्ततः कुर्यात् ॥ १५ ॥ इति
चतुर्थं ब्राह्मणम् ॥

॥ इति सप्तमोऽध्यायः ॥

२. विमुच्यते MD, TE

३. अध्वानं समश्वृते V2, My

४. रात्र्या कृते V2

५. एते अतो V2, एने अहो My

६. Sandhi archaic

७. उद्घोषति V2, Pa, H

८. भस्मोदुप्य वाचं MD

अष्टमोऽध्यायः

प्रथमं ब्राह्मणम्

वनीवाहृताग्निं बिभ्रदित्याहुर्देवाश्चासुराश्चोभये प्राजापत्या अस्पर्धन्त ते देवाश्चक्रम-
चरञ्छालम् सुरा आसः स्ते देवाश्चक्रेण चरन्त एतत्कर्मापश्यः शक्रेण हि वै देवाश्चरन्त
एतत्कर्मापश्यः स्तस्मादनस एव पौरोलाशेषु यजूः ष्वनसोऽग्नौ ॥ १ ॥

सयो वनीवाहृते देवान्कर्मणैति दैवः हास्य कर्म कृतं भवत्यथ यो न
वनीवाहृतेऽसुरान्कर्मणैत्यसुर्यः हास्य कर्म कृतं भवति ॥ २ ॥

तद्वैक आहुः स्वयं वा एष वनीवाहितो विष्णुक्रमैर्वा एष प्रयाति वात्सप्रेणावस्यतीति
न तथा विद्याहृतवं वा अस्य तत्प्रयाणं यद्विष्णुक्रमा दैवमवसानं यद्वात्सप्रमथास्येदं मानुषं
प्रयाणं यदिदं प्रयाति मानुषमवसानं यदवस्यति ॥ ३ ॥

प्रजापतिरेषोऽग्निः उभयम्बेतत्प्रजापतिर्यच्च देवा यच्च मनुष्यास्तद्विष्णुक्रमवात्सप्रे
भवतो यदेवास्यै दैवः रूपं तदस्य तेन संस्करोत्यथ यद्वनीवाहृते यदेवास्य मानुषैः रूपं
तदस्य तेन संस्करोति सह वा एतर्सुर्वं कृत्वा प्रजापतिः संस्करोति य एवं
विद्वान्वनीवाहृते तुस्मादु वनीवाहृतैव ॥ ४ ॥

स यदहः प्रयास्यन्त्यात्तदहरुत्तरतोऽग्नेः प्राग्न उपस्थाप्याथास्मिन्तसमिधमादधात्ये
तद्वा एनं देवा एष्यन्तं पुरस्तादनेनप्रीणन्नेतया समिधा तथैवैनमयमेतदेष्यन्तं पुरस्तादनेन
प्रीणात्येतया समिधा ॥ ५ ॥

समिधाग्निं दुवस्यतेति समिधाग्निं नमस्यतेत्येतद्वैर्बोधयतातिथिमास्मिन्हव्या^१
जुहोतनेति घृतैर्है बोधयतातिथिमोऽस्मिन्हव्यानि जुहुते त्येतद्वैर्बोधयत्येत्यायै
होनमेतत्समुद्भोधयति^२ ॥ ६ ॥

१. यद्वेवास्य V2, H

२. अतिथिमस्मिन् TE

३. घृतैरह MD

४. जुहुते V2

५. See notes

अथैनमुद्यच्छत्युदु त्वा विश्वेदेवा अग्रे भरन्तु चित्तिभिरिति विश्वे वा एतम् ग्रे देवाश्चित्तिभिरुदभरन्तेतद्धयेषां तदा चित्तिमासीत्थैवैनमयमेतच्चित्तिभिरुद्धरत्येतद्धयस्य तदा चित्तं भवति स नो भव शिवस्त्वः सुप्रतीको विभावसुरिति यथैव यजुस्तथा बन्धुस्तं दक्षिणत उदञ्चमादधाति तस्योक्तो बन्धुः स्थाल्यां गार्हपत्यः समुप्यापरमादधाति स यदि कामयेतोपाधिरोहेत्पार्श्वतो वा ब्रजेत् ॥ ७ ॥

अथानद्वाहौ युनक्ति दक्षिणमग्रेऽथ सव्यमेवं देवत्रेतरथा मानुषे स यां कां च दिशं यास्यन्त्स्यात्राडेवाग्रे प्रयायात्राची हि दिग्ग्रेः स्वामेव तद्विशमनुप्रयाति प्रेदग्रे ज्योतिष्मान्याहि शिवेभिरचिर्भिष्टवमिति प्रेदग्रे त्वं ज्योतिष्मान्याहि शिवेभिरचिर्भिर्दीप्यमानैरित्येतद्वहृद्धिर्भानुभिर्भासन्मा^६ हिंसीस्तन्वा प्रजा इति बृहद्धिरचिर्भिर्दीप्यमानैर्मा हिंसीरात्मना प्रजा इत्येतत् ॥ ८ ॥

यदाक्ष उत्सर्जेदथैतद्यजुजपेदसुर्या वा एषा वाग्याक्षस्य तामेतच्छमयति तामेतदेवत्रा करोति ॥ ९ ॥

यद्वैतद्यजुर्जपति यस्मिन्वै कुस्मिंश्चाहितेऽक्ष उत्सर्जति तस्यैव सा वाग्भवति तद्यदग्रावाहितेऽक्ष उत्सर्जत्यग्रेव सा वाग्भवत्यग्रिमेव तद्वेवा उपा स्तुवन्नुपा महयःस्तथैवैनमयमेतदुपस्तौत्युपमहयत्यक्रन्ददग्रिस्तनयन्निव द्यौरिति तस्योक्तो बन्धुः ॥ १० ॥

स यदि पुरा वसत्यै विमुच्चेतानस्येवाग्निः स्यादथ यदि वसत्यै विमुच्चेत प्राग्न उपस्थाप्योत्तरत उद्धत्यावोक्षति यज्ञैनमुपावहरति तं दक्षिणत उदञ्चमुपावहरति तस्योक्तो बन्धुः ॥ ११ ॥

अथास्मिन्त्समिधमादधात्येतद्वा एनं देवा ईयिवा॒॑समुपरिष्टादन्नेनाप्रीणत्येतया समिधा तथैवैनमयमेतदीयिवा॒॑समुपरिष्टादन्नेन प्रीणात्येतया समिधा ॥ १२ ॥

६. भासन् *ātmanepada* is archaic

७. उद्धत्य V2

प्रप्रायमग्निर्भृतस्य शृण्व इति प्रजापतिर्वै भरतः स हीदं सर्व बिभर्ति वियत्सुर्यो
न रोचते बृहद्ब्रा इति वियत्सूर्य इव रोचते बृहद्ब्रा इत्येतदभियः पुरु पुतनासु तस्थाविति
पुरुहिं नामासुररक्षसमास तमग्निः पुतनास्वभितस्थौ दीदाय दैव्यो अतिथिः शिवो न इति
दीप्यमानो दैव्योऽतिथिः शिवो न इत्येतत्स्थितवत्या वसत्य ह्येनं स्थापयति ॥ १३ ॥

अथातः संपदेव समिधं प्रथमेनादधात्युद्यच्छत्येकेन प्रयात्येकेनाक्षमेकेनानुमन्त्रयते
समिधमेव पञ्चमेनादधाति तत्पञ्च पञ्चचितिकोऽग्निः पञ्चर्तवः संवत्सरः संवत्सरोऽ-
ग्निर्यावानग्निर्यावित्यस्य मात्रा तावत्तद्वत्ति ॥ १४ ॥

अथातो भस्मन एवाभ्यवहरणस्य देवा वा एतदग्रे भस्मोदवपस्तेऽब्रुवन्यदि वा
इदमित्थमेव सदात्मानमभि सङ्स्करिष्यामहे मर्त्याः कुणपा अनपहतपाप्मानो भविष्यामो
यद्यु परावप्स्यामो यदत्राग्रेयं बहिर्द्वा तदग्रेः करिष्याम उप तज्जानीत यथेदं करवामेति
तेऽब्रुववश्चेतयध्वमिति चितिमिच्छतेति वाव तदब्रुववस्तुदिच्छत यथेदं करवा-
मेति ॥ १५ ॥

ते चेतयमाना एतदपश्यन्नप एवैनदभ्यवहरामापो वा अस्य सर्वस्य प्रतिष्ठा तद्यत्रास्य
सर्वस्य प्रतिष्ठा तदेतत्प्रतिष्ठाप्य यदत्राग्रेयं तदद्वयोऽधिजनयिष्याम इति तदपोऽभ्यवहरः-
स्तथैवैनदयमेतदपोऽभ्यवहरति ॥ १६ ॥

आपो देवीः प्रतिगृष्णीत भस्मैतत्स्योने कृणुध्वं सुरभा उ लोक इति जग्धं वा
एतद्यातयाम भवति तदेतदाह स्मभिष्ठ एतल्लोके कुरुध्वमिति तस्मै नमन्ताञ्जनय इत्यापो वै
जनयोऽद्वयो हीदं सर्व जायते सुपत्लीरित्यग्निना वा आपः सुपत्ल्यो मातेव पुरु
बिभृताप्स्वेनदिति यथा माता पुत्रमुपस्थेबिभृयादेवमेतद्विभृतेतदप्स्वग्रे सधिष्ठवेत्यप्स्वग्रे
योनिष्ठ वेत्येतत्सौषधीरुरुध्य स इत्योषधीहृषोऽनुरुध्यते गर्भे संजायसे पुनरिति गर्भे ह्येष

संजायते पुनः गुर्भोऽस्योषधीनां गुर्भोऽवनस्पतीनां गुर्भोऽविश्वस्य भूतस्याग्रेऽगुर्भोऽपामसीति तदेनमस्य सुर्वस्य गुर्भं करोति ॥ १७ ॥

त्रिभिरभ्युवहरति त्रिबुदग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावैनदेतदभ्युवहरत्येकेनाग्रेऽथ द्वाभ्यां द्वाभ्यां वाग्रेऽथैकेन द्विस्तु कृत्वोऽभ्युवहरति तद्ये द्विपादाः पशुवस्तैरैवैनदेतदभ्युवहरति ॥ १८ ॥

अथापादते तद्यदत्राग्रेयं तदेतदद्वयोऽधिजनयत्यनयानया वै भेषजं क्रियतेऽनयै^{१०} वैनमेतत्संभरति प्रसद्य भस्मना योनिमपश्च पृथिवीमग्र इति प्रसन्नो ह्योष भस्मना योनिमपश्च पृथिवीं च भवति सःसुज्य मातृभिष्टुं ज्योतिष्मान्पुनरासद इति संगत्यु मातृभिष्टुं ज्योतिष्मान्पुनरासद इत्येतत्पुनरासद्य सुदनं पुनरूर्जा सह रथ्येत्येतेन मा सर्वेणाभिनिवर्त्स्वेत्येतत् ॥ १९ ॥

चतुर्भिरपादते तद्ये चतुर्ष्यादाः पशुवस्तैरैवैनमेतत्संभरत्यथोऽन्नं वै पशवोऽन्नैवैन-मेतत्संभरति त्रिभिरभ्युवहरति तत्सप्त सप्तचितिकोऽग्निः सप्तर्तवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावृद्ववति ॥ २० ॥

अपादाय भस्मनः प्रेत्येत्योखायामोप्योपतिष्ठत एतद्वा एतद्यथायर्थं करोति यदग्निमपोऽभ्युवहरति तस्मा एवैतन्निहृतेऽहिंसाया आग्रेयीभ्यामग्रय एवैतन्निहृते^{११} बुद्धवतीभ्यां यथैवास्यैतदग्निर्वचों निबोधेत्^{१२} ॥ २१ ॥

बोधा मे अस्य वृचसो यविष्टेति बोध मेऽस्य वृचसो यविष्टेतन्मःहिष्टस्य प्रभृतस्य स्वधाव इति भूयिष्टस्य प्रभृतस्य स्वधाव इत्येतत्पीयति त्वो अनु त्वो गृणातीति

१०. क्रियते तथैवैनं TE क्रियते तथैवैनं My

११. एवैतं निहृते TE

१२. निबोधयेत् V2

पीयत्येकोऽन्वेको गृणाति वन्दुरुस्ते तन्वं वन्दे अग्र इति वन्दिता तेऽहं तन्वं वन्देऽग्र इत्येतत्स बोधि सुरिमधवा वसुपते वसुदावन्युयोध्यस्मद्देषांसीति यथैवास्माद्देषांसि युयुदेवमेतदाह द्वाभ्यामुपतिष्ठते गायत्र्या च त्रिष्टुभा च तस्योक्तो बन्धुः ॥ २२ ॥

तानि नव भवन्ति नव दिशोऽग्निर्नव प्राणाः प्राणां अग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तद्वति ॥ २३ ॥

अथ प्रायश्चित्तीकरोति सर्वेभ्यो वा एष एतं कामेभ्य आदते तद्यदेवास्यात्र कामानां व्यवच्छिद्यते ऽग्रावपोऽभ्यवहियमाणे तदेवैतत्संतनोति संदधात्युभे प्रायश्चित्तीकरोति युवाग्रावनुगते तस्योक्तो बन्धुः ॥ २४ ॥

तानि दश भवन्ति दशाक्षरा विराङ्गविराङ्गग्निर्दश दिशोऽग्निर्दश प्राणाः प्राणां अग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तद्वति ॥ २५ ॥ इति प्रथमं ब्राह्मणम् ॥

द्वितीयं ब्राह्मणम्

गार्हपत्यं चेष्यन्यलाशाख्या व्युदूहत्यवस्थति हैतद्यद्वार्हपत्यं चिनोति य उ वै के वाग्निर्चितोऽस्यामेव तेऽवसितास्तद्यद्वयुदूहत्यवसितानेव तद्युदूहति नेदवसितानध्यवस्थानीति ॥ १ ॥

अपेत वीत वि च सर्पतात इत्यप चैवैत वि चेत व्यु च सर्पतात इत्येतद्यु^१ उदरसर्पिणस्तानेतदाह येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतना इति येऽत्र स्थ सनातना ये चाधुनातना इत्येतद्यदाद्यमोऽवसानं पृथिव्या इति यमो हवास्या अवसानस्येषे स एवास्मास्यामवसानं ददाति^२ ॥ २ ॥

अक्रन्निम् पितरो लोकमस्मा इति क्षत्रं वै यमो विशः पितरो यस्मात् वै क्षत्रियो विशा संविदानोऽस्यामवसानं ददाति तत्सुदत्तं तथो हास्मै क्षत्रं यमो विशा पितृभिः संविदानोऽस्यामवसानं ददाति ॥ ३ ॥

१. इत्येतददाद्यमो TE, H, My; इत्येतत् ॥ अदाद्यमो MD

२. ददति TE

पलाशशाखया व्युदूहति ब्रह्म वै पलाशो ब्रह्मणैव तदवसितान्व्युदूहति मन्त्रेण ब्रह्म
वै मन्त्रो ब्रह्मणैव तदवसितान्व्युदूहति तामुदीचीमुदस्यति ॥ ४ ॥

अथोषान्निवपत्यं वै लोको गार्हपत्यः पशुव उषाऽस्मिंस्तं लोके पशुन्दधाति
तस्मादिमेऽस्मिल्लोके पशुवः ॥ ५ ॥

यद्वेषोषान्निवपति प्रजापतिः प्रजा असृजत ता नानोल्बा असृजत ता न समजानत्
सोऽकामयत संजानीरन्निति ताः समानोल्बा अकरोत्तासामूषानुल्बमकरोत्ताः समजानत्
तस्मादप्येतर्हि समानोल्बाः समेव जानते देवैः समानोल्बोऽसानीति३ वै यजते यो यजते
तद्युषान्निवपति देवैरेतत्समानोल्बो भवति ॥ ६ ॥

संज्ञानमसीति समजानत्४ होतेन कामधरणभिति पशुवो वा उषाः पशुवः कामधरणं
मयि ते कामधरणं भूयादिति मयि ते पशुवो भूयासुरित्येतत्तैः सर्वं गार्हपत्यं प्रच्छादयति
योनिर्वा गार्हपत्या चितिरुल्बमुषाः सर्वा तद्युनिमुल्बेन प्रच्छादयति ॥ ७ ॥

अथ सिकता निवपत्यग्रेरेतद्वैश्वानरस्य भस्म यत्सिकता अग्निमु वा एतं वैश्वानरं
चेष्यन्नवति न५ वा अग्निः स्वं भस्मातिदहत्यनतिदाहाय ॥ ८ ॥

यद्वेव सिकता निवपत्यग्रेरेतद्वैश्वानरस्य रेतो यत्सिकता अग्निमु वा एतं वैश्वानरं
चेष्यन्नवति न वा अरेतस्कात्किञ्चन विक्रियते तस्माद्रेतसोऽधिविक्रियाता इति ॥ ९ ॥

अग्रेर्भस्मास्यग्रेः पुरीषमसीति यात्याम वा अग्रेर्भस्मायात्याम्यः सिकता
अयात्याममेवैनदेतत्करोति ताभिः सर्वं गार्हपत्यं प्रच्छादयति योनिर्वै गार्हपत्या चितीरेतः
सिकताः सर्वस्यां तद्युनौ रेतो दधाति ॥ १० ॥

अथैनं परिश्रिद्धिः परिश्रयति योनिर्वै परिश्रित इदमेवैतद्रेतः सिर्कं योन्या परिगृह्णाति
तस्माद्योन्या रेतः सिर्कं परिगृह्यते ॥ ११ ॥

३. उसानीत्यु वै

४. समजानत तद्वैतेन TE

५. नो TE, H

यद्वैवैनं परिश्रिद्धिः परिश्रयत्ययं वै लोको गार्हपत्य आपः परिश्रित इयं तलोकं मद्धिः परितनोति समुद्रेण हैनं तत्परितनोति सर्वतस्तस्मादिम् लोकः सर्वतः समुद्रः पर्येति दक्षिणावृत्तस्मादिम् लोकं दक्षिणावृत्समुद्रः पर्येति खातेन तस्मादिम् लोकं खातेन समुद्रः पर्येति ॥ १२ ॥

चित स्थेति चिनोति ह्येनाः परिचित स्थेति परि ह्येनाश्विनोत्यूर्ध्वचितः श्रयध्वमित्यूर्ध्वा उपदधदाह तस्मादूर्ध्वं एव समुद्रे विजते ऽथ यत्तिरश्वीरुपदध्यात्सकृद्धैवेदः सर्वः समुद्रो निर्मृज्यात्र सादयत्यसन्ना ह्यापो न सुददोहसाधिवदति ॥ १३ ॥

अस्थीनि वै परिश्रितः प्राणः सुददोहा नो^५ वा अस्थिषु प्राणोऽस्त्येकेन यजुषा बहीरिष्टका उपदधात्येकः ह्येतदूपं यदापोऽथ युद्धह्यः परिश्रितो भवन्ति बह्यो ह्यापः ॥ १४ ॥

तद्वै योनिः परिश्रित उल्बमूषा रेतः सिकता बाह्याः परिश्रितो भवन्त्यन्तर ऊषा बाह्या हि योनिरन्तरमुल्बं बाह्या ऊषा भवन्त्यन्तराः सिकता बाह्यः ह्युल्बमन्तरः रेत एतेभ्यो वै जायमानो जायते तेभ्य एवैनमेतज्जनयति ॥ १५ ॥

अथैनमतश्विनोतीदमेवैतद्रेतः सिकं विकरोति तस्माद्योनौ रेतः सिकं विक्रियते ॥ १६ ॥

स चतसः प्राचीरुपदधाति द्वे पश्चात्तिरश्च्यौ द्वे पुरस्तात्याश्वतसः प्राचीरुपदधाति स आत्मा तद्यत्ताश्वतसो भवन्ति चतुर्विधो ह्यमात्माथ ये पश्चात्ते सक्ष्यौ ये पुरस्तात्तौ बाहू यत्र वा आत्मा तदेव शिरः ॥ १७ ॥

तं वा एतमूत्र पक्षपुच्छवन्तं विकरोति यादृग्वै योनौ रेतो विक्रियते तादृग्जायते तद्युदेतमूत्र पक्षपुच्छवन्तं विकरोति तस्मादेषोऽमुत्र पक्षपुच्छवाङ्गायते ॥ १८ ॥

६. तं लोकं V2, Pa

७. न V2, H, My

तं वै पक्षपुच्छुवन्तमेव सुन्तं न पक्षपुच्छुवन्तमिव पश्यन्ति तस्माद्योनौ गर्भं न यथारूपं पश्यन्त्यैनममुत्र पक्षपुच्छुवन्तं पश्यन्ति तस्माज्ञातं गर्भं यथारूपं पश्यन्ति ॥ १९ ॥

स चतसः पूर्वा उपदधात्यात्मा ह्येवाग्रे संभवतः संभवति^८ दक्षिणत उद्इडासीन उत्तराद्वया प्रथमामुपदधाति तथो हास्यैषोऽभ्यात्ममेवाग्निश्चितो भवति ॥ २० ॥

अयं सोऽग्निः यस्मिन्त्सोममिन्द्रः सुतं दध इत्ययं वै लोको गाहपत्य आपः सोमः सुतोऽस्मिंस्तल्लोकेऽप इन्द्रो धत्त जठरे वावशान इति मध्यं वै जठरः सहस्रियं वाजमत्यं न सप्तिमित्यापो वै सहस्रियो वाजः स सवान्तसन्त्यूयसे जातवेद इति चितः सःश्रीयसे जातवेद इत्येतत् ॥ २१ ॥

अग्रे यत्ते दिवि वर्च इत्यादित्यो वा अस्य दिवि वर्चः पृथिव्यामित्ययमग्निः पृथिव्यां यदोषधीष्वप्स्वा यजत्रेति य एवौषधिषु चाप्सु चाग्निस्तमेतदाह येनान्तरिक्षमुर्वा ततन्थेति वायुः स त्वेषः स भानुर्रणवो नृचक्षा इति महान्तस भानुर्रणवो नृचक्षा इत्येतत् ॥ २२ ॥

अग्रे दिवो अर्णमच्छा जिगासीत्यापो वा अस्य दिवोऽर्णस्ता एष धूमेनाच्छैत्यच्छा देवाँ३ ऊचिषे धिष्या य इति प्रणा वै देवा धिष्यास्ते हि सर्वा धिय इष्णन्ति या रोचने परस्तात्सुर्यस्य याश्वावस्तादुपतिष्ठन्त आप इति रोचनो ह नामैष लोको यत्रैष एतत्पति तद्याश्वैतं परेणापो याश्वावरेण ता एतदाह ॥ २३ ॥

पुरीष्यासो अग्रय इति पश्व्यासोऽग्रय इत्येतत्प्रावणेभिः सजोषस इति प्रायणरूपं प्रायणः हौतदग्रेर्यद्वाहपत्यो जुषन्तां यज्ञमद्वहोऽनमीवा इषो महीरिति जुषन्तां यज्ञमद्वहोऽनशनाया इषो महीरितप्रानोपदधाति ये नानाकामा आत्मस्ताऽस्तद्वधाति सकृत्सादयत्येकं तदात्मानं करोति सुददोहसाधिवदति प्राणो वै सुददोहाः प्राणेनैवैनमेतत्सुन्तनोति सुंदधाति ॥ २४ ॥

अथ जघनेन परीत्योत्तरतो दक्षिणासीनोऽपरयोद्दक्षिणामुग्र उपदधातीळाम् ग्रे पुरुदृसं सनि गोरिति पश्वो वा इळा पशूनामेवास्मा एतामाशिषमाशास्ते शश्त्रमः हवमानाय साधेति यजमानो वै हवमानः स्यान्नः सूनुस्तुनयो विजावेति प्रजा वै सूनुग्रे सा ते सुमतिर्भूत्वस्मे इत्याशिषमाशास्ते ॥ २५ ॥

अथोत्तरामयन्ते योनिर्ऋष्टियो यतो जातो अरोचथा इत्ययं ते योनिर्ऋष्टव्यः सनातनो यतो जातोऽदीप्यथा इत्येतत् जानन्नग्र आरोहाथा नो वर्धया रयिमिति यथैव यजुस्तथा बन्धुः सकथ्यावस्यैते ते नानोपदधाति नाना सादयति नाना सूददोहसाधिवदति नाना हीमे सकथ्यौ द्वे भवतो द्वे हीमे सकथ्यौ पश्चादुपदधाति पश्चाद्वीमे सकथ्यावग्राभ्यां संस्पृष्टे भवत एवं हीमे सकथ्यावग्राभ्यां संस्पृष्टे ॥ २६ ॥

अथ तेव पुनः परीत्य दक्षिणत उद्भासीनः पूर्वयो रुत्तरामग्र उपदधाति चिदसि तया देवतयाङ्गिरस्वदध्वुवा सीदेति बाहु अस्यै ते ते नानोपदधाति चिदसि तया देवतयाङ्गिरस्वदध्वुवा सीदेत्यथ दक्षिणां परिचिदसि तया देवतयाङ्गिरस्वदध्वुवा सीदेति बाहु अस्यै ते ते नानोपदधाति नाना सादयति नाना सूददोहसाधिवदति नाना हीमौ बाहु द्वे भवतो द्वे हीमौ बाहु पूर्वार्धमुपदधाति पुरस्ताद्वीमौ बाहु अग्राभ्यां संस्पृष्टे भवत एवं हीमौ बाहु अग्राभ्यां संस्पृष्टे स वा इतीमा उपदधातीति^९ इतीमे तदक्षिणावृत्तद्वि देवत्रा ॥ २७ ॥

अष्टाविष्टका उपदधात्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्यावानग्निर्यावित्यस्य मात्रा तावन्तमेवैनमेतच्चिनोति पञ्चकृत्वः सादयति पञ्चचितिकोऽग्निः पञ्चत्वः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावित्यस्य मात्रा तावन्तमेवैनमेतच्चिनोत्यष्टाविष्टकाः पञ्चकृत्वः सादयति तत्रयोदश त्रयोदशमासाः संवत्सरस्त्रयोदशग्रेश्चितिपुरीषाणि यावानग्निर्यावित्यस्य मात्रा तावत्तद्वति^{१०} ॥ २८ ॥

९. उपदधातीमे तदक्षिणा V2

१०. मात्रा तावन्तमेवैनमेतच्चिनोति ॥ V2, H

अथ लोकं पृणामुपदधाति तस्या उपरि बन्धुस्तिस्तः पूर्वास्त्रिवुदग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावन्तमेवैनमेतच्चिनोति दशोत्तरास्तासामुपरि बन्धुर्द्वे वाग्रेऽथ दशाथैकामेवं हि चितिं चिन्वन्ति तास्त्रयोदश संपद्यन्ते तस्योक्तो बन्धुस्ता उभय्य एकविंशतिः संपद्यन्ते द्वादश मासाः पञ्चर्त्वस्त्रय इमे लोका असावादित्य एकविंशशोऽमुं तदादित्यमस्मिन्नग्नौ प्रतिष्ठापयत्येकविंशतिवैव^{११} परिश्रितो द्वादश मासाः पञ्चर्त्वस्त्रय इमे लोका अयमग्निरमुतोऽध्येकविंशश इमं तदग्निममुष्मिन्नादित्ये प्रतिष्ठापयति तद्यदेता एवमुपदधात्येतावेवैतदन्योऽन्यस्मिन्नप्रतिष्ठापयति^{१२} तावेतावन्योऽन्यस्मिन्नप्रतिष्ठितौ तौ वा एतावत्र द्वावेकविंशशौ संपादयत्यन् हृवेमौ तदोभौ भवत आहवनीयश्च गाहपत्यश्च ॥ २९ ॥

अथ पुरीषं निवपति तस्योपरि बन्धुस्तच्चात्वालवेळाया आहरत्यग्निरेष यच्चात्वालस्तथो हास्यै तदग्रेयमेव भवति सा समं बिला स्यात्तस्योक्तो बन्धुर्व्याममात्री भवति व्याममात्रो वै पुरुषः पुरुषः प्रजापतिः प्रजापतिरग्निरात्मसंमितां तद्योनिं करोति परिमण्डला भवति परिमण्डला हि योनिरथोऽयं वै लोको गाहपत्यः परिमण्डल उ वा अयं लोकः ॥ ३० ॥

अथैनौ सञ्चिवपति संज्ञामेवाभ्यामेतत्करोति समितः संकल्पेथाः^{१३} सं वां मनाःसि सं व्रताग्रे त्वं पुरीषो भवतं नः समनसाविति शमयत्येवैतदहिंसायै यथा नान्योऽन्यर्हिंस्याताम् ॥ ३१ ॥

चतुर्भिः संनिवपति तद्ये चतुष्पदाः पशवस्तैरेवाभ्यामेतत्संज्ञां करोत्यथो अन्नं वै पशवोऽन्नेनैवाभ्यामेतत्संज्ञां करोति तां न रिक्तामवेक्षेत नेद्रिक्तामवेक्षेत इति यद्रिक्तामवेक्षेत ग्रसेत हैनाम् ॥ ३२ ॥

अथास्याः सिकता आवपत्यग्रेरेतद्वैश्वानरस्य रेतो यत्सिकता अग्निमेवास्यामेतद्वैश्वानरः रेतोभूतः सिङ्गति सा समं बिला स्यात्तस्योक्तो बन्धुः ॥ ३३ ॥

११. विंशतिवैव V2, MD

१२. यति तावन्योऽन्यस्मिन् My, H

१३. See notes

अथैनां विमुञ्चत्यप्रदाहाय यद्धि युक्तं न विमुच्यते प्र तुद्द्वात् एतद्वा एतद्वृक्ता
रेतोऽमार्षीदेत्तमग्निं तमत्राजीजनदथापरं धत्ते योषा वा उखा तस्माद्यदा योषा पूर्वं रेतः
प्रजनयत्यथापरं धत्ते मातेव पुत्रं पृथिवी पुरीव्यमिति मातेव पुत्रं पृथिवी पशव्यमित्येतद्ग्रिं
स्वे योना अभारुखेत्यग्निं स्वे योनावभार्षीदुखेत्यतां विश्वैर्देवैर्ऋतुभिः संविदानः
प्रजापतिर्विश्वकर्मा विमुञ्चत्यत्यृत्वो वै विश्वैदेवास्तदेनां विश्वैर्देवैर्ऋतुभिः संविदानः
प्रजापतिर्विश्वकर्मा विमुञ्चति तामुत्तरोऽग्रेनिदधात्यरलिमात्रे तस्योक्तो बन्धुः ॥ ३४ ॥

अथास्यां पय आनयत्येतद्वा एतद्रेतो धत्तेऽथ पयो धत्ते योषा वा उखा तस्माद्यदा योषा
रेतो धत्तेऽथ पयो धत्ते धराः सिकता भवन्त्युत्तरं पयोऽधरश्च हि रेत उत्तरं पयस्तम्भ्य
आनयति यथा तत्प्रतिपुरुषशीर्षमुपदध्यात् ॥ ३५ ॥ इति द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥

तृतीयं ब्राह्मणम्

प्रजापतिः प्रजा असृजत सुप्रजाः सृष्टा सुर्वमाजिमित्वा व्यस्तःसत तस्माद्विस्तस्तात्प्राणो
मध्यत उदक्रामदथास्माद्वीर्यमुदक्रामत्तस्मिन्नुत्क्रान्तेऽपद्यत तस्मात्पत्रादन्नमस्तवद्यच्चक्षुर-
ध्यशेत तस्मादस्यान्नमस्तवन्नो हेह तर्हि काचन प्रतिष्ठास ॥ १ ॥

ते देवाऽब्रुवन्न वा इतोऽन्या प्रतिष्ठास्तीममेव पितॄं प्रजापतिं सङ्स्करवाम सैव नः
प्रतिष्ठा भविष्यतीति ॥ २ ॥

तेऽग्निमब्रुवन्न वा इतोऽन्या प्रतिष्ठास्ति त्वयीमं पितॄं प्रजापतिं सङ्स्करवाम सैव
नः प्रतिष्ठा भविष्यतीति किं मे तुतो भविष्यतीति ॥ ३ ॥

तेऽब्रुवन्नन्न वा अयं प्रजापतिस्त्वन्मुखा एतदन्नमदाम त्वन्मुखानां न एषोऽन्नमसदिति
तथेति तस्मादेवा अग्निमुखा अन्नमदन्ति यस्यै हि कस्यै च देवतायै जुहूत्यग्नावेव
जुहूत्यग्निमुखा हि तदेवा अन्नमकुर्वत ॥ ४ ॥

स योऽस्मात्प्राणो मध्यत उदक्रामदयमेव सुवायुर्योऽयं पवतेऽथ यदस्माद्वीर्यमुद-
क्रामदसौ सु अदित्योऽथ यदस्मादन्नमस्तवद्यदेव संवत्सरेऽन्नं तत्तत् ॥ ५ ॥

तं देवा अग्नौ प्रावृज्जरस्तद्यै^२ एनं प्रवृक्तमग्निरारोहद्य एवास्मात्सु प्राणो मध्यत उद्क्रामत्सु एवैतरं स आपद्यते तमस्मिन्नदधुरथ यदस्माद्वीर्यमुद्क्रामत्तदस्मिन्नदधुरथ यदस्मादन्नमस्वत्तदस्मिन्नदधुस्तु^३ संवत्सरे^४ सुर्वं कृत्स्नं सःस्कृत्योद्भुमुदश्रयरस्तद्यं तमुदश्रयान्निमे सु लोकाः ॥ ६ ॥

तस्यायमेव लोकः प्रतिष्ठा अथ योऽस्मिँलोकेऽग्निः सोऽस्यावाइ प्राणोऽथास्यान्तरिक्षमात्माथ योऽन्तरिक्षे वायुर्एवायमात्मन्नाणः सोऽस्य स द्यौरेवास्य शिरः सूर्याचन्द्रमसौ चक्षुषी यच्चक्षुरध्यशेत् सु चन्द्रमास्तस्मात्सु मीळित्तरोऽन्नं हि तस्मादुस्ववत् ॥ ७ ॥

तदेषा वै सा प्रतिष्ठा यां तदेवाः समस्कुर्वन्त्सैवेयमद्यापि प्रतिष्ठा सो एवाप्यतोऽधिभविता ॥ ८ ॥

स यः स प्रजापतिर्यस्तस्तायमेव सुः योऽयमग्निशीयते तद्यदेषोखा रिक्ता शेते पुरा प्रवर्जनाद्यथैव तत्प्रजापतिरुत्क्रान्ते प्राण उत्क्रान्ते वीर्ये सुतेऽन्ने रिक्तोऽशयदेतस्यै तद्रूपम् ॥ ९ ॥

तामग्नौ प्रवृणक्ति यथैवैनमदो देवाः प्रावृज्जरस्तद्य एनां प्रवृक्तामग्निरारोहति य एवास्मात्सु प्राणो मध्यत उद्क्रामत्सु एवैनरं स आपद्यते तमस्मिन्नदधात्युथ यद्वक्त्म प्रतिमुच्य विभृति यदेवास्माद्वीर्यमुद्क्रामत्तदस्मिन्नदधात्युथ याः समिध आदधाति यदेवास्मादन्नमस्वत्तदस्मिन्नदधाति ॥ १० ॥

ता वै सायं प्रातरादधात्यहश्च हि तद्रात्रेश्वान्नमस्वत्तान्येतानि सर्वस्मिन्नेव संवत्सरे स्युः संवत्सरो हि स प्रजापतिर्यस्मात्तान्युद्क्रामरस्तदस्मिन्नेतत्सर्वस्मिन्नेव सर्वं दधाति यस्मिन्नास्यैतदूतौ न कुर्यात् हास्य तस्मिन्नेतदध्यान्नासंवत्सरभृतस्येक्षकेण च न भवितव्यमिति ह स्माह वामकक्षायणो नेदिमं पितरं प्रजापतिं विच्छिद्यमानं पश्यानीति तः संवत्सरे सुर्वं कृत्स्नं सःस्कृत्योर्ध्वमुच्छ्रयति यथैवैनमदो देवा उदश्रयन् ॥ ११ ॥

२. प्रावृज्जरस्तद्य TE

३. तः सुर्वं MD

४. Archaic form of अशेते

तस्य गार्हपत्य एवायं लोकोऽथ यो गार्हपत्येऽग्निर्य एवायमस्मिँलोकेऽग्निः सोऽस्य सोऽथ यदन्तराहवनीयं च गार्हपत्यं च तदन्तरिक्षमथय आग्नीध्रीयेऽग्निर्य एवायमन्तरिक्षे वायुः सोऽस्य स आहवनीय एव द्यौरथ य आहवनीयेऽग्निस्तौ सूर्याचन्द्रमसौ सोऽस्यैष आत्मैव ॥ १२ ॥

तस्य शिर एवाहवनीयोऽथ य आहवनीयेऽग्निर्य एवायः शीर्षन्प्राणः सोऽस्य स तद्यत्स पक्षपुच्छवान्भवति पक्षपुच्छवान्ह्ययः शीर्षन्प्राणश्चक्षुः शिरोदक्षिणः श्रोत्रं दक्षिणः पक्ष उत्तरः श्रोत्रमुत्तरः पक्षः प्राणो मध्यमात्मा वाक्पुच्छं प्रतिष्ठा तद्यत्प्राणा वाचानं जग्धवा प्रतिष्ठान्ति तस्मात्प्राणानां वाक्पुच्छं प्रतिष्ठाथ यदन्तराहवनीयं च गार्हपत्यं च स आत्माथ य आग्नीध्रीयेऽग्निर्य एवायमन्तरात्मन्प्राणः सोऽस्य सः प्रतिष्ठैवास्य गार्हपत्योऽथ यो गार्हपत्येऽग्निः सोऽस्यावाङ् प्राणः ॥ १३ ॥

तः हैके त्रिचिंति६ चिन्वन्ति त्रयो वा इमेऽवाञ्छः प्राणा इति न तथा कुर्यादिति ते रेचयन्त्येकविंशसंपदमधोऽनुष्टुप्संपदमधो बृहतीसंपदं ये तथा कुर्वन्त्येकं ह्यैवैतद्वूपं योनिरेव प्रजातिरेव यदेतेऽवाञ्छः७ प्राणा यद्धि मूर्त्रं करोति यत्पुरीषं प्रैव तजायते ॥ १४ ॥

अथातः संपदेवैकविंशतिरिष्टका नव यजू॑षि तत्त्रिंशत्सादनं च सुदोहाश्च तद्वृत्रिंशद्वृत्रिंशदक्षराऽनुष्टुप्सैषानुष्टुबेकविंशतिर्वेव परिश्रितो यजुर्द्वाविंशं व्युदूहनस्य यजुरूषाश्च यजुश्च सिकताश्च यजुश्च पुरीषं च यजुश्च चतुर्भिः संनिवपति विमुञ्चति पञ्चमेन ततस्त्रिभिरियं द्वात्रिंशदक्षराऽनुष्टुप्सैषाऽनुष्टुबैते द्वे यजुषी सोऽनुष्टुबेव वाग्वानुष्टुप्तद्युदिदं द्वयं वाचो रूपं दैवं च मानुषं चोच्चैश्च शनैश्च तदेते द्वे ॥ १५ ॥

ता वा एतास्तिस्त्रोऽनुष्टुभः चित् एष गार्हपत्यस्तद्युदेता अत्र तिस्त्रोऽनुष्टुभः संपादयन्त्यत्र ह्यैवैमेतदा सर्वे लोका भवन्ति ततोऽन्यतरां द्वात्रिंशदक्षरामनुष्टुभमाहवनीयः हरन्ति स आहवनीयः सा द्यौस्तच्छिरोऽथेहान्यतरा परिशिष्यते स गार्हपत्यः सा प्रतिष्ठा

५. आग्नीध्रीयोऽग्निः TE, H

६. त्रिचिंति TE

७. इर्वाञ्छः TE, H

सु उ अयं लोकोऽथ य एते द्वे यजुषी एतत्तद्वाहवनीयं च गार्हपत्यं च तदन्तरिक्षं
सु आत्मा तद्यते द्वे भवतस्तुस्मादेतत्नीयो यद्वाहवनीयं च गार्हपत्यं च तस्मादेषां
लोकानामन्तरिक्षलोकस्तुनिष्ठः ॥ १६ ॥

सैषा त्रेधा विहिता वाग्नुषुसामेषोऽग्निः प्राणो भूत्वाऽनुसंचरति य आहवनीयोऽग्निः
स प्राणः सोऽसावादित्योऽथ यो गार्हपत्येऽग्निः स उदानः सु उ अयं योऽयमस्मिन्नोकेऽग्निरथ
य आग्नीश्चायेऽग्निः स व्यानः सु उ अयं वायुर्योऽयं पवत एवं विद्ध वाव सर्वा वाचः सर्व
प्राणः सर्वमात्मानः संस्कुरुते ॥ १७ ॥

सैषा बृहत्येव ये वै द्वे द्वात्रिंशतौ द्वात्रिंशदेव तदथैते द्वे यजुषी तच्चुस्त्रिंशदग्निरेवं
पञ्चत्रिंशो नाक्षरा छन्दो व्येत्येकस्मान् द्वाभ्यां सु उ द्व्यक्षरस्तत्पृथितिंशत्पृथित्रिंशदक्षरा
बृहती बृहतीं वा एष संचितोऽभिसंपद्यते याद्वावै योनौ रेतः सिद्ध्यते ताद्वग्जायते
तद्यदेतामन्त्र बृहतीं करोति तस्मादेष संचितो बृहतीमधिसंपद्यते ॥ १८ ॥

तदाहुर्यदयं लोको गार्हपत्योऽन्तरिक्षं धिष्यया द्वावाहवनीयोऽन्तरिक्षलोक उ
अस्मालोकादनन्तरिहितोऽथ कस्माद्वार्हपत्यं चित्वाहवनीयं चिनोत्यथ धिष्यानिति सह
हैवेमावग्रे लोकावासतुस्तयोर्विषयोऽन्तरेणाकाश आसीत्तदन्तरिक्षमभवदीक्षः हैतत्राम
ततः पुरान्तरा वा इदमीक्षमभूदिति तस्मादन्तरिक्षं तद्यद्वार्हपत्यं चित्वाहवनीयं चिनोत्येतौ
ह्यग्रे लोकावसृज्येतामथ प्रत्येत्य धिष्यान्विवपति कर्मण एवानन्तरायायाथो अन्तयोर्वावि
संस्क्रियमाणयोर्मध्यं संस्क्रियते ॥ १९ ॥ इति तृतीयं ब्राह्मणम् ॥

॥ इत्यष्टमोऽध्यायः समाप्तः॥

॥ इत्युखासम्भरणकाण्डं समाप्तम्॥

PĀTHAVIMARŚA

(Textual Notes)

VĀJAPEYA KĀNDĀ - VI

1.1.6. The context here is to decide the *adhikāri* who can perform *Vājapeya*. Highly learned and knowledgable person alone can perform it, provided he belongs to the Brahmin or Kṣatriya caste and is able to mobilise such priests who are well-versed in the techniques of this sacrifice. औपाविर्जनश्रुतेय was obviously not fulfilling their conditions and hence he had to descend after reaching the upper region. When the result of *Vājapeya* is so high as even to conquer Prajāpati and conquer everything, an undeserving person could not be elevated to that high position which would upset the social equilibrium. This seems to be the only purpose for the reference to the descendants of Aupavi, the son of Jānaśruti.

1.1.10. Here Caland suggests to change तद् to तद्. There is no need for that, since तद् refers to प्रसवम्.

1.2.15. वित्या संगृहीत— If the two are to take each other's share, व्यत्यासं गृहीत would have been alright. But here, वित्या as found in TE, V2 and H followed by संगृहीत means each knowing his share, takes it.

1.4.3. वाजो अन्, वाजसा अन्सा appears to be in the usual method of explanation found in the Brāhmaṇa texts. Putting अन्सा does not sound sensible. MD has no corresponding passage to guide us. अञ्जसा found in the place of अन्सा in TE, My, H, and V2 make better reading, as it would mean 'in actuality'. There is no difference between अन् and वाज.

1.4.9. सव्याप्राणि वा अग्रे मानुषे — Here Caland has emended the reading in the lines of the reading at VII-3-3-6. But there seems to be no need for such change.

1.4.10. श्येने परीतो is the reading in the Kānva Samhitā text (10-12), MD has परीतो and it has been explained by Harisvāmin as व्यवस्थितः . परीतो means here 'pervades' परि + इतो.

RĀJASŪYA KĀNDĀ - VII

1.1.4. सवासाध्वानं and सवाससाध्वानं are both incorrect. So Caland's reading सवासा अध्वानं is accepted. लोपाधिष्ठये अतिनिधाय is the correct splitting. Both धिष्ठोति as found in some MSS and धृष्ठोति as amended by Caland do not fit in, as such verbal forms are not possible. नो here means एव.

2.3.8. The MD reads नाम्बा in this context and Sāyaṇa explains it as a plant grown in unploughed land. Since it does not need ploughing which causes violence, these are harmless growth and hence belong to Mitra. In the Taittirīya Samhitā and the Taittirīya Brāhmaṇa the reading is अम्बानो (as here in SB) interpreted by Sāyaṇa himself as 'a kind of grain'. It is also taken for the lotus seeds (which grow without cultivation and ploughing of land).

2.3.9. धर्म is in the sense of धर्मः. Otherwise the plural in उपयन्ति will not fit in.

2.4.9. यावद्द्वयस्वं is found in four MSS and comes closer to the TE reading यावद्यस्वं. यावद्-हि-अस्वं is the construction which goes well with later स हि (तावत्) अशनायति. So Caland's amendment is not called for.

2.4.15. The word तार्प्य is derived by Sāyaṇa as a garment made of the fibres of a plant called *Tripā*. It is also considered as a vegetable silk; thrice soaked in ghee. Dr. Ranade translates it as a garment made of silk or made of cloth, the threads of which have been dipped three times in water, (commentary *Valkalam iii kecit* vide Kātyāyana Śrautasūtra translation by H.G. Ranade, P. 427). Eggling in his translation of MD, after referring to different interpretations agrees with Goldstrucker and interprets it as 'a silk undergarment'.

2.4.19. One of those garments is specified as the first one i.e. *tārpya* according to Sāyaṇa.

2.4.22. Eggling translates अपराश्रोति as 'he misses his aim'. Here we have taken Sāyaṇa's interpretation. In MD these three arrows are respectively called, *Aribā*, *Rujā* and *Ksumā*.

3.1.9. निविद्ध पदा—Here निवित् and है are the words. निवित् means beaten or blown up and is an adjective to शिरो. So no need to make it possessive as amended by Caland.

3.1.14. Sāyaṇa interprets the word अदिति as 'a capable person who performs rites as ordained' and दिति 'the incapable one who does the rites without realising their real purport'; and स्वं as 'comely self' and अरन् 'the ghastly figures of the enemies'.

3.2.5. If पर्वत is to mean Sun and वृषभ to mean the raining cloud, it would present the picture of Sun coming out in all its glory from behind the cloud and the performer of *Rājasūya*, likewise, emerges in glory out of the sacrifice.

3.2.10. The construction is rather confusing. Sāyaṇa says that it should be inferred as being addressed to the waters.

3.3.12. विमुच्याता is preferred to विमुच्यता. MSS are equally divided in the readings. MD has विमुच्यातै and Harisvāmin's commentary also corroborates it. So विमुच्याता is preferred.

3.3.13. वाहारसि means 'those that carry'. So Caland's emendation is not warranted.

2.1.32. Eggling adopts the reading अमृतेष्टकाः in the latter sentence here and interprets as "They are false bricks". But this is not supported by Sāyaṇa or Harisvāmin. Moreover it does not fit in with VIII.1.2.24 where हिरण्येष्टके is defined.

2.2.4. Actually it should have been कवत्यः instead of कद्रुत्यः as per the explanation that follows which says क in प्रजापति. कद्रुत्यो is perhaps an archaic form of कवत्यो.

2.2.35. भिषजित् and भिषज्यित् found in most of the Kāṇva MSS. are correct. Webers edition of MD has the reading भिषज्यितो which is definitely untenable. Ganga Prasad's Edition with Hindi Tīkā has भिषज्यितो which is justifiable. So we adopt that reading.

2.3.7. Here apart from Prajāpati and Agni forming two; and Vāyu and Parameṣṭhi forming two; Indrāgnī and Viśvakarma with Sun form the third pair to make six. (Indrāgnī and Viśvakarma are counted only as one, since they together saw the second *citi*).

2.3.7. Second layer means here one between the first and the second already mentioned in kaṇḍikā 2 above and fourth layer means, one between the second and the third mentioned in kaṇḍikā 6 above.

3.1.31. प्रादेशमात्र is interpreted by Sāyaṇa and Harisvāmin in different ways. But here it seems to refer to the breadth of the mouth organ covering all the parts of the mouth that are involved in the *Bāhyaprayatna* for producing sound.

3.2.2. संवर्त् and संवर् used in the sense of expanse. Sāyaṇa has not commented on it. It would mean 'Among those that are expansive, Pṛthvī is the most expansive'.

3.2.16. जातवेद् is interpreted as enlightened one who knows all the beings or as one who knows each object as it is born.

3.2.18. मृषो first used as धकारान्त and later as अकारान्त.

3.2.18. इत् can be second person plural of ई 'to go' or can be indeclinable meaning 'from him'.

3.2.18. चिकीपत् of TE is from the root चिव् 'to collect' and is accepted in preference to चिकीर्षत् the derivative of कीर्.

4.3.2. Here Eggling has translated as "From his mothers". Harisvāmin has interpreted it as "Towards the mothers" which is more natural on the part of a child. The fourth case in मातृप्यः also confirms the meaning "Seeking for his mothers".

4.3.7. Both these interpretations for गमभेश्च दधाति are possible and are supported by Sāyaṇa and Harisvāmin (as शुक् means both grief and joy). But पत्ता meaning falling down as an attribute to गमयन् perhaps, supports the former interpretation (pensive or sad).

5.1.8. स्वौपशवा also interpreted as one having charm in the limbs employed in lying down. Eggling's interpretation of all the three adjectives, referring to the hair-style is not in agreement with Harisvāmin's or Sāyaṇa's.

Dr. C.R. Swaminathan hailing from an orthodox aristocratic family of Palghat, Kerala. He did his M.A. in Sanskrit in 1950. He obtained the degree of M.Lit. from Madras University under the able guidance of Dr. V. Raghavan; Ph.D. from Delhi University; and Acharya from Darbhanga Sanskrit University.

He worked as Librarian in the Oriental Manuscripts Library, Madras. He then joined Government of India in 1961 as a lecturer in Sanskrit. For a brief spell of two years he was on deputation to His Majesty's Government of Nepal as Curator, National Archives, Nepal. He retired as Deputy Educational Adviser (Sanskrit) in 1985. After his retirement he worked as Consultant in IGNCA for four years.

As Deputy Educational Adviser (Sanskrit), he was instrumental in initiating Adarsh Sanskrit Mahavidyalaya Scheme; reprinting of out of print Sanskrit works; special incentives for preservation of the oral tradition of Veda studies; and establishment of Rashtriya Veda Vidya Pratishthana—an autonomous Trust, of the Government of India. He was also credited with starting a number of Veda Pathashalas in various parts of the country.

Besides several articles and Sanskrit poetic compositions, he has quite a few publications to his credit in English and Sanskrit including his Sanskrit dissertation on *A Comparative Study of Gita Bhaktya* published by the Sahitya Parishad, Lucknow, which is widely acclaimed as an excellent piece of critical scholarship.

Dr. C.R. Swaminathan received President's award for his outstanding contributions to Sanskrit Studies in the year 1997-98.